

Szentlőrinc és Verőce térségében egykor élt nemesi családok

Különös tekintettel a nemesi családok térségre
gyakorolt gazdasági, társadalmi, építészeti hatásáról

Magyarország-Horvátország
Határon Átnyúló Együttműködési Program

*Egy határon átnyúló régió, ahol a folyók
összekötnek, nem elválasztanak*

Interreg
Európai Regionális Fejlesztési Alap

Tartalom

Antik örökség.....	4
A.) Szentlőrinc térsége.....	4
I. Középkori birtokosok, nemesek Szentlőrinc térségben.....	4
I./1. A király szolgálatában – A vátyi székely ispánság	5
I./2. Földvárak az ispánság területén.....	5
I./3. Lovagrendek	6
I./4. Egyházi birtokosok Szentlőrinc térségében.....	8
I./5. Nemzetségi birtokosok a térségben	9
I./6. Elpusztult középkori emlékek a térségében.....	9
II. A török kor viharában.....	10
II./1. Nemesek a törökkor elején Szentlőrinc térségében.....	10
II./2. A túlélő maradék.....	11
II./3. Szentlőrinc a Zrínyiek birtokában	11
III. Az uradalmak újraszervezése a török világ után	13
III./1. Breuner Szigfrid gróf és a szentlőrinci uradalom kialakulása	13
III./2. A herceg Esterházy család birtoklása	14
III./3. Nemesi vizsgálatok a XVIII. században	16
III./4. Szabadszentkirály nemesei	17
III./5. A nemesi felkelések (Insurrekció) és a baranyai nemesek	20
III./6. Baranyai nemesek a napóleoni háborúk világában.....	21
III./7. Nemesi családok a XVIII-XIX. században Szentlőrinc térségében.....	21
IV. Reformkori birtokosok és bérlők Szentlőrinc térségében (XIX.-XX. század).....	22
IV./1. Szentlőrinc uradalma és a Nádosy család	22
IV./2. A Nádosyak kastélyai Helesfán	23
IV./3. Polgárosodó Szentlőrinc (a XIX-XX. század fordulóján).....	24
Epilógus	26
V. Szentlőrinc - Virovitica (Verőce) turisztikai útvonal főbb magyarországi állomásai.....	27
V./1. Tarcapuszta.....	27
V./2. Szentlőrinc város	27
V./3. Szigetvár	27
V./4. Görösgalpuszta	28
V./5. Barcs	29
Bibliográfia	30
Jegyzetek.....	32
Képek jegyzéke:	34
B.) Verőce térsége	34
1. Kuriya Janković - (Kapela Dvor) – Janković Noble Family	34

Jankovics kúria (Kapela Dvor) – Jankovics nemesi család	34
2. Historical Garden - (Virovitica) – Pejačević Noble Family Történelmi kert (Verőce) – Pejácsevich nemesi család	35
Pejácsevich kastély	35
A verőcei gróf Pejácsevich családról	35
Verőce vára.....	35
3. City Park – (Virovitica) – Drašković Noble Family Városi park (Verőce) – Draskovich nemesi család.....	36
Verőce városa	36
4. At Lippe's Rose – (Virovitica) - Schaumburg – Lippe Noble Family 'Lippe Rózsája' Fogadó (Verőce) – Schaumburg-Lippe nemesi család.....	37
5. Janković Castle – (Suhopolje) – Janković Noble Family Jankovich kastély (Suhopolje) – Jankovich nemesi család	37
A pribéri és vuchini Jankovich családról	37
A Jankovich-Bésán család.....	38
Suhopolje és a Jankovichok	38
Mellékletek.....	39
I. Verőce visszafoglalása 1684-ben	39
II. A verőcei Pejácsevich kastélyról	40
III. Gróf Jankovich-Bésán Endre	41
IV. A Draskovich család története	42
A Draskovich ősokról.....	42
Híres Draskovichok.....	43
V. A gróf trakostyáni Draskovich család	45
VI. A Pribéri és Vuchini Jankovich családról.....	49
VII. Schaumburg-Lippe német hercegi családról	50
Források, jegyzetek:	51

Antik örökség

A mai Magyarország dunántúli részeire az I. században a Római Birodalom terjesztette ki hatalmát. Egykor e terület déli részein, jórészt a Száva és a Dráva környékén élő harcias néptörzsről, a pannonról nevezték el a tartományt Pannóniának. Habár a pannonok jórészt a mai Horvátország északi részén éltek, mégis a rómaiakkal folytatott jelentős harcaik adhatták az okot arra, hogy később az egész Dunántúl ezen a név alatt szerveződött egy provinciává. Idővel a tartomány kisebb részekre oszlott közigazgatásilag, melyeket többször átszerveztek az évszázadok alatt. Habár e harcos néptörzs, a pannon emlékezete elenyészett a régészet mégis számos nyomot talált róluk és a történetírás lapjain is felbukkannak szabadságszerető, bátor, kiváló lovasaik. A szentlőrinci pannon temetőben feltáruló régészeti emlékeik nemcsak harcosaik fegyvereit, kultusz tárgyait, de az észak-itáliai etruszk törzsekkel rokonítható írásukat is megőrizte. Eredetük máig vitatott, egyes síremlékeik közép-ázsiai kapcsolataikról tanúskodnak. A középkori krónikák megemlékeznek egy népről, amely e területre egyenesen a legendás Trójából érkezett. E sokszínűség mögött az ókor világában egy még régebbi kultúra nyomai sejthetők. Ezt a kultúrkört a régészet, jellegzetes temetkezési szokásuk alapján *urnamezős* -nek nevezte el. Tény, hogy a kései bronzkorszak Európájában egy széles transzkontinentális (Közél-Keleti, Mediterrán) kapcsolatrendszerrel bíró, nagy hatású, egyetemes műveltséggel bíró közösség élt, melynek örökösei voltak a pannonok, melyet szokás manapság első európai egység néven emlegetni.

A rómaiak és pannonok közös öröksége azonban a jelenkori település- és úthálózatban is sok esetben fennmaradt. Így történelmünk jelentősebb települései mögött a térségben szinte mindig ott találjuk a nagy birodalom emlékeit. Ilyen örökséggel bír Pécs, a néhai Sopianae, Szigetvár (Limusa) vagy a horvátországi Sziszek (Siscia), Szávaszentdemeter (Sirmium).

A klasszikus, görög-római műveltség már a középkorban is őrzött tudás, melyet kezdetben az uralkodói elit és a papság tudhatott magáénak, de idővel, a reneszánsz alatt ez a műveltség a társadalom szélesebb rétegeihez is eljuthatott. Korszakokon keresztül inspirálta a művészeteket és a tudományokat, melyek közül az építészet kiemelkedik, mert erre a régi alapra mindig megújulva, de tudott újabbat, nagyszerűt alkotni.

A rómaiak világának a nagy népvándorlás vetett véget, zömmel elpusztítva ezt a kultúrát, hogy új népeknek adhasson lehetőséget a felemelkedésre. A germán törzsek és a keleti lovasnépek mellett a békésebb szláv népcsoportok is ekkor érkeznek Közép-Európába. Térségünkben a hunok, az avarok, majd a frankok alkotnak ideiglenesen nagyobb államformációkat, de ezek a birodalmak nem bizonyulnak hosszú életűnek. Egy-egy karizmatikus uralkodó tehetségének, általában az utódai kevésbé bizonyulnak méltó örököseinek. Így érkeznek ebbe a térségbe a magyarok, akiknek első uralkodói dinasztiája, a közel négyszáz éven át regnáló Árpád-ház, immár tartós államalakulatot szerveznek, mely 1000-ban az akkori Európa keresztény királyságainak sorába lépett. A magyarság lovasnépek világában gyökerező gazdag emlékü kultúrája mellett, a másik, a vallásból sarjadó műveltség szintén meghatározó jelentőségű. A közél-keleti antik kultúrkörök világából kiemelkedő zsidó vallástörténeti tradíció vitathatatlanul a keresztény műveltség részeként immár mindannyiunk közös örökségévé vált itt Közép-Európában. A középkor korai századaiban az uralkodói környezet, majd idővel a nemesség, és a kiváltságos rétegek, míg a XIX. századtól a megerősödő polgárság válik egyre inkább a művelődés hordozójává. Ez pedig inspirálja a társadalmi és gazdasági fejlődést, akár csak a művészeteket. Az építészeti emlékeink pedig korszakaik változatos stílusjegyeiben hordozzák ezt a hármasságú örökséget.

A.) Szentlőrinc térsége

I. Középkori birtokosok, nemesek Szentlőrinc térségben

I./1. A király szolgálatában – A vátyi székelly ispánság

Az I. (Szent) István királyunk alatt létrejött Magyar Királyság területei egységei a vármegyék, egyes vélekedések szerint a korábbi avar államtöredékek hagyatéka. Egy-egy központi vár, földvár köré szerveződő gazdasági-katonai egység, élükön a király tisztségviselőjével, az ispánnal, alapvető alkotórésze volt a királyságnak. Ezek az ispánságok, sokszor nehezen körvonalazhatóak, mivel a későbbi vármegyerendszer sok esetben csak némelyek emlékét tartotta fenn, míg mások emlékét elhomályosította az idő és a történelmi forrásokból is csak inkább kikövetkeztethető egykori létezésük.^{1,2}

Ilyen szervezeti formáció volt a *vátyi székelly ispánság* is, mely Baranya nyugati részét, valamint a drávamelléki Ormánságot uralta. Az oklevelekből, a krónikákból és a néphagyományokból azonban élénk színekkel tűnik elénk a múltból. Bár mint területi egység, maga az ispánság a XIII. század során megszűnt, területe egybeolvadt a baranyavári ispánsággal, de a király íjászaik katonai érdemeikkel a kiváltságosok közé küzdötték magukat. A XVI. század derekán összeírt Baranya vármegye széles köznemesi táborának az alapja ez a néhai, mára elfeledett ispánság, melynek története együtt íródott a magyar nemzet hadtörténetével.^{3,4}

1183-ból ismeretes Váty első okleveles említése, ekkor mint erdőterület megnevezése. 1211-ben Váty földjéről szólnak az írások. A pécsi püspökség 1009-es megalapításával azonban ez az eredendően fejedelmi-királyi birtoklású terület egy részét a pécsi püspökség, valamint a pécsi káptalan, továbbá a fehérvári káptalan osztotta meg. Az új birtokosok alá került várjobbágyok, szolgálonépek társadalmi kiváltsága elhomályosult, míg a megmaradt ispánsági területek jobbágyai lassan felemelkedtek, megnemesedtek az uralkodók szolgálatában.⁴

A XIII. század elején az okleveles forrásokból élénk táruló kép és a középkori földrajzi nomenklatúra alapján megállapítható, hogy a Váty települési központtal működő várispánság a vármegye és egyben a pécsi püspökség nyugati határát képező Alma (Almás) folyótól az eddigi vélekedéssel szemben nemcsak az Okor folyóig (Bükkösi-árok), hanem a Körös (Pécsi-víz) vonaláig terjedt, melyet északon a Mecsek-Zselic erdői, délen pedig a Dráva határolt. Tehát magában foglalta az akkoriban Ormának nevezett területet, mely nem egészen azonos a mai Ormánsággal. Ezt az elrendeződést támasztja alá a *vátyi esperesség*,^a

XIV. század elejétől pécsi esperesség néven továbbélő szervezetének területi elhelyezkedése.^{3,4}

A vátyi várispánság székelly íjászaik a XIII. század derekáig kötelesek voltak 100 harcosukkal követni a királyt minden háborújában. Ez önmagában sem elhanyagolható haditett lehetett, mivel az Árpád-házi királyok számos honvédő és hódító harcot vívtak gyakorlatilag minden irányban, nem ritkán olyan ellenfelekkel, mint a Német-Római Birodalom vagy a Bizánci Császárság. Györffy György számításai szerint ez a vármegyéből mozgósítható haderő megközelítette a 20000 főt.²

A tatárjárást követően, a harcokban megfogyatkozott közösség már nem tudta ezt a létszámot kiállítani, ezért IV. Béla király felszabadította őket ispánjuk elnyomása alól, és kiváltságból már nem meghatározott számban, hanem a többi nemeshez hasonlóan fejenként és egyenként voltak kötelesek hadba vonulni. A középkori okiratokban már személyenként kerülnek említésre, ők alkotják a baranyai köznemesség népes tömegét.^{2,3}

I./2. Földvárak az ispánság területén

I./2.a. „Nagyvár” - ispánsági földvár a Nagyváty-Táborhely dűlőben

Szigetvár és Szentlőrinc között félúton, a 6-os országút 222. kilométerénél, ha északra a Zselic szelid lankái felé tekintünk a szántóföldön álló magassági pont jelöli a helyet ahol találkoznak a legendák a történelemmel. Ez az a pont ahol állt a vátyi ispánsági földvár temploma.

1955 márciusában az egyik gyermeksírból cserépkorsó, azonosíthatatlan sírokból összetört gyöngyök és S végű karikák kerültek elő. A leletek alapján X-XI. századira datált köznépi temető a vátyi ispánsági várhoz tartozott. Az 60-as években előkerült, fentebb említett épületrom, pedig a néhai esperesség központi temploma volt, a korabeli példák alapján az ispánsági vár magja.⁴

1./2.b. Nagyváty – Kisvárhegy

Dinnyeberkitől nyugatra a Gyűrűfű felé vezető murvás út mellett, a Gyűrű vize feletti dombon, szép természeti környezetben találjuk, a Fekete-erdőben a Kisvárhegyet. A hely az Istenkúti-forrástól jelzett ösvényen kényelmesen, rövid sétával megközelíthető.

A XI-XII. században épülhetett földvár körülbelül 100 méter hosszan elterülő plató, három oldalról nehezen megmászható domboldalakkal határolt, a Várhegy felé eső déli részén széles sánccal és árokkal védett. A földsánc mérete és kiképzése a megye vaskori sáncműveire emlékeztet, így nem lehetetlen, hogy korábbi előzményei vannak. A belső udvart követően újabb árok válassza le a belső várat. Ez az árok teraszként körbeveszi a belsőséget. Történetéről, írásos emlékek híján nem sokat tudunk, szép állapotban fennmaradt emléke az Árpádok korának.⁸

1./2.c. Helesfa – Patakújvár

Helesfa nevét a középkori Hellös, Ehellös – Achilles, Achileus kedvelt középkori névadás magyarosítása ihlette. Achilles pécsi püspök a XIII. században a térség egyik meghatározó személyisége is lehetett akár a névadója. A mai temetőtől délre eső várhely északról árokkal, köröskörül a terep felhasználásával szegett, nagyjából 80-90 méter szélességű négyzetes területet fog közre. Négy sarka közül három esetében kivehetően egykori belsőtoronyainak maradványai. Az udvar közepén mélyedés van, amit a helyi hagyomány Török-pince néven emleget.^{10, 11}

A népemlékezeten kívül XVIII. századi urbáriumok is fenntartották Kővár, Patakújvár neveit. Eredetére következtetni lehet alaprajzi elrendezése, valamint a vár árkában előkerült kerámiamaradványok alapján, melyek korai, XI-XII. századi jellegzetességeket mutattak. A terület kétségtelenül a vátyi székely ispánság területe, a jelzett időszakban a magyar királyok személyes birtokérdekeltsége. Lehetséges, hogy uralkodói építkezésről van szó – analógiák alapján.¹²

1./3. Lovagrendek

1./3.a. A szentlőrinci templomosok

Szent Lőrinc vértanúról elnevezett rendházuk a történeti adatok szerint tíz faluval rendelkezett. A mai Szentlőrinc város északi részén az Okor vizére leejtő dombsor nyugati végén helyezkedett el a régi település, melynek végében, a jelenlegi temető területén állt a lovagok erődítménye és a Szent Lőrincről nevezett templom.^{3, 18, 19}

1235 körül keletkezett II. András királyunk oklevele, mely első írásos emléke Szentlőrincnek. Ekkor a király burgundi Bertalan pécsi püspököt erősítette meg többek között a szomszédos Boda birtokában, melynek határában említetik a *keresztesek okori Szent Lőrinc* nevű földjét. Az oklevélben közölt határjárás Szentlőrincet érintő részlete: „...a határ a nagy országút mentében nyugat felé azon völgynek tart, melyet Apát völgynek neveznek, a határ iránya ezen völgyben megtörik s délnek fordul, mely Tarcsa faluba visz, hol szintén határdombok vannak, melyek a káptalani birtoktól elválasztják. Innen a Nagyút mentében nyugatra hajlik ki azon két határdombig, melyek elválasztják az Okor-szentlőrinci keresztesek birtokától (terris Cruciferorum S. Laurentii de Vkur).”^{3, 20}

1274-ben pedig „*Ecclesia S. Johannis prope Okur*” - Szent János egyházát említik az Okor közelében. Ennek egyik értelmezhetősége pedig az, hogy a Szent János lovagrend egyházára, mint birtokosra utal az írás, másik eshetőség, hogy itt egy templomról van szó, melynek Szent János a védőszentje (titulusa – névadója). 1274-76-ban a szentlőrinci templomosok praeceptorát három alkalommal is említik az oklevelek.^{19, 21}

A hiteleshelyi tevékenység ezen emlékei a világos bizonyítékai annak, hogy Szentlőrincen

nemcsak egy birtokgazdaság, de kisebb *konvent* is működött a XIII. században. Egyik esetben a király parancsára tartott határjárást a templomosok okuri házának intézőjének (1274: „*preceptor domus templi de Okur*”) a másikban egy bírósági ítélezés során tanúként szerepel a konvent emberei (1275: „*preceptor et cruciferi de Okur*”). Harmadik ügylet pedig Boxa (Baksa) birtokmegosztása, mikor felek a konventet (1275: „*preceptor domus militie templi*”)kérték fel a megállapodás rögzítésére és a megosztott birtok határjárásának elvégzésére.²¹

1314 után a birtokot, más hazai javadalmukkal együtt a johannita ispotályos lovagok öröklik.

1./3.b. Johanniták a középkori Szentlőrincen

A XIV. század első harmadában átveszik a templomosok korábbi javait, így kerülnek térségünkbe.

1326-ban az ispotályos keresztesek nagykáptalanja engedélyt ad, hogy Szentlőrincet, valamint a hozzá tartozó Cserdi, Egéd, Zala, Farkas-Aszaj, Szava és Tarcsa birtokokat bérbe adják András volt kamaraispánnak és testvérének Istvánnak, tíz évre 50 márkáért.^{3, 22}

1332-ben Szentlőrinc plébániája (*S. Laurentius*) a pápai tizedjegyzékben szerepel.

1366-ban, 1403-ban „*Poss. Zenthlorinch Hokri ad ecclesiam prioratus*”, valamint 1450-ben „*Sent Lewrinch prioris*” - a johanniták vránai perjelségének birtokában szerepel az írásokban a helység.

1417-ben keltezett oklevél „*forum comprovinciale in Zenthlewrynych*” – hetivásárral bíró mezővárosként említi Szentlőrincet.^{22, 23} Ez a városfejlődési folyamat jelentős részben a lovagrend jelenlétével magyarázható. A XV. századtól a rend jelentős szerepet vállalt az ország déli végvidékein a törökök elleni honvédő harcokban.

1453-ból a zselici Farkasfa egyik birtokcserét rögzítő oklevele szerint: „*Tamás vránai perjel tudtul adja, hogy a nemes Berthok-tól Archa birtokért csere által átvett Farkasfalwa birtokot és Zebes (Sebes) praediumot a székesfehérvári kereszteseknek adja, miután familiárisa Ruskany-i Péter nemes embertől átveszi, és ezért megparancsolja, hogy a kereszteseknek fizessék eddigi szolgáltatásaikat.*”^{22, 23}

1499-ben Bertalan vránai perjel intézőjéhez címzett megbízólevelében is szerepel Szentlőrinc. Az oklevélből következtethető, hogy a szentlőrinci birtoknak ebben az időben a dézsmán kívül jelentős mennyiségű épületfát is kellett szolgáltatnia a rend Dráva közeli *Crasso* nevezetű várának építéséhez.²²

1./3.c. Szentlőrinc vára

„A hagyomány szerint e tájon keresztes barátok (templáriusok) laktak, mint a Szent Lőrinczi temetőben még máig látható épületek, a föld alatti boltozatok igazolnak.”- írja 1864-ben Pesty Frigyes helynévtárában.^{2, 22, 24, 25}

A keresztes lovagrendek hazai megtelepedése a XII-XIII. század fordulójára tehető, ekkor legtöbbször királyi adományból szerezték a lovagok javadalmaikat. Szentlőrinc elhelyezkedése is erre enged következtetni a szomszédos pécsi püspöki-, illetve a fehérvári káptalan birtoka alapján.

A XIII. századból több oklevél is szól a keresztesek itteni birtokáról, házáról, preceptoráról.

Megerősített renkházaik európai példák alapján ún. tornyok voltak, melyek leginkább kaszárnyákra hasonlítottak. A birtokközpont körül helyezkedtek el a birtokhoz tartozó falvak kevés kivétellel. A rend XIV. század elején történt feloszlása után a johannita lovagok vránai perjelségének hatáskörébe kerülnek a konvent épületei és ingóságai.¹³

A XV-XVI. század fordulóján a török veszély miatt a megerősített helyek jelentősége fokozódik. A mohácsi csatában szinte utolsó emberig küzdő hazai johanniták birtokügyeit az uralkodó ezt követően a Tahy, majd a Zrínyi családokra bízta. Ekkor inkább gazdasági, mint katonai szerepkört láthatunk kibontakozni az írásokból.²⁶

Pécs 1543-as eleste után, legkésőbb 1544-ben a törökök elfoglalják és egy kis végvárrá alakítják. Ettől az időtől kezdve Szigetvár 1566-ban bekövetkezett elestéig a környék a végvári hadakozások állandó színtere. 1552-53-ból ismerjük török őrségének zsoldjegyzékét, a török tisztek

neveivel.² 1556-ban Szigetvár török ostrom utáni felszabadulását követően török őrsége Pécsre menekül az ellentámadás hírére. A szigetvári katonák augusztus 10-én éjjel a kiürített épületet és a körülötte lévő palánkot felégették, csak a kőtorony maradt meg. Ezt követően a törökök újra meg akarják építeni, mígnem 1559. december 14-én a szigetvári katonák és polgárok egy éjszaka alatt falait löporral felrobbantották, árkait pedig részben betemették. 1566-ban a Szigetvár ostromára érkező török előhadat itt fogadó magyarok csak az egykori „kastély” romjai közt húzhatták meg magukat. A XVI-XVII. Században, mint adózási központ Szentlőrinc is a török közigazgatás egyik székhelye lett, de katonai jelentősége gyakorlatilag megszűnt.²²

A szentlőrinci rendházhoz tartozó régi templom maradványai, a mai településtől északra a temető területén, 1721-ben a kanonoki látogatás alkalmával még láthatóak voltak.^{18, 22}

A mai temetőben járva számos, jellegzetes kora-Árpád kori cserépdarabot lehet szerte találni. A temető középső részén pedig még érzékelhető egy három oldalról kerítő árka az egykori belsőségnek. A sírok ásásakor ezen a részen téglalapfalokról lehet hallani.

Itt lehetett a torony, boltozatos pincével, melléképületekkel övezve, melyet fából épült palánk és árok vett körül.^{22, 27}

Fennmaradt innen egy szürke homokkőből készült, török mosdómedencéje, rajta vésett ötszirmú rózsával, mely az idők során a templomba, majd onnan a helytörténeti gyűjteménybe került. Feltehetően a középkori templomot alakították török imahelyé és ehhez tartozhatott. A rózsza, mint a szufizmus egyik szimbóluma dervisek jelenlétére utal.²⁸

I./4. Egyházi birtokosok Szentlőrinc térségében

Baranya megye középkori történetében jelentős szerepet játszanak az egyházi birtokosok. A pécsi püspökség, valamint a pécsi káptalan jelentős javadalmakkal rendelkezett a térségben. A Zselicben pedig a fehérvári káptalannak volt egy jelentősebb birtoktömbje.^{3, 29}

A pécsi püspökség történetéről, jelentőségéről, örökségéről szólni kevés volna e tanulmány. Egyházszerkezési tevékenysége mellett, közjogi, honvédelmi, művelődés és művészeti tevékenysége történetének több mint ezer éve alatt felbecsülhetetlen és sok szempontból feldolgozott. Alább csak a térségben betöltött birtokossággal kapcsolatos adatokat tekintjük át.

1235 körül keletkezett oklevelében II. András királyunk Burgundi Bertalan pécsi püspököt erősítette meg többek között Boda birtokában. A határjárásból kikövetkeztető, hogy a Tarcsa falu közelében lévő határpont a pécsi káptalan bicsérdi birtokával határos.^{3, 22}

Boda a XIV. század első harmadában a pápai tizedjegyzékekben szereplő, templommal bíró helység. A későbbiekben a pécsi társas káptalan, 1542-ben a kis-prépost birtoka, aki a várbeli társas káptalan feje volt.^{3, 30}

1721-ben a kanonoki látogatás alkalmával feljegyezték, hogy Szent Imre herceg tiszteletére szentelt temploma romjai még állottak. A templom közelében temető is volt. 1757-ben itt a romoknál tartották a búcsút és a misét. 1782-ben is hasonló a helyzet: a romos szentélyben miséztek, a templomhájó köveit az idősebb lakók elmondása alapján elhordatták a törökök Szigetvárra.³¹

A későbbi adatokból kiderül, hogy a kistérségből a pécsi püspök birtokában állt még Szentkirály, Szentgál része (Királyegyháza), valamint Sumony is.

A közeli Bicsérd egyháza szintén fellelhető a pápai tizedlajstromokban a XIV. században. 1397-ben Bicsérd és Velény is a pécsi káptalan birtoka, ez utóbbi az örkanonoké lehetett. 1542-ben a megyei összeírásban is a pécsi káptalan birtokaként vannak összeírva e települések Kőhid (Szentlőrinc), Szentgál része, Peszéri (Kacsóta), Egéd (Bükkösd), Zók mellett.³⁰

Az Árpád-házi királyaink idejéből származik a Fehérvári káptalan Zselici birtoka. A Szent István király által alapított székesfehérvári bazilika és a gondozására rendelt papság már kezdetben jelentős birtokadományokban részesült, melyek továbbiakkal gyarapodtak az idők során. 1202-ben már fennállott Szent Kozma és Domjánról nevezett egyházuk és egyben egyik helyi birtokközpontjuk, mely a XV. századra kiterjedt a környező vidékre. Korpád, Kán, Erdei (Gorica), Hetmé, Okorvölgy, Hetvehely, Karácodfa, Szentkatalin, Bükkösd, Megyefalva, Szentdomján néhai és mai települések tartoztak térségünkben a káptalan falvai közé. Ezek közül a XVI. század derekán Szentdomján,

Szentkatalin, Hetvehely, Korpád és Erdeiszentmihály templommal bíró település volt. Szentdomján elpusztult középkori temploma a Pusztaszentegyház dűlőben keresendő.^{23, 29, 30}

I./5. Nemzetségi birtokosok a térségben

Szentlőrinc térségében a középkorban csekély számú nemesi nemzetség birtoklásáról találhatunk adatokat. Itteni birtokaik szigetszerűen helyezkednek el az Ormán vidék egyetlen nemesi falvainak tömegében. Vélhetően valamilyen érdem alapján hasították ki régi királyaink területüket és kerültek adományozásra. A fenn említett Szalók nemzetségből származó Baya (Baja, Bólya) – kinek őse a krónikáink hőse, Árpád egyik vezére, Ösbő (Usubu) – mint kegyúr, eredetileg a saját birtokán alapíthatta az okúri Mindenszentek monostorát (Csonkamindszent), melyet nagy eséllyel temetkezési helyének is szánt. Neve máig él dűlőnévként Szentlőrinc délnyugati határában.

A nagy jelentőségű, de annál kevésbé ismert eredetű Kán (Keán) nemzetség névadását kell látnunk Kán helység esetében. A kétségtelenül baranyai eredettel bíró nemzetség vezető személyisége Gyula bán, II. András királyunk alatt emelkedett a nádori székhöz, számos rangot és címet viselve mindeközben. Többször viseli az országbírói címet, erdélyi vajda, két alkalommal is nádor, több vármegye ispánja, többször szlavón bán. II. András halála után felségsértéssel vádolták meg, mire a király és az országnagyok egybehangzó ítélete alapján börtönnel sújtották. Elítéltetése Ampod fia Dénes volt nádor, Sámuel kamaragróf, Szakállas Mikó és Szák nembéli Miklós ügyével összefüggésben áll. Hogy mit követett el, nem lehet tudni. Börtönben halt meg.

Gergely pápa 1238. december 22-én elrendelte, hogy a boszniai püspököknek adassék át az a pénzösszeg, melyet Kálmán herceg bánja Gyula a boszniai eretnekek ellen menesztendő hadjárat költségeire a pécsi domonkosoknál letett.

Kán nembéli Gyula bán feleségével, Ilona asszonnyal közösen tett necskei birtokrész adományát a templomosok részére 1230. december 23-án erősíti meg Gergely pápa.

IV. Béla király idejéből ismerünk egy 1255-ös megerősítő oklevelet, mely egy korábbi Kálmán királytól származó oklevélen alapszik, mely szerint Kán nembéli Gyula mester adományaképpen Novák föld birtokába juttatja a Szent Sír szerzeteseit.

Gyula bán baranyai birtokai (Siklós, Harsány, Szentegyed, Makófalva, Szilvás egy része, Aranyos, Szomorrev, Petend, Almás, Szalóktelek) egy része környékünkre esik.

Gyula bán fia Lászlót II. András kereszteseinek névsorában is ott találjuk. Kán nembéli László 1217-ben lovászmester, 1224-1230 között országbíró, majd 1235-ben másodszor is viseli e tisztséget.^{32,33}

1296-ban birtokügyletben említik Németi nembéli Ambrus fia Jakabot, mint Szentgál (Királyegyháza) birtokosát. A nemzetség baranyai eredetű, származási helye a Szalánta melletti Németi lehetett. Jakab apja, Ambrus és annak testvére Abosk (Obusk) Jakab a király oldalán harcolt 1241-ben a tatárok ellen. Abosk a harcok során elesett, Ambrust a király 1244-ben Vajszló egy részével adományozta meg, melyet Jakabra hagyott.^{3, 34}

A Monoszló nemzetségből származó Ócsárdi család birtokolta a már csak dűlőnévben élő Szilvást. A híres nemzetség egyik ágának is névadója Monoszlói Csupor István, fiának III. Istvánnak leánya, Klára 1338-ban jegyajándékba kapta a falut.³⁴

1290 körül keltezetlen oklevében maradt fenn gerdei nemesek említése („*nobiles de Guerdey*”). Ugyanekkor jegyzik fel Mirajt (Királyegyháza határában állott) nemeseit is.³

1330-ban birtokügyben szerepelnek („*Deseu filio Jonas, Nicolao filio Michaelis, Petro filio Philippi nobilibus de Scentywan*”) szentiváni (Királyegyháza része) nemesek. 1466-ban is köznemesek kezén találjuk a települést.³⁵

I./6. Elpusztult középkori emlékek a térségben

I./6.a. Boda – Várhegy

A bodai Várhegyen, annak északnyugati sarkában a lapos hegytetőtől árokkal és sánccal

elválasztott, körülbelül 250 méter széles, régi földvár található. A népemlékezet is tud a várról, mely mesés kicsek rejtekhelye a mondában. Azt is tudni véli a hagyomány, hogy itt álltak a török ágyúk, mikor a törökök Kisbodát lőtték, melynek temploma a Pusztaszentegyház dűlőben állott.

A sáncot a XX. század derekán áttörték erdészeti út létesítése miatt, így keletkezett a „várkapu”. Ezen munkálatok közben került elő itt egy lovagi sarkantyú és egy vastőr az elmondások szerint. A bizonyosan vaskori előzményekkel bíró várat, lehetséges tovább is használhatták egy darabig a középkorban. Írásos emlékeinkben nem szerepel, de a mögötte lévő völgyben lévő Érszeg nevű egykori falu is hajdan a királyi udvarnokoké, majd a pécsi püspöké volt.^{24, 36, 37}

I./6.b. Csonkamindszent – Okri Mindszent monostora

Egy 1183-ban keltezett oklevélben III. Béla király, Péter spalatoei érsek és Szalók nemzetségbeli Baya kegyúr („*patroni monasterij Omnium Sanctorum de Okur nomine Baya de genere Zalok*”), kérésére a Pécs melletti Szentháromság, és az okri Mindenszentek monostorait az Alma folyó melletti Temes/Töttös föld birtokában megerősíti. 1333-1334-ben a monostor János nevű apátjának nevét jegyezték fel a pápai tizedlajstromokban. Rendi hovatartozása nem bizonyítható, de közvetett bizonyítékok alapján a bencésekhez köthető.^{3, 19}

A faluban Török-pince néven emlegetik azt a középkori eredetű beomlott üregrendszer, mely a néhai kolostorhoz köthető, ugyanitt kerültek elő temetkezések maradványai is. Állítólag a szentlőrinci templomban őrzött Mária-kép a lerombolt csonkamindszenti zárdából származik.³⁸

II. A török kor viharaiiban

II./1. Nemesek a törökkor elején Szentlőrinc térségében

1526-ban a mohácsi csatában tevékenyen részt vett és jelentős veszteségeket szenvedett a baranyai nemesség.^{2, 39, 40} 1532-ben, majd 1541-ben a megyén átvonuló nagy török hadjáratok okozta pusztítás mértékét csak töredékekből ismerjük. A pécsi püspök és a pécsi káptalan helyén maradt a város 1543.évi török foglalásáig. Ekkor az ismét támadó török hadak ezúttal bevették kemény ostrommal Siklós várát, és elfoglalták az elmenekült püspök híján katonák nélkül maradt, magát megadó Pécsset. A legvalószínűbb, hogy az innen továbbvonuló sereg egyik oldalszárnya foglalta el ekkor Szentlőrincet és helyezte el helyőrséget benne. Ezzel kezdetét vette a török hódoltság időszaka a térségben.^{44, 45}

Sziget vára és környéke azonban még egyelőre Török Bálint utódai kezén maradt, akit a törökök 1541-ben hurcoltak fogságba Buda vára alól. A várat ezt követően, Zrínyi Miklós közbenjárására, Török Bálintné Pemflinger Katalin átadta Ferdinánd királynak. A királyi hadvezetés ekkor Szigetet tartotta a Dunántúl legfontosabb végvárának és az 1546. évi 44. törvénycikkkel királyi várrá emelte – így vált fogalommal a negyedszázadnyi hősi küzdelem helye, mint „*Insula Regia*” - azaz „*Királyi Sziget*”. Birtokostörténeti jelentősége ennek a ténynek abban rejlik, hogy a vármegye birtokosai sorra veszítik el területüket a török foglalások miatt, viszont az adott, még magyar kézen lévő területen katonai fennhatóságot gyakorló várak jelentősége megnő.^{45, 46}

A királyi kamara nem tudva előteremteni a várak fenntartási költségeit, azokat helyi javadalmakból kívánta kárpótolni, ellátni. A korszakból fennmaradt összeírásokból jól látható a korábbi birtokosok megnevezése mellett, hogy azok már gyarapodó számban, a szigeti várat szolgálják. Mivel a korábbi birtokosoknak nem volt lehetőségük javadalmaik behajtására a területen, ez egyre inkább a várak hatáskörébe került, amivel saját fenntartásukat kísérelték meg kielégíteni. Baranya és Tolna vármegyék határa összeolvadt, bár még 1563-65-ben Szigetben tartották meg összevont nemesi közgyűléseiket, gyakorlatilag megszűntek létezni. Mindennek természetes következménye volt a térség birtokosainak kicserélődése. Az 1560-as évekre a szigeti vár birtokhoz tartozó falvak száma 12-ről 59-re emelkedett, melyet a vár tisztjei tartottak a kezükben. Bár formálisan a vármegye legnagyobb földesura a pécsi püspök és a káptalan maradt. Tovább növelték a várbirtokot a kihalt, elmenekült, vagy hűtlenné vált nemesek birtokai. Az 1542. évi adólajstromhoz

képest, amikor is körülbelül száz főre tehető a baranyai köznemesség száma, erre az időszakra tízre csökken a számuk, de ténylegesen csak tucatnyian éltek is itt a megyében. Az 1542. évi rovásadó lajstromban, jórészt Baranya nyugati felében, térségünkben, még 672 egytelkes (kuralista) nemest sorolnak fel, akik 63 helységben éltek. 1564-ben ezen települések száma már csak 60, míg 1565-ben a háborús cselekményeknek köszönhetően 45-re csökkent.^{46, 47}

A Magyar Királyságot, mint erőforrásaiban, mint emberanyagában jelentősen fölülmúló Török Birodalom fokozatosan és szisztematikusan hódította. Az elfoglalt, katonailag biztosított területeken megszervezte a közigazgatást és kiterjesztette jól könyvelt adóztatási rendszerét. A nemességnek egyenként esélye sem volt a szembeszegülésre. A szervezett honvédelem a főurak és a király irányítása alá vonta a vármegyét. Ebben a helyzetben az elszegényedett kisnemesek előtt csak néhány választási lehetőség adódott – beállhatott valamelyik nagybirtokos szolgálatába, vagy a király váraiba szegődhetett katonának. Ilyenek voltak többen a környékről, akik Sziget várába költöztek és harcolták végig, 1566-os elestéig harcukat. Az ő neveik és néha több is, Sziget várának összegyűjtött iratanyagában fellelhető. Mások falujukban maradtak, szögre akasztották sárga csizmájukat és vállalták az adófizetést a megmaradásért.^{2, 45, 46, 47}

II./2. A túlélő maradék

A törökörök szakadatlan háborúi, harccselekményei, majd a felszabadító csapatok ténykedése révén Baranya területének jelentős része elnéptelenedett, települések sokasága már csak pusztaként szerepel az összeírásokban, nagy részük végleg lakatlanná lesz, feledésbe merül. A valaha nagyszámú egytelkes nemesek közösségéből alig maradt maroknyi túlélő. Bár egykori falvaik több esetben fennmaradtak, de lakosságuk kicserélődött, így egynek sem sikerült korábbi kollektív nemesi státuszát bizonyítani és visszaszerezni az újjáformálódó vármegyében. Az egyetlen kivételt Szentkirály jelentette, de ez nem szerepel a rendelkezésünkre álló iratokban, mint kollektív előjogokkal bíró település.⁴⁸

Nagypeterd, Nagyváty, Szeged, Dinnyeberki túlélő nemesei és utódaik viszont megmaradtak. Ezek a családok nem haltak ki, nem menekültek el, a hódoltság idejét szülőfalujukban élték át. A Bozó, Vitta, Babos, Joó, Kakas, Saár, Sértő, Simon, Vajda, Csizsár, Sényi, Bódis, Fábián családok nevei ugyanott tűnnek fel 1542-ben, mint a XVIII. században. Néhány család, mint a girótfai Csizsár és Kozma Nagyvátyra, míg az ibafai Huri család Dinnyeberkibe költözött. Megszámlálhatatlan azoknak a száma akik szétszóródtak szerte az országban, őket csak ritka esetben lehet nyomon követni. A helyben maradtok kontinuitásának vizsgálata, a szakértők véleménye szerint, csak a XVI. századi magyar és török összeírások névanyagának összehasonlítása révén a törökörök utáni összeírásokban fellelhető nevekkkel volna célra vezető.^{49, 50, 51}

II./3. Szentlőrinc a Zrínyiek birtokában

Zrínyi Miklós – Szigetvár hős kapitánya, a kereszténység bajnoka, a magyar és horvát történelem mártírja, talán a történelem legkiemelkedőbb alakjaként él az utódok köztudatában. Kevésbé közismert azonban, hogy Szentlőrinc birtokosa is volt, és személye kapcsolatban állt a korábbi lovagrendi birtokosokkal. Ez a kapcsolat személyes, családi – eszméiben is sajátjává váló természete mutatkozott meg rettenthetetlen küzdelmében is, ahogy azt a családi hagyományok is megőrizték: „*Nem nekünk, nem nekünk, Uram, tisztességet, De szent nevednek adj örök böcsületet...*” – zeng Zrínyi imájában a templomosok jelmondata, dédunokája a költő-hadvezér eposzában.⁷⁷

A források töredékes világában fennmaradt oklevelek, levelek, összeírások alapján az alábbiakban rajzolódik ki a Zrínyi-család és Szentlőrinc kapcsolata.

A török világ után két faluösszeírás is született 1695-ben és 1696-ban, melyet az udvari kamara készített, az akkor pécsi kerülethez tartozó településekről. Az összeírás híven rögzítette az akkor itt élőket és vagyoni helyzetüket, illetve javadalmi becslést is megkísérelt. Ezek másolati példányai megvannak a Baranya Megyei Levéltárban, eredetijük Bécsben található.⁷⁸

Az 1696-os urbárium egyik eredeti, latin nyelvű példánya megtalálható a Magyar Országos

Levéltárban.⁷⁹ Szempontunkból lényeges, hogy az egykori birtokosok neveit is jegyzi, a helyi jobbágyságok vallomásai alapján.

A dokumentumot feldolgozó Timár György szerint: „*A több mint másfél évszázadon át pontosan működő népi emlékezés megnyilatkozását mutatja Szentlőrinc lakóinak vallomása. Ők 1695-ben úgy tudják, hogy hajdan a keresztes barátok, később pedig a Zrínyi család tagjai voltak keresztény földesuraik. Azt nem kell csodálnunk, hogy a Zrínyiek birtoklására emlékeztek a falu lakói. A család utolsó férfitagjának, Zrínyi Péter horvát bánnak szerencsétlen halála óta még csak 25 év telt el és több mint egy évszázadon át adózott a falu a Zrínyieknek. A keresztes barátok – a johanniták vagy más néven az ispotályosok – itteni monostora viszont már valószínűleg a mohácsi csatavesztés idején elnéptelenedett. A kettős királyság zavaros másfél évtizedében a monostor birtokaira nemesek tették rá kezüket. Tőlük szerezte meg Zrínyi Miklós szigetvári kapitány e birtokot és ettől kezdve birtokolta Szentlőrincet a Zrínyi család.*”⁵¹

A Zrínyiek birtokosságához vezető út szempontjából lényeges a szentlőrinci birtoktörténet néhány eseményének ismertetése. 1312-ben feloszlatták a templomosok rendjét, hazai birtokaikat a johanniták öröklék. 1326-ban a rend nagykáptalanja engedélyezi, hogy Szentlőrincet, a hozzá tartozó Cserdi, Egéd, Zala, Farkas-Aszaj, Szava és Tarcsa helységekkel, tehát a korábbi szentlőrinci lovagrendi birtokot, bérbe adják András volt kamaraispánnak és testvérének Istvánnak tíz évre, 50 márkáért. 1366 után a szentlőrinci priorátus a vránai perjelség fennhatósága alá került. Így szerepel az írásokban 1403-ban, 1450-ben és 1499-ben is, utóbbi esetben Bertalan vránai perjel rendelkezik vele.²² Grabóriai Beriszló Bertalan perjel utódja volt Tahy János (1515-1534) horvát bán, aki részt vett a mohácsi csatában lovagjaival és Batthyányi Ferencsel együtt a jobbszárnyat vezették. Ennek fia volt az a Tahy Ferenc, aki országos főkapitány és főlovászmester, rövid ideig Szigetvár kapitánya (1550-1552) és Zrínyi Miklós sógora volt.

1530-ban a törökök miatt a johannita lovagok Máltára költöztek, jórészt magukra hagyva magyarországi birtokaikat.⁸³

1533-ban nevezte ki Ferdinánd király Török Bálintot a vránai perjelség kormányzójává, a kegyvesztetté vált Tahy János helyére. Bár egyértelműen egyházi címről van szó, mégis II. Lajos király óta ezt a magyar király világi méltóságoknak juttatta, mely jelentős javadalommal bírt. A kinevezés kedvező volt Török Bálintra nézve, mivel dél-dunántúli birtokai közel feküdtek a rend csurgói és szentlőrinci birtokaihoz, de ezek zálogjogon a Zrínyiek kezében voltak, akik viszont nem voltak hajlandók lemondani róluk.⁸¹

1534. szeptember 6-án Korbáviai Ilona és fiai: János és Miklós a vránai perjelség birtokaihoz tartozó, de általuk zálogjogon bírt Csurgót és tartozékait két évre Paksi Jánosnak adományozták. Ugyanez év őszén Török Bálint fegyverrel támadta meg és foglalta el a somogy megyei Csurgó birtokát. Ekkor még Ferdinánd király ezt nyíltan nem vetette Török Bálint szemére, de hallgatólagosan a Zrínyieket támogatta ezután.⁸²

1535-ben Ferdinánd király Zrínyi Miklós (III.) özvegyéhez, Korbáviai Ilonához írt levelében beleegyezik a vránai perjelség birtokösszeírásába, egyben a perjeli méltóságot az ifjú Miklósnak adná, ha felvenné a rendet, aminek ez a feltétele.⁸²

Július 26-án Török Bálintnak, mint a vránai perjelség kormányzójának a király megengedi neki, hogy a perjelség Zrínyieknek elzálogosított birtokait visszaválthassa. Ugyanekkor a király egy másik levelében apja érdemeire való tekintettel a perjelséget enyingi Török Jánosnak adományozza, azzal a feltétellel, hogy amikor nagykorúvá válik belép a rendbe. Ez év októberében a Zrínyiek kötelezték magukat a zágrábi káptalan előtt, hogy amennyiben a zálogösszeg kifizetésre kerül, visszaszolgáltatják a Tahy Jánostól zálogban bírt perjelségi birtokokat.⁸¹

1536-ban perre került volna sor a két család között a fenti birtokok miatt, amit többször is elhalasztottak. 1536. július 8-án Ferdinánd király leveléből megtudhatjuk, hogy Török Bálint elpártolásának okát a király a vránai perjelség birtokvitájában látta.⁸¹

1538. február 27-én kelt levelében Keglevics Péter és Nádasdy Tamás tudatta Ferdinánd királlyal, hogy végül Török Bálint visszaadta a Zrínyi testvéreknek Csurgót és Szentlőrincet.⁸¹

1539-ben Zrínyi Miklós és testvére János részére ítéli Ferdinánd király az addig a Tahyaktól zálogban bírt vránai perjelséget és annak birtokait.⁸²

1542-ben Baranyavármegye rovásadó összeírásában Tahy Ferenc 21 jobbágyportáját jegyzik Szentlőrincen.³⁰

1543-44-ben a törökök birtokukba veszik Szentlőrincet. A magyar birtokossága inkább névlegessé válik, ennek ellenére a földesurak a hódoltsági területeken is beszedik, vagy beszedetik az adót, ha tehetik.

1559. július 26-án kelt levelében Zrínyi Miklós Ferdinánd királynak írt levelében kéri az uralkodót, hogy a pécsi törökök veszélyes közelsége miatt a Szent Lőrincz városi vámot Szigetváron szedethesse és ezt parancsolja meg Horváth Márk szigetvári várkapitánynak is.²²

1561-ben Végh Ferenc, szentlőrinci bíró vallotta, hogy akkoriban ott 18 telkes gazda és 6 kisházás lakott, akik Szigetvár számára adót nem fizettek, csak vármunkát teljesítettek. Királyi adót sem fizettek nagy szegénységük miatt. Ekkor a település és környéke Zrínyi Miklós birtoka volt.⁵⁴

1564-ben a királyi hadisegély-összeírásban szerepel: „*Szenth Leoryncz nagyságos Miklós úré Zríny örökös uráé, 2 porta.*” Ugyanitt *Setetekerek* 3 portával szintén Zrínyi Miklóse, *Kőhid* pedig a pécsi káptalané volt 1 portával összeírva.⁵⁴

Összegezve elmondható, hogy a vránai perjelséget bíró Tahyakkal való rokoni kapcsolataik révén került Szentlőrinc és birtoka a Zrínyiek zálogába, majd idővel a király hozzájárulásával a család birtokában is maradt 1671-ig. Azt nem tudjuk biztosan, hogy az ifjú Mikós végül belépett-e jelképesen a johanniták rendjébe, de későbbi tettei ezt az elkötelezettségét sugallják.

III. Az uradalmak újraszervezése a török világ után

Baranya megyében a török világ végét az 1687. augusztus 12-én lezajlott nagyharsányi csata jelentette. Ekkor, Szigetvár blokád alá vett erődítményének környezete kivételével, a vármegye nagy része a császári csapatok ellenőrzése alá került, akik ezt fegyverrel meghódított területnek tekintették. Az új szerzeménynek (neo acquisticum) tekintett területeket úgy kívánták a hadi kiadások fedezetére fordítani, hogy az a fegyver jogán az uralkodó tulajdonába került és az csak úgy kívánta azt eredeti és jogát igazoló tulajdonosának kegyelméből visszaadni, ha az jóindulatában áll, illetve az értékével arányos sarcot az igénylő megfizeti. A kamarai irányítás alá került pécsi provizórátus hivatalnokai nagy igyekezettel törekedtek az új szerzemény gazdasági és birtokviszonyainak felmérésére és mielőbbi kiaknázására. 1703-ig azonban a vármegye részben önállósodott, részben pedig végbement a terület újraadományozása.^{56, 57}

III./1. Breuner Szigfrid gróf és a szentlőrinci uradalom kialakulása

A török háborúk és a Rákóczi szabadságharc után végre nyugodalmasabb idők következhetek Baranya megyében. Ez az időszak alapozta meg a térség fejlődését, szabta meg annak irányát. Ekkor alakult ki a mai település- és úthálózat jelentős része, a táj- és vízgazdálkodás. Bár mindennek alapjai még megvoltak, de egyes területek elnéptelenedése, a lakott és gazdálkodási területek elvadulása megkívánta, hogy új telepéseket fogadjon e föld, akik újra művelésbe veszik.

1711-ben Szentlőrincre új adományt nyert rá Breuner (*Prayner*) Szigfrid Kristóf, a Neoacquista Comissio (Újszerzeményi Bizottság) elnöke, mely jelentős birtokának, 27 falnak a központja lett, így jött létre a szentlőrinci uradalom.⁵⁶

1712-ben Baranya vármegye összeírásából értesülhetünk a birtok népességéről és a gazdálkodás állapotáról. Az összeírás külön érdekessége, hogy részletesen beszámol a megelőző események áldozatairól és a javak pusztulásáról.^{57, 58}

Breuner (Preiner/Prayner) Szigfrid gróf apja, Szigfrid Lénárd – I. Lipót alatt, 1687-ben nyert honosítást Magyarországon. Családja a XIV. században Utrecht-Köln vidékéről származott át Stájerországba, majd Ausztriába. Nagyapja német birodalmi báró volt 1624-ben.⁵⁹

1716. augusztus elsején, Pétervárad alatt, Breuner Szigfrid altábornagy a török túlerővel vívott ádáz küzdelem után az ellenség fogságába esett. A törökök kivégezték, társai augusztus 5-én találták meg földi maradványait a nagyvezéri sátor közelében.⁴⁰

Szigfrid grófnak egy leányáról tudunk, Mária-Antoniáról aki Königsseg Ferenc Miksa

(Maximilian) gróf felesége. Ferenc Miksa gróf császári-királyi kamarás, az udvar követe a budai pasához 1710-ben hunyt el. Házasságukból hét gyermek, öt leány és két fiú született. Az idősebb fiú, Károly Ferdinánd gróftól származott tovább a család Aulendorfi ága.⁵⁹

1718-ban Breuner Mária Borbála grófnő adományából újraalapított Szentlőrinc plébániája. Ugyanekkor épült fel a templom a néhai Kőhid falu területén, köré szerveződött ezután az új település magja. 1721-ben plébániája már anyaegyház, melynek több filiája is volt.

Megépült a család egyemeletes kastélya is, melynek kezdetben mindössze négy szobája és egy ebédlője volt.^{22, 38}

1723-ban III. Károly király megerősíti a szentlőrinci uradalom birtoklásában özvegy Breuner Mária Borbála grófnét és leányát, özvegy Königsseg Mária-Antonia grófnét, ennek fiával, Károly Ferdinánd gróffal együtt.

1. Königsseg grófi család címere.

Nagy Iván „hazafiúsított grófi családaink egyik legkitűnőbbike” – jelzővel illeti a Königsseg családot. Honosításukat 1751-ben nyerték az országgyűléstől. A család a württembergi birodalmi gyűlés székét is bírta, 1470-től a birodalmi bárók sorában állnak. A családi hagyomány szerint a VII. században élt Cuno (Chuno)-tól ered a család, aki Altdorf közelében,

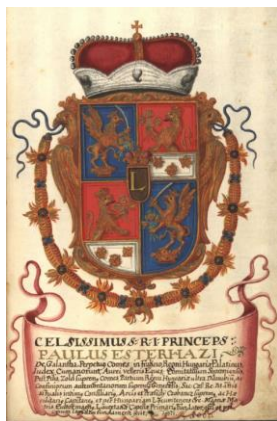
Svábföldön Chunonissege (Chunsege – Chunigseck) várát építette. Legendás őseik között ott találjuk Eberhardot, Nagy Károly híres udvarmesterét.⁵⁹

1742-ben gróf Königsseg Károly Ferdinánd eladta a szentlőrinci uradalmat Vécsey Ferenc bárónak.

III./2. A herceg Esterházy család birtoklása

Rövid ideig tartó birtoklás után Vécsey Ferenc báró 1750 körül továbbadta a szentlőrinci uradalmat a herceg Esterházy családnak, akik 1945-ig birtokolták.²²

A régi Magyarország egyik legrangosabb családja a herceg Esterházy család a Csallóköz birtokosai között a XIII. században feltűnő Salamon nemzetségből ered. A nemzetség Szerházi-ágából származó Benedek a XVI. század derekán élt, felesége galanthai Bessenyei György leánya Ilona volt, akitől két fia született. István harcban esett el, Ferentől származik a máig fennálló család. A szerteágazó családfán a Hercegi-ág a legrangosabb, legvagyonosabb. Ennek az ágnak a birtokában találjuk a XVIII. század derekától a szentlőrinci uradalmat.²²

2. Herceg Esterházy Pál nádor címere, 1710.

A család ezen ágának birtokossága már a XVII. század végétől nyomon követhető a megyében. Esterházy Pál nádor 1692 előtt már királyi adományként birtokolja a dombovári-sásdi uradalmat. Pál a török ellenes harcok ünnepelelt hőse. 1664-ben részt vett gróf Zrínyi Miklós téli hadjáratában, melyet nagyszerű művében a *Mars Hungaricus*-ban írásban és rajzban is

megörökített. A hadjárat során a szövetséges hadak átvonultak Szentlőrincen, Zrínyi Miklós gróf birtokán, ekkor járt először Pál a vidéken. Később, 1687-ben jelen volt Buda visszafoglalásánál, majd

harcolt Szalánkeménél (1691) és Zentánál (1697), ahol bátorságával kitüntette magát. Fiai: Mihály udvari kamarás és József Antal (1688-1721). Józseftől származott II. Pál Antal (1711-1762) aki a szentlőrinci uradalom megszerzője.⁵⁹

A XVIII. században kiépült új birtoklási rendszer országos tekintetben is jelentősen növelte a jobbágyterheket, mely következtében fokozódott a társadalmi feszültség. Az 1760-as évekre szükségessé vált az úrbéri viszonyok rendezése, melynek 1766-os kihirdetésekor mind a jobbágyok, mind a birtokosok ellenkeztek. A rendelkezések kihirdetésekor a szentlőrinci uradalom jobbágyai, a megnövekedett robotterhek miatt összegyűltek és megtagadták a 12 napnál több robot teljesítését. A megyére is kiterjedő zavargásokat a karhatalom leverte.²²

A követő évtizedek az uradalom gyarapodásáról tanúskodnak. 1770-ben a kastélyt új szárnyal bővítették, ugyanekkor épülhetett 150 hordós pincéje is. A fallal körülvett kastély mellett szép gyümölcsös-kert, és egy méhészetet is találunk. A birtokos a templomot is tataroztatta, bővítette, ekkor épült meg a jelenlegi torony. Erre az időre tehető az uradalom több gazdasági épületének építése is. Ekkor épült meg a helyi védelem alatt álló tarcsapusztai barokk gazdasági épület, jellegzetes „ökörsem” padlásszellőzőivel.⁹⁴ Műemléki védelem alatt áll a korszakbeli uradalmi tisztartói lakás, az ún. Brantner-Koncz ház.^{22, 60}

A birtokos patronálását kell látnunk a népoktatás támogatásában is. 1770-ben oskolamestere van a községnek, aki az alapismeretek mellett latint is tanított.²² 1772-ben postaállomás létesül az uradalmi székhelyen, majd 1773-tól jelezve a település növekvő súlyát, járási székhely lesz Szentlőrinc.²² 1794-ben új iskolaépület is épült tanítói lakkal.⁸⁴

Vályi András országleírásában 1799-ben a következőképpen ismerteti: „*SZENT LŐRINCZ. Magyar falu Baranya Várm. s a' Sz. Lőrinczi járásnak nevet szolgáltat; mert itten lakik e' járásbéli Fő Szolgabíró, most T. N. és V. Mészáros Pál Úr, a' ki e' járást kérésem szerint kidolgozta, és nékem eredetikepen megküldötte; melly szíveségét, méltó, hogy az egész Haza előtt megköszönnyem; földes Ura H. Eszterházy Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Sz. Gálnak, és Cserdinek szomszédságjokban, s az Uraságnak nagy életes házával díszesítetik, melly alatt pintze is vagon. Lakosai pénzt szereznek a' Cserdi hegyen termett borokból, és kotsikázásból; helyben vagon posta, vendégfogadó, bólt, mészárszék, és szederfás kert. 3 nyomásbéli szántó földgyei jó búzát, rozsot, árpát, zabot, s egyebet is teremnek középszerűen; erdeje, és szőlőhegye a' határban nintsen; piatza Pétsen, és Szigeten 2 mértföldnyire.*”⁹⁹

A település birtokosai, bár nem laktak Szentlőrincen, de időről-időre idelátogattak különösen a kezdeti időszakban. Gazdatisztjeik, uradalmi alkalmazottaik révén igazgatták a gazdaságot.

A birtokszerző II. Pál Antal hercegről tudjuk, hogy Sopron vármegye főispánja volt. 1744-ben az osztrák-porosz örökösödési háborúban szerepel ezredével. Elismerésül támogatásért I. Ferenc császár az aranygyapjas rend tagjává avatja. 1748-tól a császár titkos tanácsosa lett, 1750-ben lovassági tábornoknak nevezték ki. 1758-ban az udvar követe volt Nápolyban. Császári marsall és főkomornamester méltóságot is betöltött. Házassága gyermektelen maradt. Utódja a hercegségben öccse I. Miklós József herceg lett, akinek leszármazottai korunkig élnek.¹⁰⁰

Esterházy I. Pál galántai herceg (1635-1713) utódai⁵⁹:

- Esterházy I. Mihály herceg
- Esterházy József Antal herceg (1688-1721)
 - Esterházy II. Pál Antal herceg (1711-1762) – a szentlőrinci uradalom megszerzője (~1750)
 - Esterházy I. Miklós József herceg (1714-1790)
 - Esterházy Pál I. Antal herceg (1738-1794)
 - Esterházy II. Miklós Ferdinánd herceg (1765-1833)

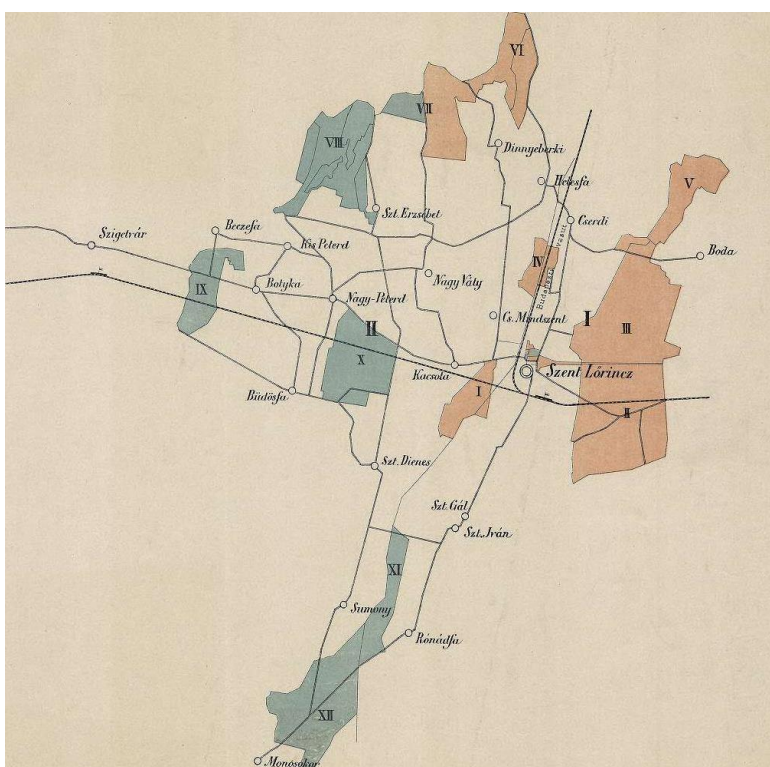
II. Miklós Ferdinánd herceg utódai:

- Esterházy III. Pál Antal herceg (1786-1827)
 - Esterházy III. Miklós Pál Károly herceg (1817-1894) – a szentlőrinci uradalom Nádosy bérlete (1861-)
 - Esterházy IV. Pál Antal Miklós herceg (1843-1898)

–Esterházy IV. Miklós Pál Antal herceg (1869-1920)

- Esterházy V. Pál Mária Lajos Antal herceg (1901-1989) – 1945-ben a család elveszti magyarországi birtokait.

A XIX. század első felében a birtokstatisztikai adatok az uradalom viszonyaiban visszaesést mutat a majorsági gazdálkodás területén. A birtokosok nagyúri életmódját jellemző pazarlás mellett nem fejlesztették a gazdálkodás technológiáját, majd a robot eltörlésével komoly munkaerőhiány is mutatkozott a területen. 1841-ben a szentlőrinci uradalom adótartózásai miatt a vármegye a bortermelés lefoglalását indítványozta. Az 1850-es évekre a birtokok működtetése már veszteséges volt, így 1861-ben herceg Esterházy Miklós és fia, Pál a hatalmas, de súlyos adósságokkal terhelt birtokrendszert, a csőd elkerülése végett, a megalapított Igazgatóságra (Administratio) bízta. Zichy Ferenc gróf, a megbízott birtokigazgatósági kormányzó, ezt követően az egész uradalmat nagyobb

3.A szentlőrinci uradalom a XIX.

század második felében (részlet)

egységeként főbérletekbe adta.^{22, 61}

1861 októberében kötötték meg 29 évre az uradalom bérleti szerződését a Nádosy testvérekkel, Istvánnal és Kálmánnal. A hercegség eladósodottsága tovább romlott, 1865-ben vagyonuk zárgondnokság alá került, mely a megkötött főbérleti szerződéseket jobb feltételekhez kívánva kötni a felek között kiélezte az ellentétet, mely perrel fenyegetett. A főbérlőkkel végül sikerült megegyezni, így 1868. június 3-án újraszereződtek Pesten. Eszerint a főbérlet a Nádosyak és utódaik kezén maradhatott 1890-ig. Ezzel párhuzamosan lezajlott az uradalom úrbéri területrendezése is, így megnyílt a lehetőség az uradalom egy új korszakába.^{22, 61, 62}

Szentlőrinc város címerében a koronás griff az Esterházyak ősi címeréből származik.¹⁰⁰

III./3. Nemesi vizsgálatok a XVIII. században

A nemesség privilégiuma örökletes és a történelem folyamán egyre táguló kört formál a nemességet szerző minden örökösére, utódjára. A kezdetben fiúörökösödés az újkor elején a leányágra is kiterjedt. Így szükségszerű lett a nemesség igazolása a leszármazások bizonyításával. Ez különösen a kuralista, vagy armalistaként emlegetett kisnemesek esetében jelentett kihívást, mivel a

magasabb osztályok tagjai, a fő- és köznemesek jogviszonyait a birtokuk és a közismertségük kétségbevonhatatlanul igazolta. A kuralista, egytelkes nemesek azonban, mint a történelem folyamán oly sokszor kevés vagyonuk, vagy uradalmi erőszak miatt gyakran kerültek jogvesztettként jobbgátsorba. A nemesi jogok bizonyítására III. Károly utasította a Helytartótanácsra keresztül először a vármegyéket. Az 1723-25-ös első nemesvizsgálat a nagybirtokosokat kivéve, kötelezte a nemeseket, hogy igazolják magukat valamilyen oklevéllel, vagy irattal, illetve hiteles tanúvallomással. A vizsgálat eredményeképpen 38 nemes családfőt és a név szerint fel nem sorolt szentkirályi nemeseket jegyezték fel.

1732-ben újabb vizsgálat következett, mely 35 családfőt és 45 nemes férfit jegyzett köztük a vármegye előljáróságának java részét.⁵⁶

Az 1754-55-ös újabb nemesvizsgálatot tekintik a leghitelesebbnek, bár országos tekintetben vannak hiányosságai. Nem sorolja fel többnyire a főbb birtokosokat, csak azokat akiknek bizonyítaniuk kellett korábban is privilégiumaikat, illetve nem teljesen megbízható a birtokosok és a pusztán csak armálissal rendelkezők elkülönülése. A jelentősége abban rejlik, hogy bizonyító erejű dokumentumnak számított a későbbi nemesigazolások során.⁵⁶

Az összeírásból a minket érintő térségben élő szentkirályi és Dinnyeberkiben lakó nemesek (kuralisták) névsorát közöljük: Beke Ferenc, id. Ferenc, János; Dömötör János; Kata János, Pál, Ferenc, ifj. Pál, id. Ferenc, Péter, Sámuel; Éva Péter, István, Pál, ifj. János, id. János, János; Ács János; Farkas István, György, Mihály, Ferenc; Balogh János, Péter, István, József, Dániel; Katona András, Péter, György, János, Miklós, Sámuel, ifj. András, József; Gáll István; Nagy Dániel, István; Bernárd Márton, Sámuel, János, István, András, ifj. András; Uj Péter, Ferenc, Tamás, ifj. István, ifj. János, id. István, id. János; Kari István, László; Kovács Sándor; László András.

Szentkirályi armalisták: Kulin József, Hajas János.

Dinnyeberkiben élő armalisták: Vitta János, id. Máté, Gergely, István, Péter, ifj. Máté, ifj. György, id. György; Bozó Farkas, Máté, Ferenc, Gergely.⁶⁴

A pécsi káptalan birtokai 1741-ben, mely magában foglalja térségünk több települését is: Ürög, Patacs, Szöllős, Cserkút, Töttös, Bakonya, Bicsérd, Zók, Bánfa, Sumony, Hirics, Kis Szent Márton, Lúzsok, Vejtí, Piskó, Kemse, Bogdása, Garé, Varjas, Velény, Rákos.

A Königsseg-féle uradalom falvai 1741-ben: Baksa, Ózd, Monostor, Nagy Csány, Újmindszent, Gadány, Tésen, Kiss Telek, Mecske, Kis Pelérd, Ronádfa, Beczefa, Bottyka, Büdösfá, Nagy Peterd, Szent Dénes, Szenterszébet, Nagyváty, Kacsóta, Csonkamindszent, Dinnyeberki, Cserdi, Helesfa, Szentlőrinc, Boda, Regenye, Zaláta.

1732-ben Horváth Dániel Bükkösd és Megyefa birtokosa, 1755-ben a két falu örököseie.⁶⁵

III./4. Szabadszentkirály nemesei

III./4.a. Szabadszentkirály korai története

Szabadszentkirály a szentlőrinci kistérség nagyközsége, régebben mezővárosa történetében jelentős szerepet foglal el nemesi közösségének emlékei. A hagyományaiban Zsigmond királytól eredeztetett nemesség történetileg nem bizonyítható, de ki sem zárható. De az a bátorság és persze szerencse, ahogy a XVII. század végétől ezt a közösség kiharcolta és megőrizte mindenképpen csodálatra méltó. Különösen azért is, mert hasonló múltban gyökerező sorstársaiknak ez a harca kevésbé tudott érvényt szerezni kiváltságaiknak egy-két kivételtől eltekintve.

A község 1326-ban tűnik fel először az írásos emlékekben. Bertalan papja („*Bartholomeum sacerdotem de Sancto Rege*”) a pécsi káptalan kiküldöttjeként szerepel egy birtokügyletben.

A település egyházának papja, feltehetően a már előbb említett Bertalan 1335-ben 30 báni dénár pápai tizedet fizetett. 1353-ban Szentkirályi Jakab fia János, helyi nemes egy birtokvita kapcsán említik az okiratokban.

1403-ban Zsigmond király öt hónapig élvezte Siklóson a Garai család kényszerű „vendégszeretetét”, amely mint elhíresült 'fogsága' került a történelmi köztudatba. A baranyai néphagyomány több helyen megemlékezik a király kalandos szökési kísérletéről.

Ehhez kapcsolódik a szentkirályi nemesek eredetének legendája:

„Volt két asszony. Egyiket Katának, másikat Évának hívták. Együtt mostak a határban, mikor feléjük vágtatott egy lovas. A lovas kérte az asszonyokat, rejtsék el, mert menekülőben van és mindjárt nyomában lesznek üldözői. Az asszonyok miután lovát elhajtotta, egy mosóteknő alá bujtatták. Hamarosan megérkeztek az üldözői is, kérdezték az asszonyokat nem-e láttak erre egy menekülő lovas. Ők tagadták. Ekkor amazok továbbálltak. A király, mert a menekülő Zsigmond volt, ekkor az asszonyoknak és az egész falunak örök időkre szabadságot, nemességet és adómentességet adott. Innen a nemesek neve mai napig Kata, Éva, Újj...” – tartja a szájhagyomány.

Más változat szerint Siklós várából Zsigmond királyt a szentkirályiak szöktették meg, ezért kapták szabadságukat. A legvalószínűbb, hogy a szentkirályiak nemessége valamilyen katonai szolgálat méltatása képen keletkezhetett.

A történeti adatok hiányát a népemlékezetből kiegészítve sejthető, hogy a település feltehetően a XVI. század eleji török háborúk során elpusztult, majd kissé keletebbre újjáépült a mai templom környezetében. A község nyugati határában állt a régi templom, a Küves dűlőben – mesélik. Ez a terület ma szántóföld, ahol az eke egykori épületekre utaló törmelékot forgatott ki.

Még egy érdekes adatot őrzött meg a népemlékezet a török világból. A templomtól délre eső park területe – Gül baba/ Rózsás/ Réti sánc néven ismeretes, melyről azt tartják, hogy ott a török időkben sáncféle és temető volt.

A XVI. századból különféle adóösszeírásokból, jegyzékekből ismerhetjük portáinak számát, következtethetünk egykor lakottságának viszonyaira.

1542-ben a pécsi püspök 17 és fél portája, és Bertalan deák 1 portája után fizettek itt rovásadót. 1553-ban a Szigetvár leltárában a várhoz tartozó falvak nevei között is jegyzik: „Zent Kyrál a pécsi püspöké”. 1554-ben 12 forintot fizettek a várnak. Ugyanekkor a jobbágyok vallomása szerint Kerecsényi László kapitánynak egy pár csizmát vettek. 1557-ben a vármegyei összeírás a

pécsi püspök birtokai közt jegyzi 8 portával. 1559-ben 9 porta után fizettek rovásadót. Ebben az évben, Sziget várának újjáépítésekor, a vár kiadásai között feljegyezve: „Zenthkyralról Péter deáknak a vele együtt dolgozókkal kiadva 50 dénár”. 1561-ben Szigetvár birtokvizsgálata szerint a falu a pécsi püspöké, továbbá: „Peter Sebestyén bíró vallja, hogy itt 28 jobbágytelek van és 10 lakatlan telek. Minden jövedelmet földesuruknak szolgáltatottak. Királyi rovásadóra 9 porta után 20 dénár hozzáadásával 10 forint 80 dénárt fizettek”. 1564-ben a pécsi püspök 10 portája után vették adórajstromba.

A pécsi adózási körzet török adóösszeírása 1554-ből az itt élő családfők neveit is jegyzi: „Szentkirál falu: Kalmár János, Varga István, Májos Gergel, Bőszén Balázs, Beke Máti, Nagy Mátiás, Kilián Tomás, Tar Imre, Facsar Máti, Császár János, Szemiklós Gyorgye, Szabó Benedik, Sebestyén bíró, Káta Anbrus, Tar Józsa, Dimitre Petre, Baksay Máti, Baksa Antal, Baksay Tomás, Kovács Zsidmon, Jován Filip, Bíró Ádán – 22 adózó”. 1565-ben 32, 1582-ben 38 adózóval jegyezték. 1558-tól török kincstári birtok (khaas) 7307 akce jövedelemmel.

1679-ben, a török belegyezésével, időtálló anyagokból (kő, téglá) építettek templomot, toronnyal.⁴⁸

III./4.b. Küzdelem a nemességért

1681-től kezdődött az a több évtizedes küzdelem, melyet Szabadszentkirály nemesei folytattak kiváltságaik elismerésért. „Jobban jártak azok, kik jogaikat közvetlenül a török kiűzése körül szerezték. Ilyenek voltak Szent Király nemesei, kiknek jogát a comissio elismerte, de a határozatot bár az expeditióra is ajánlotta az előadó, akiknek mégsem adták ki, mellyel később bizonytalansággal védték volna magukat, mi sok veszekedés tárgyát képezte később annál inkább, mert Szent Király a Breuner és a püspöki adomány levelébe is bekerült” – írja Várady Ferenc Baranya vármegye monográfiájában.

A község tehát már 1681-ben jelezte nemességét, melyet az uralkodó, I. Lipót király, új adománylevellel megerősített 1681. szeptember 9-én Sopronban. Ennek kihirdetése 1682. március 2-án meg is történt Sümegen. Baranyában a még javában zajló török háború miatt, 1697. szeptember 4-

én, Pécsen, a vármegye közgyűlésén.

Az oklevél felidézi az ügyvitel előzmé nyeképpen: „... miszerint ők a nevezett község lakószai, valamint elődeik és őseik, Magyarország fölséges királyától, nevezetesen a mi dicső elődeinktől nekik engedélyezett és adományozott nemesi előjogokkal mindig élvén, minden adótól, adózástól, rovásadóktól és mindenféle köz adóktól mentesek, szabadok és kivéve voltak és soha semmiféle földes urat nem ismertek s a jelenben sem ismernek el, és hogy nemesi előjogukra, mentességükre és szabadságukra vonatkozólag elégséges irataik és királyi kiváltság levelük is volt, de azon időben a midőn hadseregünk a legutóbbi török zavarok alatt az eszéki híd lerombolása végett a pécsi kerületnek azon részein átvonult, ezen iratokat és kiváltság levelüket katonáink elvették és elégették...”.

1687-ben az összeírás 50 kapás, művelt szőlőt, 10 lakóházat, 10 lakót, 140 hold művelt szántót jegyzett fel Szentkirályon. Császári adóját 1 török forintban állapították meg, feljegyezték, hogy a töröknek minden ház után 1 forintot, robotot és tizedeket szolgáltatottak. A „nemes község” ekkor alapítja a plébániát és az iskolát, melyet az egyház tart fenn.

1696-ban összeírták a vármegye földbirtokosait javaikkal együtt, ekkor „Szent-Király, Nagy-Peterd, Kis-Peterd, Nagy-Váty, Dencsháza, Katádfa és Szent-Márton nemesnek vallotta magát, de csak az első bírt arra okmányt is fölmutatni”. Ugyanebben az évben a dikális adólajstrom is lakóit nemeseknek mondja, a kiküldött látta az adómentességre vonatkozó, katonai szolgálatok miatt meghosszabbító oklevelet. Ekkor a lajstromban szerepelnek: Bekecz Gergely, Ács Gergely, Bóka András, Éva Péter, Kata Péter, Kata János, Éva Mihály, Újj Péter, Újj Máté, Bernát György, Lukács Mihály. Birtokállományuk 12 ígás fogat, 71 köből bevetett szántóföld, 19 kapás szőlő, 60 akó bor.

Ezzel a helyzettel élve az Udvar kezében lévő szentkirályiakat Szigetvár katonai parancsnoka, gróf Vecchi jobbágyi szolgáltatásokra szorította. Ennek csak a Kamara 1700-ban kiadott rendelete vetett véget, mely elrendeli kiváltságaik tiszteletbetartását. 1702-ben pedig külön igazoló levelet adtak ki kilenced és tizedmentességükről. Ugyanekkor a lefolytatott nemesi vizsgálat felszólította a szentkirályiakat nemességük személyenkénti igazolására, melynek teljesüléséig helyzetük függőbe került.

A birtokátszerveződések miatt azonban ismét szorongatott helyzetbe került Szentkirály, az uralkodó egyidejűleg eladományozta a községet az éppen formálódó szentlőrinci uradalomnak és a pécsi káptalannak.

1703. április 19-én, Bécsben, Lipót császár oklevelében elrendelte, hogy Szentkirály birtokába iktassák be a pécsi püspököt és a káptalant. Ugyanekkor Mária Antónia de Susa grófnő nevében Martini Gotthard ennek ellentmondott és a grófnő részére igényelte a falut több baranyai helységgel egyetemben. Mindennek következményeképpen a katonai végrehajtás a község lakóit robotra kényszerítette, löszert kellett szállítaniuk Eszékre. Emiatt a szentkirályiak panaszt tettek az udvarnál jogorvoslatot kérve. A dolog azonban nem alakult kedvezően, a kuruc mozgolódás és az udvarhoz hú pécsi püspökség a birtokosnak kedvezett a szentkirályi nemesekkel szemben.

A szentkirályiak így, időlegesen, megegyeztek a pécsi káptalannal, hogy annak védelméért cserébe fogadják, hogy más jobbágyokhoz hasonlóan mindenből megadják a tizedet és hűségesek lesznek, kikötve, hogy ha sikerül bizonyítaniuk nemességüket a szerződés érvényét veszti és a káptalannak semmivel sem tartoznak.

1704-ben a Rákóczi szabadságharc átsöpör Baranya vármegyén. A kurucok után bevonuló rácok pusztítása drámai módon érintette a vidéket. A rácok a faluban négy embert öltek meg és tíz házat felgyújtottak, a falu összes marháját elhajtották. 1706-ban a pécsi papság birtokai között sorolták fel, megjegyezve, hogy a földesúrnak járó kilencedet megtagadták.

1708-ban mivel a pécsi német katonákat nagyobb igyekezettel szolgálták ki, mint a simontornyai kurucokat, azok a falu barmait elhajtották és nem szolgáltatták vissza.

A lojalitásukat értékelve a Dunai Kamarai Adminisztráció elismeri nemességüket és ígéretet tesz előjogaik tiszteletben tartására. Azonban a harcok végeztével ismét az erőskezü Nesselrode pécsi püspök jármába kerülnek, aki néhányukat börtönbe is záratott.

A 1711-es vármegyei összeírásban is mint a pécsi klérus birtoka szerepel. Bírója: Farkas Ferenc. A két esküdt: Kata Péter és Éva Mihály. A többi jobbágy: Kata János, Éva Péter, Éva Miklós,

Kata István, Katona Pál, Beke András, Nagy János, Uj Mátyás, Uj Péter, Bíró Mihály. Rajtuk kívül még 8 zsellér élt itt. A bevetett földterület 39 kila, a szőlő 6 kapás, a rét 33 kaszás.

1714-ben a pécsi papság birtokaként íratott össze, de papja Kozó András a pécsi zsinattól távolmaradt. Anyaegyházának filiái ekkor: Bicsérd, Szentiván, Szent Gál, Rugásd, Gerde, Varjas, Velény, Kisasszonyfa, Gilvánfa, Ózd.

1715-ben a kancelláriánál tesznek panaszt a pécsi papság ellen és egyben kérték nemesi jogaik visszaállítását. A kancellária a kérvény kivizsgálására a vármegyét utasította, mely további elhúzódo perlekedéshez vezetett. A káptalan ellenvetése abban állt, hogy a nagyprépost azt nyilatkozta, hogy a földesuraságot a káptalan elégséges vita után nyerte I. Lipóttól, mely alatt a szentkirályiak meg sem kísérelték nemességüket igazolni. A faluban régebben is predalisták laktak, bár a népesség teljesen kicserélődött.

1715-ben 25 magyar nemes szerepel Szentkirályon a vármegyei összeírásban, 400 köből szántóterülettel. 1716. október 20-án a vármegyei közgyűlésen nemesi leszármazásuk igazolására szólították fel a község lakóit.

Ekkor a szentkirályiak, mivel a pécsi püspökség és káptalan is folyamatosan erőszakkal jobbágyi szolgáltatásokra és munkákra kényszerítette őket, Károly királyhoz fordultak pártfogásért, aki végül is 1720. április 29-én kelt kiváltságlevelében megerősítette őket Lipót királytól kapott kiváltságukban. Ugyanekkor szigorúan utasította a vármegyét, hogy a nemeseket minden erőszaktól védelmezze meg és nemesi jogaik gyakorlásában ne engedje őket háborgatni. Leszármazásukat egy kiküldött bizottság vizsgálta, 1721. február 15-én. Ennek során a szentkirályiak bemutatták Somogy vármegye 1630. május 20-án tartott nemesvizsgálatának iratait, melyekben számos tanú igazolta nemességüket és azt, hogy részt vettek a mohácsi csatában, melről 1632. március 30-án, Zalaszentgróton állítottak ki számukra bizonyáglevelét. Továbbá Lipót és Károly királyok oltalomleveleit, így összesen 15 nemesi család és háznépük származását fogadták el. A község nevét, a kiváltságot hangsúlyozva, 1729-től Szabad-Szent-Királynak mondják.^{48, 56}

III./5. A nemesi felkelések (Insurrekció) és a baranyai nemesek

A nemesség egyik legfőbb joga és kötelessége volt a középkor századaitól 1848-ig (elvb) fennmaradt hadkötelezettségi gyakorlata. A nemesi felkelés és adómentesség fogalmi összekapcsolódtak hagyományosan. A XV. századra azonban a felkelő nemesek harcértéke nagyban csökkent, vagyoni helyzetüket tükrözte, így uralkodóink újabb és újabb törvényekkel próbálták szabályozni a katonaság kötelességét törekedve egy többé-kevésbé állandó hadsereg megteremtésére. Ezt az igényt, valamint a nemesek erejének számontartását szorongatta a törökveszedelem is. Az évenkénti Szent György napi mustra a XVII. századra már csak a hiányosságait tárta fel a nemesi felkelésnek, mindazonáltal mint emberi erőforrás jelentősége még századokon keresztül fennmaradt. Az 1715. évi 8. törvény értelmében a nemesség lemondott a nemzeti hadseregről, elismerte az állandó idegen katonaság jelenlétét és szükségszerűségét, - fenntartotta viszont a látszólagos insurrekciót, inkább mint szokásjogot. Sokáig nem is volt erre gyakorlat, így a nemesek elszoktak a hadakozástól, elkényelmesedtek, a szokásos éves gyakorlatokról is elmaradoztak. 1741-ben azonban az osztrák örökösödési háborúban Mária Terézia szorongatott helyzetében kényszerűségből megegyezett a magyar rendekkel, így éltre hívták a régi gyakorlatot. Az 1741. évi 63. törvénycikk rendelkezett a nemesség személyenkénti felkeléséről és a portális felkelést is elrendelte, ami annyit tett, hogy a birtokosoknak portánként is kötelességük volt egy lovas katona kiállítása és tartása. 1711. szeptember 11-én, az emblematikus diétán a baranyai nemességet Horváth Dániel alispán, egyébként bükkösdi, megyefai birtokos képviselte, mikor Mária Terézia koronázása alkalmát felhasználva, felhívására a magyar nemesség, felhevülten lovagias felajánlást tett: „-Vitam et sanguineam!” – „-Életünket és vérünket!”.

A lelkes fogadkozás után Baranya vármegye 88 fős nemesi felkelő csapatot állított ki melynek vezetője Petrovsky Ferenc lett, hadnagyuk Vranovics János, a zászlótartó Hegyi György. 1744-ben kétszer is hadba hívták a nemesi felkelést. Május 19-én a kapitány Hegyi György, a hadnagy Bana Mátyás, a zászlótartó pedig Hojcsy Benjámín, augusztus 31-én a kapitány Vranovics György, a

hadnagyok Hegyi György és Bana Mátyás, a zászlótartó Hojcsy Benjámín, míg a hadbiztos és szállásmester Zombory Imre, az őrmesterek Balovits József és Major Ferenc voltak.

1744-ben a 2. sziléziai háborúban körülbelül 9000 magyar nemesi felkelő vett részt. A magyar inszurrekció teljesítményének értékelése azonban negatív mérleget mutatott. A rosszul, hiányosan felszerelt, képzetlen tisztekkel rendelkező, fegyelmezetlen, alacsony harcértéket képviselő felkelők értéktelennek bizonyultak a kiképzett, fegyelmezett reguláris csapatokkal szemben. Így nem csoda, hogy bő fél évszázadig a nemességnek ezt a fajta kötelezettségére az uralkodó nem tartott igényt, illetve jobb szerette volna, ha a „véradót” aranyra válthatta volna.^{66, 67}

III./6. Baranyai nemesek a napóleoni háborúk világában

A XVIII. század végén Európa ismét hadszíntérré válik. Ezúttal Bonaparte Napóleon francia köztársasága, majd császársága jelentett komoly kihívást, mely nemcsak az addig majd' ezer éves Német-Római Birodalmat, de a kontinens eddigi társadalmi struktúráját is érintette. A francia forradalom eszméit is képviselő francia expanzió mélyreható polgári átalakulást sürgetett, ezzel rendre hívta ki maga ellen a kontinens régi monarchiáit. A terjeszkedéssel szemben felálló szövetségi rendszerek azonban a csatatereken rendre alulmaradtak a korszerű, fegyelmezett és nem utolsó sorban a császárukért rajongva lelkesedő franciákkal szemben. Az első (1792-1797), második (1799-1802) és harmadik (1805) koalíciós háborúban a Habsburg Birodalom vereséget szenvedett. 1805. december 26-án a pozsonyi békében I. Ferenc császár le kellett mondjon a német-római császári címéről és „csak” ausztriai örökös császári címét tarthatta meg. A politikai szükséghelyzet ismét előtérbe állította az uralkodó és a magyar nemesség szövetségét. A háborúban Magyarország jelentős emberanyaggal vett részt, körülbelül 200 ezer katonával. A nemesi felkelést is szükségszerűen hadbahívták. Országos szinten a gyalogos és lovas inszurgensek száma 1797-ben 17961, 1800-ban 37773, 1805-ben 41970, 1809-ben 37105 fő volt. Ebből Baranya vármegye 1797-ben 425 lovast, 1800-ban 205 lovast és 468 gyalogost, 1805-ben 290 lovast és 802 gyalogost, 1809-ben 220 lovast állított ki. A négy alkalommal történő mozgósítás ellenére, bevetésre csak 1809-ben került sor.^{68, 69}

III./7. Nemesi családok a XVIII-XIX. században Szentlőrinc térségében

Az alábbi névsor kivonat Andretzky József: Baranyavármegye nemesi c. összefoglalójából.⁷² Az itt bemutatott nemesek a XVIII-XIX. század folyamán Szentlőrinc térségében éltek, nagyrészt régi, helyi nemesi családok leszármazottjai, akiknek sikerült igazolniuk nemességüket az őket vizsgáló hatóságok előtt. Erről kiváltságlevelet is szereztek, melyek nyoma a vármegye iratanyaga között fellelhető.

Ács, másként Lukács család – Szabadszentkirály; Baán (Bán) de Kis Doba, Babos család – Nagypeterd; Balaskó család – Szabadszentkirály, Szentlőrinc; Balázs család – Nagyváty; Balikó család – Megyefa; Balogh alaias Bíró család – Szentkirály; Baranyay család – Pécs; Beke család – Szabadszentkirály; Bencze család – Kisasszonyfa; Bernárd (Bernáth) család – Szabadszentkirály; Bíró alias Balogh család – Szabadszentkirály; Bódis család - Szigedi (Szegedi) nemesi család; Bor alias Farkas család – Szentkirály; Bozó család – Dinnyeberki; Bötös (Böttkös) család – Nagypeterd; Csizsár család – Nagyváty; Dömötör (Demeter) család – Szabadszentkirály; Éva család - Szabadszentkirály; Fábián család - Szigedi (Szegedi); Farkas, másként Bor család – Szentkirály; Gaál (Gál) család – Szabadszentkirály; Hajass család – Szabadszentkirály; Hernád (Harnád) család - Nagypeterd; Horváth család – Megyefalva; Jeszenszky Paulovitz de Kis-Jeszen – azaz a kisjeszeni Jeszenszky család – Megyefalva; Joó család – Nagypeterd; Kakas család – Nagypeterd; Kary család – Szabadszentkirály; Kata család – Szabadszentkirály; Katona család – Szabadszentkirály; Kiss család – Nagypeterd; Kocsis család – Nagypeterd; Kónya család – Nagypeterd; Kovács család – Szabadszentkirály; Kováts család – Nagypeterd; Kulin család – Szabadszentkirály; László, helyesebben Gaáll család – Szabadszentkirály; Mátté Deák vagyis, a Vajda (Vaida) család – Nagypeterd; Nagy család – Szabadszentkirály; Nagy (Magnus) de Dinnyeberki (másképpen: Vitta)

Dinnyeberki; Papp család – Nagypeterd; Petes család – Nagyváty; Petre család – Nagyváty; Rakodczay alais Fuchek, Fuchech, Fuchecz, Fuchets család – Szentlőrinc; Saár család – Nagypeterd; Séni (Zéni, Zseni) család – Nagyváty; Séra család – Nagyváty; Sértő család – Nagypeterd; Simon vagy Vajda család – Nagypeterd; Szabó család – Nagyváty; Szalay család – Nagypeterd; Teslér család – Bükkösd; Tóth család – Nagyváty; Uj (Ujj) család – Szabadszentkirály; Vajda, vagy Simon család – Nagypeterd; Vécsey de Nagybodoló báró – Szentlőrinc; Vita (Vitta, Vitha) család – Dinnyeberki.

IV. Reformkori birtokosok és bérlők Szentlőrinc térségében (XIX.-XX. század)

IV./1. Szentlőrinc uradalma és a Nádosy család

1861-ben a szentlőrinci uradalmat bérletbe vevő Nádosy testvérek, István és Kálmán tehetséges- pesti kereskedőként kezdték pályafutásukat. Apjuk, Nádosy István (1794-1866) az elszegényedett felvidéki származású Trsztzenszky (Tersztzenszky) családból származott. A hasonló nevezet miatt gyakran keverik a trencsényi Tresztjánszky családdal, mely ettől különbözik. A család ősei az Árva megyei Trsztena (Nádas) mezővárosából erednek. Trsztzenszky András, Árva várának tiszttartója, 1638. január 15-én vehette át címeres levelét III. Ferdinánd királytól Pozsonyban. A címerben egy három nyílvezzőt tartó griff látható.

Nádosy István a Győr megyei Enesén született, előbb Győrbe került ahol elvégezte az algimnáziumot, majd kereskedőnek állt. Inasévei után két évig volt segéd egy posztókereskedésben. Pestre költözött 1820-ban. A Váci utca 8. szám alatt nyitotta meg legendás híru posztókereskedését „Fehér Oroszlán” név alatt. 1840-ben jogot kapott a Nádosy név viselésére. Vásárlói, egyben barátai között Széchényi István és Kossuth Lajos neve is ott szerepel. 1848-ban a pesti nemzetőrség egyik szervezője, parancsnoka. Vagyonából jelentős összeggel támogatta a honvédség felállítását és felszerelését. Ugyanekkor a Pesti ipartestület szervezője és választmányi tagja. Pest szélén álló telkét (kb. 100 hektár) közcélból a városnak adományozta, ez lett a későbbi Városliget.

Feljegyezték róla, hogy rendkívül karitatív személyiség volt egész életében és feleségével Jósási Purgly Katalinnal együtt az evangélikus egyház nagy támogatója, egyik alapítója a Kereskedelmi betegápoló és nyugdíjgyeletnek, mecénása a pesti gyermekkorháznak. A pesti Műegylet támogatásával barátkozott össze Ferenczy István szobrásszal, akinek két szobra is a család értékeit gyarapította.

A boltőr egylet alapítója és sok éven át elnöke. 1864 júniusában a Vasárnapi Újság másfél oldalas fametszet-arc képes vezércikkkel tiszteleg előtte. Egylete leköszönése alkalmából megfestette portréját Barabás Miklóssal, mely jelenleg a kereskedelmi testület üléstermében látható.

Gyümölcsöző házasságából tizenhárom gyermek született. 1861-ben átadta pesti üzletét gyermekeinek, mely Nádosy-testvérek néven élt tovább, de gyakorlatilag György nevű fia vezette. István (II.) és Kálmán pedig Baranyába költöztek és bérbe vették a szentlőrinci uradalmat, mintegy 11000 holdat.

Köztiszteletben álló, elismert polgárként hunyt el 1866-ban. Sírja a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben áll. A helsefai kastélyparkban álló oroszlán Ferenczy István alkotása, melyet 1876-ban pesti házuk kertjéből hozattak át ide fia, hogy posztamensre állítva őrizze apjuk emlékét.

A fivérek kezdetben a szentlőrinci Esterházy kastélyban laktak, itt született Kálmánnak Imre nevű fia a későbbi országos rendőrfőkapitány. Valószínű hozzájuk köthető a kastély XIX. század végi átalakítása eklektikus stílusban.

„A Nádosy-testvéreket nyilván motiválta az 1850-es években elindult gazdasági konjunktúra, hiszen az agrárárak gyors emelkedése jelentős bevételeket sejtetett. A szentlőrinci uradalom gazdaságföldrajzi adottságai lényegében minden mezőgazdasági művelési ágnek kedveztek, hiszen jó minőségű szántói, a Bükkösd-patak mentén kaszáló rétjei, a Mecsek nyugati lankáin nagy kiterjedésű erdői és kisebb szőlői voltak. A bérlők kezdetben Szentlőrincen laktak, pár évvel később viszont az északi részén fekvő Helesfán építettek egy kastélyt. Jelentős fejlesztések és beruházások eredményeképpen a birtokot mintagazdasággá tették, amelynek híre messze terjedt.” –írja Kaposi

Zoltán tanulmányában.

1864-ben már Helesfán az uradalmi bérletük mellett saját házuk és 80 hold szőlőjük volt.

István gazdálkodásemeléttel foglalkozott, több cikke is megjelent szaklapokban (Gazdasági lapok, Falusi Gazda, Kerti Gazdaság). A Baranya vármegyei Mezőgazdasági Egyesület alelnöke. 1874-ben a király a Ferenc József érdemrenddel tüntette ki. Feleségétől, Fornszek Zsuzsannától született István (III.) nevű fia a boldogasszonyfai anyai örökségét vitte tovább, míg leánya Mattyasovszky Tiborné Margit örökölte a helsefai birtokot. István (II.) 1876-ban bekövetkezett halála után, helyére az uradalom vezetésében jogilag fia István (III.) lépett, de gyakorlatilag Kálmán öccse vette át a gazdálkodás irányítását.

Kálmán (1832-1913) a Dél-Dunántúlon korának elismert és tisztelt gazdája volt. Katonának készült, előbb tüzér, majd huszárkapitány lett, de lábtörése miatt leszerelt. Innen kezdve a vállalkozásával foglalkozott, írták róla, hogy „a kardból sarlót csinált”. Ellentétben bátyjával nem végzett gazdasági iskolákat mégis országos mezőgazdasági újságokban több cikket is publikált. Az Országos Erdészeti Egyesület alapító tagja, 1888-ban a Pécsi Országos Kiállítás Végrehajtó Bizottságának elnöke, 1887-1892 között a Baranya megyei Gazdasági Egyesület elnöke, a Baranya megyei Lótenyésztési Bizottság elnöke, a Pécsi Sertéshizlalo és Áruraktár Rt. alapítója, majd elnöke.

A Szigetvár-Kaposvár vasútvonal szervezője és támogatója. Tagja volt Baranya megye közgyűlésének, 1889-ben királyi tanácsosi címet kapott, 1891-ben a Ferencz József rend lovagkeresztjével tüntették ki. Az evangélikus egyház támogatója, a pécsi egyházközség világi elnöke 1867-1901 között. Feleségével a szomszédos bükkösdi birtokos családból származó kisjeszeni Jeszenszky Máriaival kötött házasságából nyolc gyermek született. Gyermekait gondosan taníttatta: Elek Németországban gazdasági akadémiai diplomát szerzett, Imre Pesten végzett jogból diplomázott. „Nádosity törekvő, energikus, gazdasági újításokat kereső és alkalmazó vállalkozó volt.” - írja róla Kaposi Zoltán.

A széles gazdálkodási palettáról csak a borait kiemelve is 'világhírnek' örvendett. A korszerű, gépesített pincészet megérte a befektetést. Az Országos Kiállítás 1885. évi katalógusa szerint borai érmekeket nyertek a bécsi, londoni, párizsi, calcuttai kiállításokon.

Az uradalmi bérletbe is jelentős összegeket fektetett be, korszerűsítve a gazdálkodást.

1890-ben lejárt a bérleti szerződés, melyet a versenytárgyaláson egy pesti illetőségű konzorcium nyert meg az Esterházy-féle birtokok nagyobb részével együtt. A konzorcium a Nádosityak befektetéseit 228000 forint végkielégítéssel rendezte, majd albérlőnek adta tovább az uradalmat. Az utolsó bérlő Mándy Sámuel és fia dr. Mándy Sándor 1891-1944-ig rendelkezett a birtok fölött. Mándy Sámuel a szentlőrinci kastélyban élt. Közéleti szerepléséről tudjuk, hogy volt országgyűlési képviselő, tevékenykedett több parlamenti bizottságban, gazdasági társaságok és bankok vezetésében is részes.

A Nádosityak a pénzből újabb földeket vásároltak, így lett az övük Görösgalpuszta a régi kastéllyal, az Elekmajor Almáskeresztúron, továbbá több mint ezer holdnyi föld Kistamásiban, Dinnyeberkin és Helesfán.

A millennium idején a megye legnagyobb uradalmi között jegyezték fel Esterházy Miklós herceg szentlőrinci uradalmát 11059 katasztrális holddal.

1896. május 2-án nyílt meg a Városligetben az Ezredévi Kiállítás. Ezen a megye kiállítói között az élvonalban szerepelt Szentlőrinc.^{59, 61, 62, 63, 73}

IV./2. A Nádosityak kastélyai Helesfán

A Nádosity-telep a XIX. század végén alakult ki, amikor a Nádosity család a szentlőrinci uradalmi bérlet lejártakor ideköltözött. Két kastély épült itt. Az északi Kálmán családjaé, míg a déli István utódaié, így a Mattyasovszky-Zsolnay család lakhelye lett. Kálmán kastélya volt a régebbi eredetű épület, mely 1864-ben szerepel először a kataszteri összeírásban. Ez kezdetben egy meglehetősen puritán, 30x10 méteres téglalap alaprajzú, földszintes udvarház volt, melyet 1891-ben bővítettek és alakítottak át eklektikus stílusban. Ugyanekkor épült a déli kastély is, szintén eklektikus stílusban, valószínűleg Baldauf József tervei alapján.

A családi hagyomány szerint a helesfai kálvária Nádosy Imre ajándéka volt, akárcsak a falu főterén az I. világháborús emlékmű közelében álló másfél méteres kerámia huszárszobor, mely a Zsolnay gyárban készült. A család kriptája a helyi temetőben található.

A kastélyokban 1948-ig a családtagok laktak, amikor államosították ezeket és a Tsz kezelésébe kerültek. Ekkor semmisültek meg és kallódtak el berendezési tárgyaik, értékeik. 1967-ben a Tsz átadta az addigra igen elhanyagolt kastélyokat és parkot az új kezelőnek a Baranya megyei Tanács Szakosított Szociális Otthonának. Jelenleg a Szociális és Gyermekevédelmi Főigazgatóság – Baranya Megyei Boroka Otthona működik benne. A kastélypark előzetes bejelentkezés alapján látogatható.⁶²

IV./3. Polgárosodó Szentlőrinc (a XIX-XX. század fordulóján)

A XIX. század végére Szentlőrinc arculata átalakult. A korábban uradalmi központ szerepét betöltő nagyközség eddig zömmel mezőgazdasággal foglalkozó különféle rendű-rangú, de elsősorban paraszti és zsellér lakói között egyre nagyobb számban tűnnek fel az iparosok, mesterek, kereskedők és az uradalom bérmunkásai, cselédei. A település magját továbbra is az uradalom központjának számító Esterházy kastély és a templom, valamint a kastélyhoz tartozó park képezte. Az ettől délre húzódó hagyományos község és az uradalmi központ közé ékelődtek be az uradalom munkás- illetve cselédlakásai, és részben gazdasági épületei. A községben már 1794-től állt elemi iskola, mely a XIX. század derekára már közel kétszáz diákot képzett.^{22, 84}

Itt született 1828-ban Danitz Béla jogász, 48-as nemzetőr hadnagy, később székesfehérvári törvényszéki elnök. Itt élt és tevékenykedett 1867-től járási szolgabíróként Szigeti Barthos Sándor huszárszázados, aki itt is halt meg kalandos életútja után 1869-ben.^{85, 88}

„Szent-Lőrincz, magyar falu, Baranya vármegyében, rónaságon, postahivatallal és váltással Pécs és Szigetvár közt. Határa 2349 4/8 hold, mellyből majorsági birtokrét 24 hold, urbéri szántó föld 1192 4/8 h., rét 703 h., közös legelő 424 hold, majorsági szántó föld 6 hold. Földe igen termékeny, kivéven a határ északi részét, melly hegyes völgyes. Lakja 940 kathol., 6 ref., 8 zsidó lak., kath. par. templommal, derék uradalmi épületekkel, s egy csinos főszolgabírói lakkal. Bírja Eszterházy Pál hg, s egyik uradalma innen veszi nevét.” – írja róla Fényes Elek 1851-ben megjelent geográfiai szótárában.⁸⁶

1862-től a környék körjegyzőségének székhelye a település. 1877-ben megnyílik gyógyszerháza „Szent István” néven.^{22, 87}

Jelentős szerep jutott ebben a fejlődésben, mint a haladó szellemiségű reformer nemeseknek, mint a művelődő polgároknak. Az ekkor válságát élő herceg Esterházy birtok bérletébe lépő ambiciózus Nádosy-testvérek, akik maguk is akkoriban Pestről Szentlőrincre költözve kezdtek bele az uradalom gazdálkodásának megreformálásába jelentős mértékben hozzájárultak a település városiasodásához. Természetesen elemi érdekük volt a jó adottságokkal bíró birtokból kihozni a legjobbat, és befektetéseik, fejlesztéseik révén híres mintagazdaságot építettek ki, mely jelentős hasznot is hozott nekik. Rövidesen a régió meghatározó arisztokrata családjai között emlegették a Nádosyakat.^{22, 89}

A térség egyik kiemelkedő gazdasági beruházásának a sokak által kezdetben szkeptikusan fogadott vasút bizonyult. 1868. május 6-án megnyílt a Pécs-Barcs nyomvonal, amit rövidesen 1882-ben tovább bővítettek. Ekkora elkészült a Kelenföld-Szentlőrinc szakasz is. Ezzel elérhetővé vált a tengeri kikötő, Fiume – és a magyar mezőgazdasági termékek a világpiacra kerültek. 1889-től államosították ezt a vasútvonalat, melynek így kedvezőbb díjszabása miatt a forgalma megtöbbszöröződött. A fővonalhoz számos mellékvonal csatlakozik, melyek a helyi nagybirtokok igényeit szolgálják ki az érintettek beruházásával. 1895 végén a Szentlőrinc-Sellye-Szlatina-Nasice helyi érdekű vasút is megnyílik a Dráva híddal Cadjavicánál.^{22, 90}

1896-ban a Városligetben megrendezett Ezredévi Kiállítás élvonalában szerepelt Szentlőrinc. Ezen belül kiemelkedett Nádosy Kálmán magánbirtoka, világot járt, sokfelé kitüntetett híres boraival. 1896. május 11-én a vármegye ünnepi ülésén a millennium alkalmából, a szentlőrinci Benkő Gyula ügyvéd, megyebizottsági tag mond ünnepi beszédet. A századfordulón a lakosság létszáma megközelítette a kétezer főt.⁸⁹

Szentlőrincen 1892-ben az alábbi iparosok és kereskedők éltek: Asztalosok: Gilitz Nándor, Halas Mihály, Király Imre, Krasztl Nándor, Polgár József. Bádigosok: Juhász János, Rechnitzer Zsigmond. Bognár: Vojcsek Márton. Borbély, fodrász: Mozsonits Ferenc. Vendéglősök, szállodások: Breuer Vilmos. Kovácsok: Balázs István, Kalamár Dezső, Kszel Gyula, Légrádi József, Mészáros Vincze. Gépkovács: Zákonyi András. Kőművesek: Detsch János, Hegyi Gyula, Mergl György, Stier József. Kötélgyártó: Krasztl József. Lakatos: Palko Ferenc. Mészáros: Kohnberger Henrik. Molnárok: Ketler Ferenc, Szalai János, Tanizer József. Sziígyártó: Lakits József. Pék: ifj. Bubanovics Ferenc. Rőfös, kézműárú kereskedő: Engel Róza. Férfiszabó: Horváth István, Meskál János, Stern Albert. Szatócs: Kürsner Mária. Szikvízgyártó és raktár: Weisz Ignác. Takács: Kis Imre. Vaskereskedők: Engler Róza, Gebauer Tivadar. Vegyeskereskedők: Morgenstern Ignác, Morvay Simon, Schmidt Sándor.⁹¹

Összevetésül 1924-ben a megyei címtárban az alábbiakat találjuk: Szentlőrinc. Nagyközség Baranya vármegyében, szentlőrinci járás. 2574 lakós. Főszolgabírói hivatal, római katolikus templom, járásbíróház, közjegyző, állami pénztár. Vasútvonal Budapest-Magyarbóly. Állami fürdő és járványkórház, orvos, állatorvos, gyógyszertár, ipar- és gazdakör, máv. otthon. Országos vásárok: február 14. szeptember 4. április 12. és június 10., ha vasárnap és ünnepnapokra esnek, a megelőző hétfőn. Önkéntes tűzoltóság. Főszolgabíró: Horváth István. Szolgabírák: dr. Lieben Ferenc, Koncz Miklós. Községi jegyző: Csomor Sándor. Aljegyző: Rupprecht Jenő. Kir. közjegyző: Dr. Kollár Győző. Orvosok: Davidovics Sándor, Kerekes Pál. Állatorvos: Pupinszky Tivadar. Ügyvédek: Benkó Gyula, Buzagits István, Freund Zsigmond, Narancsik József, Scheffer László, Say Pongrác, Szűcs Ernő. Földbirtokosok: Baranyamegye Törvényhatósága, Gebauer Tivadar, Közbirtokosság, Máv. Államvasút. Földbélő: Mándy Sándor. Ács: Fraula József. Állatkereskedők: Balog Lajos, Farkas Jánosné, Németh József, Pál Józsefné, Szabó Jánosné. Asztalosok: Horváth Lőrinc, Kasztnér István, Király József, Klár Ferenc, Kovács Gyula, Krarl Nándor, Mergl Ferenc, Ruzsinszky Sándor, Szabó Ferenc. Bádigosok: Rechnitzer Zsigmond, Turner József. Bognár: Bang József, Sziígyártó Mátyás, Vojcsek Márton. Borbélyok: Géczy Gábor, Papp Mihály, Szabó József. Bőrkereskedők: Klein Jenő, Kohn Henrik, Schlossberg Simon. Cipészek: ifj. Braun Pál, Császár György, Horváth Vince, ifj. Sipos Lajos, Staub Nándor. Cséplőgéptulajdonos: Kszél Gyula. Csizmadiák: Huszár István, Juhász István, Kiss József, Picz Imre, Szolár Ferenc. Fakereskedő: Földes Emil. Géplakatos: Kisél Gyula, Novák Mihály. Gyógyszertár: Csóríka Lajos. Harisnyakötő iparos: Schmuck János. Hitelszövetkezet: Szentlőrinci ipari és gazdasági hitelszövetkezet. Kádárok: Hajdu József, Lenhárt Árpád. Kalapos: Köhler József. Kéményseprő: Kaltenecker Károly. Kertész: Könyüd László. Korcsmárosok: Benedikt Ferenc, Epstein Alfréd, Molnár Gyula, Schlossberg György, Schifhár István, Spitz József. Kovácsok: Czákó János, Császár Károly, Könyüd István, Lőrincz János, Molnár Imre, Sommer Ferenc, Wittmann János. Kőművesek: Böröcz József, Braun Pál, Dobzay Lajos, Kaisser Sándor, Kovács János, Mergl György, Mergl István, Stir János, Szeifert Ádám, Wunderlich Ferenc. Kötélgyártó: Krázi József. Lakatos: Balatonyi Béla, Hoffer Ferenc, Novák M..Takarékpénztár: Szentlőrinci takarékpénztár.⁹²

A Nádosy-féle bérlet 1890-ben lejárt, a testvérek a végkielégítésből nyert összesen jórészt földterületeket vásároltak a környéken, és a már korábban megvásárolt helesfai birtokukon álló kastélyokban éltek. A bérlet így jutott Mándy Sámuel és fia dr. Mándy Sándor kezébe 1891-1944 között. Mándy Sámuel a szentlőrinci kastélyba költözött, itt élt.^{22,89} A korszak közéleti szereplője, a földreform mellett elkötelezett politikus, országgyűlési képviselő, aki több gazdasági társaság, pénztársaság vezetésében is érdekelt volt. 1860-ban született a szatmármegyei Kántorjánosiban, földbirtokos családban. A lipcsei egyetemen szerezte közgazdasági diplomáját. Ezt követően gazdasági tanulmányútra ment Angliába és Franciaországba, ahol megismerkedett a korszerű mezőgazdasági technológiákkal, melyeket hazatérve kamatoztatott. Kibérelte az alsólendvai és a baranyaszentlőrinci herceg Esterházy-féle uradalmakat, 85000 katasztrális holdat. Ezen kívül saját birtokai is voltak Szatmár-, Szabolcs- és Somogy megyében. Aktívan részt vett a kezdetektől fogva Baranya megyei közéletében. Baranya megye közigazgatási bizottságának tagja. A szabadelvűpárt megyei elnöke, majd a Nemzeti Munkapárté. A felsőbaranyai református egyházmegye világi tanácsbírája. Tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek. Számos cikke jelent meg

gazdaságpolitikai témában a Hazánk, a Magyar Szó, és a Budapesti Hírlapban. Alapítványos támogatója a pécsi honvéd hadapród iskolának. A szerb megszállás idején Bécsbe költözött, aktívan részt vesz a politikai életben. 1919-ben csatlakozott a polgári párthoz, majd a kisgazdapárthoz. 1921-ben a felszabadult dárdai kerület, Baranya megye képviselőjévé választották. 1927. januárjában Baranya megye a felsőház tagjává választotta, de erről a méltóságáról 1927 áprilisában lemondott, csak képviselői mandátumát tartotta meg.⁹³

Kétségtelen, hogy Mándy Sámuel helyi gazdálkodása is serkentőleg hatott a helyi vasútfejlesztésekre. Ekkor épült meg a villanymalom, és több azóta romos, vagy eltűnőfélben lévő gazdasági épület is az uradalom területén.⁹⁴ Az sem lehet véletlen, hogy 1927-ben a földművelésügyi minisztérium éppen Szentlőrincen határozta el a megyei szintű téli gazdasági iskola felállítását. Az iskola 1930. november 4-én nyílt meg. Első igazgatója Banke Antal fogalmazta meg azt a rendkívüli gondolatot, hogy: az iskolát végzett tanulókat, hogy fogja össze az „Aranykalászos Gazdák Gazdaköre, az iskola elvégzése után is összetartozandónak vallják magukat, és segítőtársai lehessenek az iskolának a mezőgazdasági kultúra terjesztésében”.⁹⁵

A település polgárosodó társadalmából emelkedett ki Gebauer Tivadar vaskereskedő. Nevét ott találjuk 1892-ben az iparosok és kereskedők lajstromában.⁹¹ 1897-ben már fűszer, anyag, festék, liszt, só kereskedése és mezőgazdasági gépraktára van Szentlőrincen. 1901-ben Újvidéken, a helybéli Auber Gyulával közös vaskereskedését jegyzik be.⁹⁶ 1916-ban szentlőrinci fémgyűjtő telepéről vannak adataink. 1924-ben már mint helyi földbirtokos is szerepel.⁹² A Szállítmányozási és Kereskedelmi Rt. igazgatóságának tagja, továbbá a Fűszerkereskedők Áruforgalmi részvénytársaságának is igazgatósági tagja. Felügyelőbizottsági tagja az Első Pécsi Asztalosárugyár – Hoffmann Károly részvénytársaságnál és a Mezőgazdasági Üzem- és Malátagyár Rt.-nél. Ismert kereskedése mellett téglauzeme is működött Szentlőrincen.⁹² A sikeres üzletembert 1929-ben a vármegye új törvényhatósági bizottságának tagjává is választották.⁹⁷

Nádossy Imre 1872. október 28-án született Szentlőrincen. Nádossy Kálmán és kisjeszeni Jeszenszky Mária gyermeke. Jogász végzettséget szerzett, a XX. század tízes éveiben miniszteri titkár, majd igazságügyi miniszteri tanácsos volt. Felesége Győri Ilona, majd válása után Wolf Mária lett. Tagja volt a Wolf Károly vezette titkos társaságnak. Budapest rendőrfőkapitánya, majd 1920-1926 között országos rendőrfőkapitány. Belekeveredett a frankhamisítási ügybe, amiért 1926 októberében három és fél év börtönbüntetésre ítélték. A börtönben TBC-s lett, majd 1928-ban kormányzói kegyelemmel szabadult, ezt követően visszavonult a közélettől és helesfai kastélyában élt. 1933-tól 1935-ben bekövetkezett haláláig filmproducer, a City Film Rt. elnöke. Az országos közvélekedés azt tartotta róla, hogy a frankhamisításban csak hazafias okokból vett részt és annak botrányát magára vállalta. Helesfai temetésén sok rendőrtiszt is részt vett elismervén szolgálatait.^{62,98}

A korszak másik jeles személyisége a köztiszteletben álló Koncz Miklós főszolgabíró. Az első világháború frontját és hadifogságát is megjárt, munkájában pártatlan és becsületes emberként ismert polgárt a helybeliek elismerése és szeretete övezte mindvégig. Fennmaradt naplója a háború éveiből élénk tárja a kor emberét és viszonyát a történelem viharait megélő világgal.²²

Az uradalom XVIII. században épült tiszttartói laksásában élt családjával, ahol gazdag műveltségéről árulkodó gyűjteményt és könyvtárat hagyott hátra. Jelenleg a Brantner-Koncz Alapítvány kezelésében látogatható múzeum értékes kapocs a múltbéli gyökerekkel, taglalt korszakunk világából vezet át minket jelenünkbe.^{22,94}

Epilógus

A nemesség története közjogi értelemben a XX. század derekán véget ért. A magyar főrendűek utódai közül többen számon tartják és őrzik őseik emlékét. Néhány családnak sikerült vagyonukat, ingatlanjaikat részben megőrizni, visszaszerezni, de ez a történetünkben vizsgált nemesi közösségre aligha igaz. A néhai baranyai köznemesség leszármazottai közöttünk élnek, és csak kevesen tartják számon származásukat, pedig neveiket megőrizte a történelem.

V. Szentlőrinc- Virovitica (Verőce) turisztikai útvonal főbb magyarországi állomásai

1. Tarcsapuszta – Uradalmi igazgatósági épület
2. Szentlőrinc – Kastély (Polgármesteri Hivatal)
3. Szigetvár – Zrínyi vár
4. Görösgalpuszta – Nádosy kúria
5. Barcs – Dráva Múzeum

V./1. Tarcsapuszta

A jelenlegi település Szentlőrinchez tartozó külterületi lakott hely. A település érdekes elnevezése a helyi néprajzban legendákat szült, ám *Tarcsa* biztosan középkori eredetű magyar férfinév. A középkorban önálló falu, mely a török hódoltság végén, a felszabadító háborúk alatt elnéptelenedett. A puszta, a XVIII. században újranevesült, a szerveződő Szentlőrinci Uradalom egyik majorsági központja, a gazdaságban dolgozók otthonaival. A XX. század első harmadában még több mint háromszázan laktak itt. Napjainkban is mezőgazdasági központ, mely otthont ad az Újhelyi Imre Mezőgazdasági és Közgazdasági Szakközépiskola tangazdaságának. 2015-től kerékpárút köti össze Szentlőrincceel. A gazdaságnak több régi épülete és a XX. század elején épült irodaház számon tartott építészeti emlék. Található itt egy horgásztó, valamint van sportpálya is.

V./2. Szentlőrinc város

A jelenlegi településközpont műemlékegyüttese a XVIII. század elején épült ki. Egymás közelében találjuk az 1719-ben épült, barokk stílusú templomot, és az ugyanekkor épült, majd 1770-ben bővített Esterházy kastélyt, a híres Szentlőrinci Uradalom központját. 2006 óta a kastélyban a Polgármesteri Hivatal működik.

4. Esterházy kastély, Szentlőrinc

Műemléki védelem alatt áll a XVIII. században épült uradalmi tisztartói lakás, az ún. Brantner-Koncz ház. Az épület korábban lakóház, majd Brantner Antal gyógyszerész magánmúzeuma, jelenleg alapítványi működtetésű múzeum. A XIX-XX. polgári lakáskultúráját bemutató kiállítás, dr. Koncz Miklós szentlőrinci főszolgabíró gazdag hagyatékát és emlékeit őrzi. A város északi határában az út mellett, a temető területén volt a település középkori központja. A XII-XIII. századtól a XVIII. század elejéig lakott helyen állt a templomos lovagok uradalmának központja, mely a török háborúk alatt kisebb végvár volt Pécs és Szigetvár között.²²

V./3. Szigetvár

Két nemzet hőse Zrínyi Miklós. Legendás török elleni harcának színtere Szigetvár. 1566-ban itt állították meg életük feláldozásával Szulejmán szultán világhódító hadseregét a magyar és horvát katonák. Bár a védők hősi halált haltak, az ostrom alatt itt halt meg Szulejmán szultán is.

5. A szigetvári Andrassy-kastély - 1933.

A város számos műemléke, emlékműve, minden szeglete, emléke ennek a világtörténelmi jelentőségű harcnak állít emléket. A történelem mellett híres gyógyfürdője is. A szigetvári várban álló várkastély a XX. század harmincas éveiben

épült Andrassy Mihály csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf megbízásából, aki a második világháború végéig élt itt családjával. Az orosz megszállás miatt külföldre, Kanadába emigrált.

V./3./1. Zrínyi Miklós a szigetvári hős

A régi Subics nemzetségből származó Zrínyi Miklós 1508-ban született. 1529-ben olyan vitézül küzdött a török ellen Bécs ostromakor, hogy V. Károly császár lóval és lovagi arany nyaklánccal tüntette ki. 1556-ban Nádasdy Tamás nádorral közösen vezetett seregük sikeres csatát vív Babócsa alatt, mellyel az akkor török által szorongatott Sziget várát felmentik. 1557-ben Ferdinánd király tárnokmesterré nevezte ki. 1561-ben Horváth Márk halála után személyesen veszi át Szigetvár kapitányságát, minden tehetségét és vagyonát latba veti a vár megerősítésére. Az ország egyik leggazdagabb, legtekintélyesebb zászlósúra, ekkor a Dunántúl főkapitánya. Tekintélyének köszönhető, hogy a szigeti vitézek a Duna vonaláig váraikba szorítják vissza a törököket. 1562-ben a környékbeli magyar végházak népével közösen fényes diadalt arat a monoszlói csatában a törökök felett. Az udvarnál sürgeti Sziget katonaságának megerősítését, ám a csalóka béke miatt az uralkodói szándék nem segíti. 1566-ban a meginduló nagy török hadjárat alkalmából felvonuló délvidéki szandzsákok csapatait Siklós vára alatt rajtaütéssel szétveri, ezzel sikerül maga és Sziget ellen ingerelni a szultán haragját. A hatalmas túlerővel érkező török seregeket 36 napig tartóztatják fel Szigetvár védői. Zrínyi a katonáival együtt küzd a bástyákon, személyes példájával lelkesíti őket. Szeptember 8-án a megfogyatkozott várórség az égő belső várból önfeláldozó kirohanásával, Zrínyi Miklós vezetésével a becsületes halált választja. Az utolsó harcon több ellenséggel végezve, több golyótól találva esik el. Fejét a törökök a győri táborba állomásozó, tétlen császári seregnek küldik el egy levél kíséretében: „Emitt küldjük legjelesebb vezérek fejét, akire nagy szükségetek lehetett volna...” A gyászszertartás után veje Csáktornyára viszi fejét, ahol Szent Ilona kolostorának kriptájába temetik el azt első felesége Frangepán Katalin mellé. 58 évet élt. 14 gyermek apja volt.⁷⁶

V./3./2. Nagyszigeti Szily – egy XVIII. századi nemesi család

A Szily család (előbb dombai, később nagyszigeti előnévvel) ősi fészke már a XIV. században Somogy vármegye. A családnak az az ága, amelyből a *nagyszigeti* Szilyek származtak, még a XV. században átköltözik Somogyból Zágráb vármegyébe, a Zrínyiek szomszédságába. A család sorsa több századon át a Zrínyiekéhez fűződik: egyik tagja Szigetvár védelmében esik el. 1667-ben mikor Zrínyi Péter és Nádasdy *Hochauban* Gremonville-lel, a francia követtel találkoznak, velük van István, később a ribniki és ozolyi nemesség kapitánya. 1670-ben Herberstein Károlyvárostól keletre, Kupchinán, a Zrínyiek egy csapatát, melyet Szily főhadnagy gyűjtött, szétveri s egy részét elfogja. Valószínűleg ennek fia volt Márton, ki özvegyesre maradt anyjával még gyermekkorában visszatelepedett Magyarországra s a mai *nagyszigeti* Szily-család őse lett, míg a Horvátországban maradtak továbbra is a *dombai* előnévvel éltek és fiágon a XVIII. sz. második felében haltak ki.

A család első nagyobb hírneke örvendő tagja, Márton (1663-1724) végig harcolta a Rákóczi-forradalmat. 1707-ben Esterházy Antal gróf főhadnaggyá lépteti elő *«ez mostani nemzetséges Hadakozásunknak alkalmatosságával tett serény forgolódásáért, igaz magyar Hazafiúságáért»*. 1710-től fogva a nejével szerzett somogyi jószágain (*Postelek, Görösgal, Sibfalva, Cegléd, Edde, Ipoltfalva* stb.) gazdálkodott.

Szily Márton, mint a szigetvári kincstári javak kezelője 1717-ben *Felsőpacsa, Nagyjuta* és *Füle* birtokokra kapott adományt. A család 1717-től 1769-ig élt Szigetváron, két generáción keresztül. Szily Ádám a város meghatározó személyisége volt, melynek az akkori *Nagysziget* neve után 1765 óta a *"nagyszigeti"* előnevet viselte. 1769-ban itteni birtokát eladta Tolnai Festetics Lajosnak.

Szigetváron, a Zárda utcai templom falában található Nagyszigethy Szily Ádám táblabíró (+1844) díszes síremléke, melyet felesége Szekeres Erzsébet állíttatott.^{59, 75}

V./4. Görösgalpuszta

6. Görösgalpuszta – Nádossy kúria a XX:

század elején.

Görösgalpuszta Nemeske községhez tartozó lakott hely a 6-os út mentén Barcs és Szigetvár között. Az 1550-es években végvár állott itt, mely jelentős harcok színtere. Erről nemcsak a krónika, de históriás énekek is szólnak. Az egykori váracska helyén jelenleg a Nádossy-kúria áll. A Nádossy család a XIX. század utolsó harmadában vette bérbe a Szentlőrinci uradalmat, majd példás gazdálkodásával világhírűvé tette.

V./4./1. Görösgalpuszta birtokosai

A török világ alatt, mint adózási központ és palánkvár a jelentősebb helységek közé tartozott. Birtokosa névlegesen Batthyány Kristóf volt 1598-99-ben, természetesen itt szó sem lehetett tényleges birtoklásról a török miatt. Az összeírások szerint, mint puszta 1692-ben Szabó István, 1701-1703 táján Frankovics János, 1723-33-ban pedig Bátsmegyey János és Szily Márton örökösei birtokolják. 1761-ben Szily Ádám a földesura. 1856-ban a Gaal és Dóczy családok birtoka. A XX. század elején Nádossy Elek és Stephaics Pál a birtokosai. A XX. század második felének viszontagságai között a görögali kastély tönkrement, lepusztult. A kárpótlás alkalmával azonban visszakapta jogos örököse Nádossy-Stephaics Szilvia grófnő, akinek a tulajdonában van.⁷⁴

V./5. Barcs

Barcs Magyarország határvárosa. A gazdag történelmi múltból kitűnik, mint török-kori végvár, gróf Zrínyi Miklós 1664-es téli hadjáratának egyik színhelye. A Dráva Múzeum elsősorban Barcs történelmi és régészeti emlékeit mutatja be a kezdetektől a közelmúltig. A néprajzi emlékek mellett, kiemelt jelentőséggel a Drávához kapcsolódó mesterségek bemutatásának is teret ad a kiállítás. Termásvizes fürdője közkedvelt turisztikai célpont mindkét nemzet számára.

A Barcshoz tartozó Somogytarnócán műemléki védelem alatt áll a Széchenyi kastély, mely 1873-ban épült, valamint a család temetőkápolnája.

V./5./1. Somogytarnóca és a Széchenyi család

Még a török uralom alatt 1677-ben Széchenyi György kalocsai érsek nyerte adományul. 1726-1733-ban Széchenyi Zsigmond a puszta birtokosa. 1835-ben a csokonyai uradalomhoz tartozott. A XX. század elején gróf Széchenyi Antalnak és Frigyesnek volt a birtoka a kastéllyal, melyet gróf Széchenyi Ferenc 1873-ban építtetett. A kastély szépsége, gazdag berendezése közismert volt. Régi festmények, bútorok, Alt-Wien-, biscuit- és meissen-i porcelánok, értékes bronztárgyak, régi angol metszetek díszítették. Volt egy gyönyörű angol órája is, melyet gróf Széchenyi István ajándékozott gróf Széchenyi Pálnak.

7. Barcs – Somogytarnóca. A Széchenyi kastély fénykorában a XX. század elején.

A községben a Széchenyi uradalomnak volt szeszgyára és gőzmalma is.

Széchenyi György 1697. március 30-án nyer grófi rangot, részben a saját katonai érdemeiért, részben nagybátyja, György érsek szolgálataiért. Felesége Beketfalvi Morócz Ilona, fia Zsigmond (1681-1738). Ennek neje: Batthyány Mária grófnő, fiai: Ignác, László, Antal és Zsigmond. Antal 1783-ban helyettes horvát bán, 1785-ben Somogy vármegye királyi biztosa, 1798-ban Somogy vármegye főispánja. Felesége gróf Festetics Júlia. Gyermekei: Lajos (1881-1855), Pál (1789-1871) és István (1791-1860). 1815-ben megosztja vagyonát három fia között. István gróf, a leghíresebb családtag nem lett birtokos a környéken. Pál gróf Zichy Emiliától született gyermekei: Kálmán (1824), Gyula (1829), Ferenc (1835), Jenő (1836) és Pál (1838). Ferencnek jut a somogytarnócai birtok. ^{59, 74}

Bibliográfia

A Helesfai Nádosy kastélyok – Helesfa község és a Nádosy család története, (szerző nélkül), kiadja: a Nádosy-telepi Szakosított Szociális Otthon, Helesfa.

Andretzky József: Baranyavármegye nemesei, Taizs József Könyvnyomdája, Pécs 1909.

Barabás Samu: Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok, Bp. MTA, 1899. I-II. Kötet.

Bándi Gábor (szerk.): Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Baranya monográfiai sorozat (Pécs, 1979)

Bessenyei József: Enyingi Török Bálint okmánytára. Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1994.

Bándi Gábor: Adatok Baranya megye Árpád-kori településtörténetéhez. JPMÉ 1963, Pécs 1964.

Borovszky Samu szerk.: Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája) 1896-1914. - Somogy Vármegye – szerk.: Csánki Dezső dr., Hornyánszky Viktor cs. És kir. Udvari könyvnyomdája, Budapest.

Budina Sámuel: Egész Szlavónia legerősebb bástyájának, Szigetvárnak a története, melyet az 1566. esztendőben Szulejmán török császár foglalt és ragadott el a keresztényektől. Szigetvári Várbaráti Kör kiadása.

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában II. (Bp. 1894.)

Dobrovits Mihály – Őze Sándor: Török hatalom és parasztság a 16. századi Dél-Dunántúlon, in: zalai Múzeum 10., 50 éves a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 2001.

Gerő Lajos – Bokor József: A Pallas nagy lexikona, 16+2 kötet, 1893-1897 – online kiadás (www.mek.oszk.hu)

Györffy György: A magyarság keleti elemei, Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I., Akadémiai Kiadó, Bp. 1987.

György György: István király és műve, Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

Erdődy Gyula dr.: Nagypeterd község története, Nagypeterd, 2000.

Falus Orsolya dr.: Ispotályos kereszties lovagrendek az Árpád-kori Magyarországon, Pécs, 2014.

Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Buda, 1829.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, Pest, 1851.

Füzes Miklós: A Zselic mezsgyéjén – Mindszentgodisa és társközségei, Mindszentgodisa, 1985.

Hegy Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága. Budapest, 2007.

Hervay F. Levente: Szerzetesházak a középkori Baranyában. Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. Emlékszám öszentsége II. János Pál látogatásának tiszteletére. 4. évfolyam (1991/1-2)

Horváth J. Gyula – Tímár György: XVI. századi dikális konscriptiók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1972. (Pécs, 1973)

Hunyadi Zsolt – Pószán László: Krisztus katonái. A középkori lovagrendek, Debrecen, 2011.

Illés Antal: Adatok településünk múltjának megismeréséhez (kézirat) 1998

Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon, Panoráma Kiadó, Budapest, 1984.

Káldy-Nagy Gyula: Baranya Megye XVI. századi török adóösszeírásai, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1960.

Karácsonyi Sándor dr.: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900.

Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon, Panoráma Kiadó, Budapest, 1984.

Kosztai László: Hiteleshelyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig. Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. Emlékszám öszentsége II. János Pál látogatásának tiszteletére. 4. évfolyam (1991/1-2)

Lebedy János: Ahol Szent Mihály hegedül..., Három Fia Bt. Pécs, 2009.

Lebedy János: Fejezetek Szentlőrinc múltjából, Három Fia Bt. 2020.

Lebedy János: Szigetvár (cikkek, tanulmányok). Három Fia Bt. 2016.

Lebedy János: Szigetvár környékének szentföldi kapcsolatai a középkorban – (www.academia.edu)

Lebedy János: Várak a Dél-Zselicben. Három Fia Bt. 2019.

Nagy Iván: Magyarország családai, kiadja: Ráth Mór, Pest, 1857.

Nagy Jenő: A bükkösi völgy településföldrajza, Taizs József Könyvnyomdája, Pécs, 1935.

Nagy Lajos: A kurucok és rácok pusztításai Baranya vármegyében 1704 elején, Különnyomat a Baranyai helytörténetírás 1985-1986. c. kötetből, Pécs, 1986.

Ódor Imre: A „vérrel adózás” illúziója (Nemesi felkelés és adómentesség a felvilágosodás és a francia háborúk korában). Levéltári Közlemények, 1987. 1-2.

Ódor Imre: Baranya megye és a napóleoni háborúk kori nemesi felkelések, in: Baranyai helytörténetírás 18. évf. 1. sz./ 1989.

Ódor Imre: Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában. In: Baranyai helytörténetírás 1985-1986. Pécs, 1986.

Ódor Imre: Baranya nemesi társadalma a török uralom kezdetén, in: Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből, konferenciakötet, szerk.: Szita László, Baranya Megyei Levéltár – Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, Pécs 1993.

Ódor Imre: Kuralisták a török hódoltság utáni Baranyában, in: A Dunántúl településtörténete. Veszprém, 1989.

Ódor Imre: Nemesi társadalom a török hódoltság utáni Baranyában. In: Baranyai helytörténetírás, 1990-1991. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1992.

Ódor Imre: „Vitam et sanguinem” – Baranyában (1741), in: Baranya – Történelmi és honismereti folyóirat, IV. Évfolyam, 1991/1-2. Kiadja a Baranya Megyei Levéltár, 1991.

Pálffy Géza: Egy rendkívüli forrás a magyar politikai elit 16. századi földrajzi ismereteiről

Pesti János (szerk.): Az ördögszántotta hegy – Baranyai Népmondagyűjtemény, Alexandra, Pécs, 2002.

Pesti János (szerk.): Baranya Megye földrajzi nevei I., Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.

Reuter Camilló: A Baranya megyére és Pécs városára vonatkozó Árpád-kori oklevelek jegyzéke. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1969. (Pécs, 1969)

Szakály Ferenc: Egy végvári kapitány hétköznapijai (Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival) (1556-1561). Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 18. (Kaposvár, 1987)

Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék, Sárík Gyula és Géza Könyvnyomdai Műintézete, Budapest, 1939.

Szigetvári várkapitányok levelezése 1550-1561, Szigetvári Várbaráti Kör, 1971.

Szita László: Baranya népeinek pusztulása a 18. század elején. Baranyai helytörténetírás. A

Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1974-1975. (Pécs, 1976)

Szombathy Viktor (szerk.): Magyarra lett keleti népek, Panoráma Kiadó, 1988.

Timár György: A pécsi provizorátus falu összeírásainak a török időkre vonatkozó feljegyzései /1695, 1696/. Baranyai Helytörténetírás 1982. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Szerk: Szita László, Pécs, 1983.

Timár György: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565. Baranya török kori forrásai I. Pécs, 1989.

Timár György: XVI. századi rovásadó összeírások a mai Baranya területéről, Baranyai helytörténetírás 1972, a Baranya Megyei Levéltár kiadványa, Pécs, 1973.

Urbáriumok és összeírások. Hungaricana Közgyűjteményi portál. (www.hungaricana.hu)

Vályi András: Magyar országnak leírása, Buda, Királyi Universitas, 1796.

Varga Szabolcs: Adalékok a Zrínyi család felemelkedéséhez

Vargha Károly szerk.: Rejtett kincsek nyomában, baranyai népmondagyűjtemény, Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 1992.

Vasárnapi Újság XI. évf. 25. szám, 1864, június 19.

Velics Antal-Kammerer Ernő: Magyarországi török kincstári defterek, Budapest, 1886.

Veress D. Csaba: Várak Baranyában, Zrínyi Kiadó, Bp. 1992.

Veszprémy László: II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217-1218, in: Magyarország és a keresztes háborúk: lovagrendek és emlékeik, Máriabesnyő, 2006.

Zsoldos Attila: Az Árpádok és alattvalóik 896-1301, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997.

Jegyzetek

1. Györfly Gy. 1983.
2. Veress D. Cs. 1992.
3. Györfly Gy. 1987.
4. Lebedy J. 2019.
5. Zsoldos A. 1997.
6. Györfly Gy. 1990.
7. Szombathy V. 1988.
8. 1998 óta több alkalommal is bejártam a területet, 2001-2002-ben a Duna Dráva Nemzeti Park megbízásából részt vehettem a megye földvár-földhalom kataszterezésében, melynek során sikerült ismét védelem alá helyezni a regisztrált helyszíneket.
9. Az Istenkúti forrás foglalása és felirata Nádosy Kálmánhoz köthető a családi hagyományok alapján.
10. Vargha K. 1992.
11. Saját bejárások alapján.
12. Urbáriumok és összeírások.
13. Hunyadi Zs. - Pósn L. 2011.
14. Falus O. 2014.
15. Veszprémy L. 2006.
16. Rudolf Pörtner: A szentsír hadművelet – A keresztes hadjáratok a legendákban és a valóságban (1095-1187), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985.
17. Földi Pál: A templomos lovagok titkai, Anno Kiadó, 2001.
18. Bándi G. 1964.
19. Hervay F. L. 1991.
20. Fejér Gy. 1829., Reuter C. 1969.
21. Koszta L. 1991.
22. Lebedy J. 2020.
23. Csánki D. 1894.
24. Kiss G. 1984.
25. Szeghalmy Gy. 1939.
26. Barabás S. 1899.
27. Saját jegyzetek alapján.
28. A török mosdómedencét először Illés Antal mutatta meg az általa alapított helytörténeti gyűjteményben, jelenleg a Brantner-Koncz Alapítvány kezelésében van a gyűjtemény.
29. Füzes M. 1985.
30. Timár Gy. 1973.
31. Saját jegyzetek alapján.
32. Illés A. 1998.
33. Lebedy J. 2016.
34. Karácsonyi S. 1900.
35. Venczel G.: Codex Diplomaticus, Fejér Gy. 1829.
36. Pesti J. 2002.
37. Saját bejárás (2001-2002) alapján.
38. Nagy J. 1935.
39. Brodaries István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1983.
40. Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténete, Athenaeum, Budapest, 1928.
41. Török hadak Magyarországon 1526-1566, Kortárs török történetírók naplórészletei, szerk.: Kiss Gábor, Panoráma, 1984.
42. Dobrovits M. 2001.

43. Saját jegyzetek.
44. Bessenyei J. 1994.
45. Tímár Gy. 1989.
46. Ódor I. 1993.
47. Tímár Gy. 1973.
48. Szabadszentkirály (saját kézirat)
49. Erdődy Gy. 2000.
50. Ódor I. 1989.
51. Várady Ferenc: Baranya múltja és jelene II. kötet, Pécs, 1898.
52. Káldy-Nagy Gy. 1960., Velics A.-Kammerer E. 1886.
53. Budina S.
54. Tímár Gy. 1989: Közli az 1556. június 21-én történt kitérésben részt vett harcosok névsorát; Barabás S. 1899.: Zrínyi Miklós Dunántúli Főkapitány lovas-bandériumának névsora 1564-ből. Megj.: Ezek a katonák nem szerepeltek Szigetvár állandó őrségében, mivel a Főkapitány alatt tevékenykedtek, így állandó mozgásban voltak. Viszont tény, hogy az ostrom idejére Zrínyi Miklóssal a várba zárkóztak. Több sikeres kitérés hősei. Az augusztus 19-én végrehajtott kitérés alkalmával a Patai kapun keresztül, töltésen át, nyugati irányban végrehajtott huszárroham alatt veszítették életüket sokan, élükön Dandó és Radován hadnagyok.
A két hadnagy emlékét (illetve Zrínyi végső kirohanásának emlékét) őrizte a 60-as években többek mellett elbontott Flórián kápolna (a mai Spar parkoló helyén).
55. Saját jegyzetek alapján.
56. Ódor I. 1992
57. Tímár Gy. 1983.
58. Nagy L. 1986.
59. Nagy I. 1857.
60. Pap Zsuzsa – Balog Farkas Csaba – Böszörményi Krisztina – Kovaliczky Gergely: Szentlőrinc települési örökségvédelmi hatástanulmánya, 2018.
61. Kaposi Zoltán: Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században, Mezőgazdasági Tanulmányok 14., Budapest, 2019.
62. A Helesfai Nádosy kastélyok – Helesfa község és a Nádosy család története, (szerző nélkül), kiadja: a Nádosy-telepi Szakosított Szociális Otthon, Helesfa.
63. Baranya Megyei Levéltár IV. 3. c. Nemesi lajstromok. Ö. 116.
64. Catalogus dominorum nobilium comitatus de Baranya. BML. IV. 3. c. Nemesi Lajstromok. Ö. 118. Közli: Angyal Pál: Baranya vármegye 1750. július 17-től 1758. január 31-ig. PBMEÉ, 1911.2./46-48.o.
65. Ódor I. 1992. Mellékletben: Földbirtokosok és birtokaik Baranyában (1741)
66. Ódor I. 1987.
67. Ódor I. 1991.
68. Ódor I. 1986.
69. Ódor I. 1989.
70. BML. IV. 3. c. Nemesi Lajstromok. Ö. 174.
71. BML. IV. 5. Permanens Deputatio iratai 1809. Lajstromozatlan nyomtatvány. Ld.: Ódor I. 1989.
72. Andretzky J. 1909.
73. Vasárnapi Újság XI. évf. 25. szám, 1864, június 19.
74. Borovszky S. 1914.
75. Saját jegyzetek alapján.
76. Lebedy J. 2016.
77. gróf Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem – második ének: 75.
78. HKA. (Hofkammerarchiv) Consr. F. 2. N. 57, 1695.; HKA. (Hofkammerarchiv) Consr. F. 3. No. 68, 1696.
79. HU MNL OL E156 – a. - Fasc. 066. - No. 016.
80. Tahy István: Tahy de Tah de genere Rosd – Rövid családtörténet – (www.tahy.hu)
81. Bessenyei József: Enyingi Török Bálint okmánytára, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1994.
82. Barabás Samu: Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.
83. Falus Orsolya, 2014.
84. Sándor László: Adatok a baranyai népoktatás történetéhez 1770-1848. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1977. (Pécs, 1979)
85. Kopasz Gábor: A baranyai nemzetőrség és ennek szerepe 1848—1849-ben. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1973. (Pécs, 1973)
86. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, Pest, 1851.
87. Pesti János (szerk.): Baranya Megye földrajzi nevei I., Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
- 87 Baranyai Aurél: Baranya megye gyógyyszerészeti emlékeiből. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1972. (Pécs, 1973)
- 88 Bona Gábor: Az 1848-as honvédsereg Baranya megyei származású tisztjei. Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. 11-12. évfolyam (1998-1999)
- 89 Kaposi Zoltán: Uradalmak, Földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században. Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, Budapest, 2019.
- 90 Erdősi Ferenc: Baranya megye XIX. sz. végi helyérdekű vasútjai. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1989. (Pécs, 1989)
- 91 Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke (Budapest, 1892)Az iparosok és kereskedők név- és lakjegyzékeI. Magyarország
- 92 Kalotai László (szerk.): Pécs-Baranyai címtár 1923-1925 (Cím- és névtárak a MNL Baranya Megyei Levéltárában), Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára (Budapest, 1924)
- 93 Baján Gyula: 1922-26. évi nemzetgyűlés, Parlamenti almanach 1922-1927.Magyar Távirati Iroda, Budapest.
- 94 Pap Zsuzsa – Balog Farkas Csaba – Böszörményi Krisztina – Kovaliczky Gergely: Szentlőrinc települési örökségvédelmi hatástanulmánya, 2018. május
- 95 Iskolánk története (www.ujhelyi.hu)
- 96 Központi Értesítő, 1901 (26. évfolyam) /1901-07-18/ 57. szám
- 97 Dunántúl, 1929. november (19. évfolyam, 249-273. szám)
- 98 Filmenciklopédia – www.hangosfilm.hu
- 99 Vályi András: Magyar országnak leírása, Királyi Universitas, Buda, 1796.
- 100 Nagy I. 1857. – IV. kötet: Esterházy család.

Képek jegyzéke:

1. Königsberg grófi család címere. Forrás: Nagy Iván: Magyarország családai, VI. kötet
2. Herceg Esterházy Pál nádor címere, 1710. Forrás: A pozsonyi ferences káptalan protocolluma (Protocollum Venerabilis Conventus Posoniensis). Szlovák Nemzeti Könyvtár, Pozsony; 1710-1763 között, 227 papírfólió, 295x180 mm.
3. A szentlőrinci uradalom a XIX. század második felében (részlet) - A szent-lőrinczi uradalom bércsoportjainak átnézeti térképe – Uebersichtskarte der Pachtgruppen der Herrschaft Szent-Lőrincz. MOL, S16 – No. 520.
4. Szentlőrinc – Esterházy kastély (saját fotó, 2021) Az épület első fázisát még Prayner (Breuner) Szigfrid Kristóf építtette. Az akkori egyemeletes épület a lakhatóságon kívül gazdasági célokat is szolgált. A padláson terményraktározás a pincéjében bortárolás történt. A hagyomány szerint az épület templom felőli szárnyát elbontották később, helyére a balszárnyhoz új épületrészt építettek az 1770-es években az Esterházyak birtoklása idejében. A Nádosyak is laktak benne az őket váltó bérlőkkel egyetemben. 2006-ban felújították, jelenleg Polgármesteri Hivatalként funkcionál.
5. Szigetvár. A várbeli Andrassy kastély 1933-ban (fénykép a Várbaráti Kör archívumából) Andrassy Mihály gróf és családja élt itt a második világháború végéig. Ez idő alatt a várban, a környéken lezuhant amerikai repülőket, ejtőernyősöket is bújtatott. Emiatt feljelentették, majd elhurcolták. Állítólag a kormányzó személyes közbenjárására engedték szabadon. A grófról és családjáról máig élő ehhez hasonló szóbeszédék és legendák élnek a városban. A kastélyépület a korábban itt álló gazdasági lakás és a török dzsámiból kialakított magtár épületeinek egybefoglalásával készült. Bár az 50-es években több részlete elpusztult, jelenleg felújítva a várban működő múzeumnak ad otthont.
6. Görögálpusztá – Nádosy kúria a XX. század elején. Forrás: Borovszky Samu monográfiája – Somogy vármegye helységei
7. Barcs – Somogytarnóca. A Széchenyi kastély fénykorában a XX. század elején. Forrás: Borovszky monográfia – Somogy vármegye helységei

B.) Verőce térsége

1. Kuriya Janković- (Kapela Dvor) – Janković Noble Family
Jankovics kúria (Kapela Dvor) – Jankovics nemesi család

A XIX. század végén a Jankovich család három ágra szakadt: Jankovich Elemér Suhopolje, Jankovich Géza (Gejza) Lukács, Jankovich Aladár Cabuna birtokát örökölte. Jankovich-Bésán Géza 1928-ig volt a jelentősebb Lukács birtokosa, mikoris azt Károlyi Árpádnak eladta. Ennek a birtoknak volt a központja az a XIX. század elején épült kastély, mely az építtetőjéről a Gejzin dvor nevet kapta, mely kezdetben a köré szerveződő kis településre neve is lett.

Az impozáns, historizáló stílust képviselő épület, Virovitica-Podravina megye egyik legelegánsabb vidéki nemesi udvarháza.¹

A mai nevét a település a II. világháború után kapta, a kastély délnyugati, jellegzetes saroktoronyáról, mely kápolnára emlékeztetett. Károlyi Árpád birtokossága idején a birtok híres volt spárgatermesztéséről és versenylovairól. 1930 körül a birtokosok a Károlyi utódok: Ferenc, II. Árpád és Erzsébet, akik eladták a takarékpénztárnak és Zágrábba költöztek. A bank 1942-ben Zagorjéből idetelepült családoknak adta tovább, majd nagyobb részét a lukácsi vadásztársaság szerezte meg. Iskola is működött benne az 1980-as évek közepéig, mely után sokáig üresen állt.⁴

A XX. század második felében elhanyagolt, romos épületet a közelmúltban 2012-ben a megyei önkormányzat vásárolta meg és 2014-re teljesen felújították.⁵ Jelenleg 4 csillagos szállodaként, rendezvényhelyszínként működik.³

2. Historical Garden- (Virovitica) – Pejačević Noble Family Történelmi kert (Verőce) – Pejácsevich nemesi család

A híres Pejácsevich nemesi család 1749-ben kapta meg a verőcei birtokot és azt 90 évig birtokolta. Verőce központjában, az egykori erőd helyén építették fel kastélyukat (1800-1804), mely után felvették a verőcei Pejácsevich nemesi címet. A XVIII. század második felében a Pejácsevichék vették át a verőcei plébánia védnökségét, a templomot új oltárokkal, szobrokkal és különféle műalkotásokkal látták el.¹

Pejácsevich kastély

Josip Pejácsevich 1749-ben kapta adományul Verőce birtokát Mária Teréziától. Fia, Antun I. Pejácsevich építtette a kastélyt a lebontott középkori vár helyére, Roth bécsi építészmérnök tervei alapján barokk-klasszicista stílusban. A település így a régi városmag körül épülhetett újjá. A kastély körül a XIX. század elején parkot is telepítettek II. Antun Pejácsevich idejében. 1841-ben III. Antun eladta a kastélyt és a birtokot a Schaumburg-Lippe német hercegi családnak. 1911-ben ők továbbadták a Draskovichoknak, akik 1930-ban Verőce város önkormányzatának adták el.

Azóta is a város tulajdona és a városközpont legfontosabb kulturális nevezetessége. A kastélyt 2019-ben EU-s forrásokból felújították, melynek köszönhetően modern, multimédiás eszközökkel ellátott Verőcei Városi Múzeumnak ad otthont, több állandó kiállítással, kávézóval, étteremmel, turisztikai információs központtal és ajándékbolttal. Az inpozáns épület ad otthont a városvezetésnek is.³

A verőcei gróf Pejácsevich családról

A szlavóniai eredetű nemesi család a XVIII. század elején nyert bárói rangot. György báró 1712-19-ben Bács vármegye alispánja. Unokája Márk báró 1760-ban Szerém vármegye főispánja. Márk fia János József és fiai: Zsigmond, Károly és Antal 1772-ben grófi rangot kaptak. Közüllük Károly 1847. június 21-én nyert nemesi okíratot Verőce vármegyétől.²⁵

Verőce vára

Az első erődítmény Verőcén a tatárjárás után épült. A fából épített erődítmények köré széles és mély árkot ástak, amelybe belevezették a Verőce-patak vizét. Királyi birtoklásának 1429-ben Zsigmond király vetett véget, mikor tízezer aranyforintért birtokával együtt zálogba adta Marczali Imrének. 1453-74 között épülhetett fel jelentős (90x100m) kő-tégla falazatú korszerű erődítménye, négy kerek saroktoronnyal, északon és nyugaton kaputornyokkal a Marczaliak tényleges birtoklása idejében. Mátyás király 1474-es adománylevelében szerepel először Verőce, mint vár és város. A Marczaliak kihalta után Eldenbach Bertold, majd Monoszlai Csupor Miklós a birtokosa. Ezt követően a török foglalásig a Bánffyak bírták.¹⁰

1552-ben foglalták el a törökök, Ulama boszniai pasa parancsnoksága alatt a hercegovinai és a hlevnói béggel. Jaz ellenség július 30-án hajnalban ütött rajta a városon, első rohammal bevették a ferences kolostort és kifosztották, majd a vár alá ágyúkat vontattak és megkezdték a lövetését. A kétségbeesett védők segítséget kértek Székely Lukácstól, aki azonban nem tudott idejében felmentéséről gondoskodni. A mindössze ötven fős várórség, Brogyanin (Brodiani) György vezetésével, így is kitarzott néhány napig, de látva, hogy esélyük sincs a védelemre, augusztus 2-án feladták a várat.^{9,10,11}

A törökök egy 1577-es zsoldlista szerint 300 lovas és 300 gyalogost helyeztek el benne megfelelő számú tüzérségi eszközökkel és a pozsegi szandzsákhöz csatolták közigazgatásilag.¹¹ Épült itt dzsámi is magas minarettel, mely a későbbi vedutákon is jól látható. Evlia Cselebi 1663-ban, fák között elhelyezkedő, zsúfolt, négyszögletes várként írja le, melyet erős falak és palánkok védelmeznek.¹⁰

1597-ben Draskovics János horvát bán ostromolta sikertelenül.⁶

1684. július 25-én, 15 napi ostrom után, 600 fős török őrsége megadta magát szabad elvonulás fejében Leslie Jakab tábornoknak és 6000 katonájának.^{12,14}

1686-ban Makár báró generális elűzte a vár alól Funduk pasa ostromló hadát.⁷

1704. március 13-én a mintegy 70 fős német helyőrsége feladva a várat csatlakozott a Szlavóniába törő Zana György és Hellepront János vezette kuruc seregekhez.¹⁷

Ezt követően a vár elvesztette hadi jelentőségét. A XVIII. század közepén már erősen romos állapotban kerül a Pájecsevichek birtokába.

3. City Park – (Virovitica) – Drašković Noble Family

Városi park (Verőce) – Draskovich nemesi család

A Draskovich grófok famíliája régi nemesi családból származik, mely a XVII-XIX. században többfelé ágazott és számos birtok, kastély és városi palota birtokosa volt.

Így Draskovich Iván, trakoscányi gróf 1911 koarácsonyára megvásárolta Adolf Schaumburg-Lippe hercegtől a Pejácsevich-kastélyt. Bár Draskovich gróf egy ideig használta a kastélyt, de a család nem lakott itt, majd 1930-ban a parkkal együtt eladta az akkori verőcei városi önkormányzatnak.¹

Verőce városa

1234-ben történik első említése az oklevelekben, ekkor II. András fia, Kálmán szlavón herceg mezővárosoknak járó szabadalmakkal látta el a verőcei hospeseket (jövevényeket). 1242-ben, a tatárdúlás után, IV. Béla király innen adja ki Zágrábot királyi várossá emelő oklevelét.

V. István (1270-72) uralkodása alatt Verőcén szlavón pénzverde is működött.⁶ A Szlavóniában és Horvátországban forgalomban lévő pénzből 200 ért 1 márkát, vagyis 4 magyar forintot. A pénzverés jogát később bérbeadték, a bérlője 1348-ban Ulfard Jakab zágrábi polgár volt., aki évi 300 márka bérleti díjat fizetett.⁸

A XIII-XIV. század során Verőce a királynék birtokának ispánsági központja. 1329-1343 között ispánja Pál, verőcei plébános szerepel az okiratokban. 1445-től Marczali Imre várának birtokosa, aki 1448-ban elesett a rigómezei csatában.

Zsigmond király idejében vármegyéje 900 fős lovas és gyalogos bandériumot állított ki. 1405-1435-ig várának urai a Cilleiek.⁸ 1552-1684-ig török hódoltság alatt állt.⁶

Ezt követően katonai irányítás alá került, majd 1688.-tól az udvari kamara kezelte.

1688-ban visszatértek a városba a ferences szerzetesek és helyrehozták a kolostorépületeket, majd megkezdték a lelkipozítást. 1688. április 4-én kelt oklevelében a király megerősíti őket a régi kolostor birtokában. 1695-ben az összeírás szerint a plébánia jövedelmén kívül semmi más állandó jövedelemmel, vagy ingatlannal nem rendelkeztek az itteni szerzetesek.¹⁵

1726. december 19-én kelt adománylevelében VI. Károly király Joseph Flock de Cordona hercegnek adományozta 40000 forintért, aki leányával 23 évig volt.¹³

1745-ig, mint határőrvidékhez tartozó települést tartották számon, ekkor azonban visszacsatolták Szlavóniához.⁷

1749. augusztus 29-én és 1750. január 23-án kelt adománylevelében Mária Terézia királynő, a verőcei birtokot a várral, Pejácsevich III. Márk, az első szerémi főispánnak és rokonainak, Józsefnek, Henriknek és Ignácnak adományozta, a mitrovicai birtokaik megváltásaként, mivel azokat a katonai

határörvidékhez csatolták. A királynő Verőcét, a férfi örökösöknek mindörökre adományozta (a nőinek 37000 forint illeték megfizetése mellett). A Pejácsevich család Verőcét 90 évig birtokolta.¹³

4. At Lippe's Rose – (Virovitica)- Schaumburg – Lippe Noble Family 'Lippe Rózsája' Fogadó (Verőce) – Schaumburg-Lippe nemesi család

A Schaumburg-Lippe német hercegi család a XIX. század közepétől kezdett gazdálkodni a térségben. Verőcén cukorgyártást, haltenyésztést és erdőgazdálkodást folytattak. Višnjica-pusztá birtokosaiként állattenyésztéssel és mezőgazdasággal is foglalkoztak, jelentős szőlőültetvényeket telepítettek. Slatinában sört és pezsgőt gyártottak. Verőcén megvásárolták a Pejácsevichék kastélyát és felépítették a „Lippe's Rose” - 'Lippe Rózsája' fogadót. Tevékenységük megerősítette és megalapozta a térség gazdasági fejlődését.¹

A „Zur Lippische Rose” uradalmi fogadó a XIX. század hatvanas éveiben épült. Volt itt fogadó, vendéglő, szálloda története során, így a verőcei kulturális élet egyik központja, egyleteinek találkozóhelyeként ismeretes. A földszintes épületet „régi szállodának” is nevezik a helyiek.²

'Lippe rózsája' egy szimbólum, a Schaumburg-Lippe hercegség és a hercegi család címermotívuma. Az ötszirmú, jellegzetesen ornamentált lippei rózsa eredete a lutheránizmus rózsájából származtatható motívum.

5. Janković Castle – (Suhopolje) – Janković Noble Family Jankovich kastély (Suhopolje) – Jankovich nemesi család

Az előkelő Jankovich család letelepedése Suhopolje területén jelentősen befolyásolta a település urbanizációját. A templom építése után, 1750 körül kezdték el építeni a kastélyegyüttes első épületeit. A suhopoljei birtok jelentős bevételeinek köszönhetően a Jankovichoknak nagyvonalú tervei voltak az építkezést illetően. A kezdetben egyszerű gazdasági központot, a többszöri felújítások és kiterjedt építkezéseknek köszönhetően, parkkal körülvett, előkelő kastéllá alakították európai színvonalú igényeiknek megfelelően.¹

2019-ben EU-s forrásokból fejújították. Ma hatalmas, gondozott parkkal körülvett kastélyépületben multimédiás tartalmakkal ellátott látogatóközpont, szálláshely és 5D-s mozi is működik.³

A pribéri és vuchini Jankovich családról

Horvát származású magyar nemesi, főnemesi család. Történetüket a XVII. századig lehet nyomonkövetni. Első ismert személyisége György, akinek felesége Orssich Ilona gazdag hozománya megalapozta a család vagyonát. 1642-ben György fiai címermegújítást kaptak a királytól, akik közül János hagyott hátra utódokat.

Jankovich János alsólendvai kapitány fia volt István, akinek fia II. István (+1750) volt az aki aktívan részt vett az ország közügyeiben. Jankovich II. István 1714-től Somogy vármegye főszolgabírója volt aki további előnyös házasságokkal gyarapította a családi vagyont. Fia, Jankovich Antal (1730-1765) örökölte a vagyon jelentékeny részét, melyet leánya Márai Anna (Draskovich grófné) és fia pribéri és vuchini Jankovich János (1754-1817) örökölt.²¹

Jankovich János 1787-ben királyi táblai ülnök volt.²² Püchler Terézia bárónővel kötött házasságából két fia született: II. Antal (1784-1852) és István (1793-1865), akiknek utódai a család két ágát képviselik. 1820. július 20-án I. Ferenc magyar király megerősítette birtokadományát a verőcei Vuchin birtokra, innen fogva használta a család a pribéri és vuchini előneveket.²¹

II. Antal helytartósági titkár, császári-királyi kamarás címei²² mellett aranyarkantyús vitézi

rangot is viselt. Fia, László (1816-1895) Verőce és Somogy vármegyék főispánja volt.

Jankovich Istvánnak József (1825-1914) nevű fia feleségül vette Vizeki Tallián Matildot, akinek örökségéhez tartozott atyai nagyanyja, Bésán Júlianna révén a dunaszekcsői báró Bésán birtok. A birtokbalépés feltétele miatt Józsefnek királyi engedéllyel, 1888-ban fel kellett vennie a Bésán nevet, így ettől datálható a család ezen ágának Jankovich-Bésán előneve.²³

A Jankovich-Bésán család

Jankovich-Bésán József, mint fentebb írva van, az alapítója a Jankovichok Bésán ágának, hatalmas birtokokkal rendelkezett. Baranya, Somogy és Verőce vármegyékben. Sokszor időzött Terezovácon, vadászkastélyában, ahol gyakori vendége volt Csapody Pál, aki egyik alkalommal itt is hunyt el.

Gyermekei: Elemér (1853-1917), Géza (1857-1904), Róza (1854-1935) közül Elemér örökölte Terezovácot, Géza pedig Lukács birtokot, ahol a felépülő kúriája körül keletkezett Gejzin dvor, a mai Kapella dvor elődje. Elemér fia Jankovich-Bésán Endre (1884-1936) országgyűlési képviselő, aki IV. Károly koronázásakor, 1916. december 30-án nyerte el unokatestvérével - Józseffel (Géza fia) együtt a grófi címet.²⁴

Endre utódai ma a Dél-Afrikai Köztársaságban, József utódai Bécsben és Budapesten élnek.

Suhopolje és a Jankovichok

Régebbi elnevezése Terezovác volt, melyet a birtokos feltehetően Mária Terézia királynő tiszteletére adta a településnek.

Az első uradalmi épület a 18. száza közepén, 1750-ben épült a jelenlegi kastély helyén, amikor az még a vucsini uradalom (Dominium Vuchin) részeként Caraffa gróf birtoka volt.^{16,18}

1765-ben a család az uradalmat a kamarának adta el, majd 1771-ben az a Jankovichok birtokába került. Az ezt követő években jelentős építkezések folytak a birtokon. 1775-re felépült az új épületegyüttes, a mai kastély központi részét képező három későbarokk épület és a hozzá kapcsolódó gazdasági épületek. Az emeletes manzárdtetős, teraszos főépület két, egymásra merőleges épületszárnyból állt. Az épület nagyobb része a birtokos család lakhelyéül szolgált, míg a földszint egy kisebb része igazgatási funkciót látott el. A két földszintes oldalsó épületben különböző funkciójú gazdasági és kiegészítő helyiségek voltak. Az udvar közepén nagy, kör alaprajzú szökőkút állt. Az épületegyüttest nagyméretű kapukkal ellátott fal vette körül, melyet park övezett. A birtokközpont a fenti épületegyüttesel együtt a XVIII. század végén került a Jankovich család birtokába.^{16,18, 20}

Az 1870-es években akkori birtokosa Jankovich József a főépületet teljesen átépítette. A boltíveket elbontatta és a helyiségeket síkmennyezetűre alakította. A manzárdtetőt új, egyszerűbb és alacsonyabb tetőre cseréltette. Az északi és a déli homlokzathoz két új rizalitot, a déli homlokzat fa pavilonjához pedig teraszt építtetett. A régi falépcsőket kőre cseréltette. Ekkor került fel az északi homlokzat tympanonjára a család címere. Az átépítés után az épület eklektikus stílusú lett klasszicista elemekkel. Az utolsó átépítést az épületen gróf Jankovich Elemér végeztette az I. világháború előtt. Halála után felesége Ilka asszony építtette a neogótikus családi kápolnát a kertbe, és a főépület nyugati oldalához a bejárati pavilont.^{16,18}

A suhopoljei plébániát 1801-ben alapították. A mai plébániatemplom helyén korábban egy Szent Mártonnak szentelt kis fatemplom állt. Ez a templom azonban a 19. század elejére már nagyon rossz állapotba került. 1805-ben az egyházi vizitátor nyomorúságos kunyhóhoz hasonlította. A plébánia kegyura és jótévedője pribéri és vucsini Jankovich Nepumuk János gróf 1807-ben egy új templom építése mellett döntött. Ő javasolta azt is, hogy az új templomot Szent Márton helyett Ávilai Szent Teréz tiszteletére szenteljék fel. Az építés hét évig tartott, 1814-ben fejeződött be, amikor a kórus is megépült. Az épület egészen kivételesen monumentális formában, klasszicista stílusban épült. Tervezője nem ismert, de nagyon valószínű, hogy magyar származású volt.^{16,18, 19}

A templom kereszt alaprajzú, középpontjában a kör alaprajzú hajót borító nagyméretű kupolával. A hajó északi oldalán található a négyszögletes, baldachinboltozattal fedett szentély. Vele átellenben a déli oldalon található a bejárat, mely elé az ókori görög és római templomok mintájára pompázatos csarnokkal kiképzett átriumot építettek. A bejárat feletti kórust nyolc hengeres oszlop tartja. Itt található a Jankovich család oratóriuma is. A hajó két oldalán, a kereszt rövid szárain magasodik a két szimmetrikus, alul négyszögletes, felül hengeres, masszív harangtorony. A főoltár képét 1814-ben a pesti Schöfft József Károly festette. Érdekessége még a fekete márványból faragott keresztelőmedence és a barlangot formázó, az egész országban egyedülálló mellékoltár. A tíz regiszteres orgona a 19. század közepén készült. Az épületet története során többször is megújították, a legnagyobb ilyen munkát a II. világháborús sérülések kijavítása után kellett elvégezni.^{16,18, 19}

A Jankovichok támogatásával élénkült a település kulturális élete. 1812-ben elemi népiskola alakult, mely a mai iskola őse. 1904-ben Jankovich Elemér gróf támogatásával létesült alapítványi óvoda a településen. 1876-ban alakult az Önkéntes Tűzoltóegylet, mely ma is aktívan működik. 1912-ben Olimpia néven labdarúgóklub is szerveződött, mely több névváltozáson esett át története során napjainkig.¹⁸

Mellékletek

I. Verőce visszafoglalása 1684-ben

A drávamelléki hadműveletek.

A *gróf Leslie* tábornagy parancsnoksága alatt alakult horvátországi hadtestnek, mint tudjuk, az volt a feladata, hogy az eszéki Dráva-hidat hatalmába ejteni és az azon át Buda felmentésére törekvő török hadaknak a Dráván való átkelését lehetetlenné tenni *igyekezzék*.^[1] Ez az utolsó sokatmondó szó igen tág teret engedett *Leslienek*, hogy miképpen értelmezze és szabja meg a hadteste által elérendő hadjáratil illetve hadműveleti célt. A tábornagy rendelkezésére bocsátott csapatok egyelőre július elején Gyurgyevácnál gyülekeztek, ahonnan *Leslie* a saját maga, továbbá *Erdődy* horvátországi bán és *gróf Herberstein József* károlyvárosi kapitány hadaival mindenekelőtt Szlavóniába betörni igyekezett.

A tábornagy július 7.-én vagy 8-án kezdte meg előnyomulását Eszék felé és július 10-én mintegy 6000 emberével Verőce előtt állott és ép amikor annak körülzárása iránt rendelkezéseit megtette, vette a hírt, hogy a vár felmentésére közeledő mintegy 2500 főnyi török had már Slatinát elhagyta és hogy azzal egy másik, 1400 főnyi csapat egyesülni készül. Ezek ellen a tábornagy *gróf Trautmannsdorfot* rendelte ki 4000 horvát lovassal. A gróf Slatina közelében tényleg ráakadt az előbb említett ellenséges csoportra s azt könnyű ütközetben Slatinán túlig visszavetvén, ott az teljesen feloszlott. Visszamenet *Trautmannsdorf* a másik ellenséges csoportra is ráakadt és azt is szétverte. A két ütközetben a törökök mintegy 1000 embert, 12 zászlót és 2 dobot vesztek.

E sikerek folytán 15 napi ostrom után szabad elvonulás feltétele mellett Verőce 600 főnyi őrsége is megadta magát, mely alkalommal az összes fegyverek az oldalfegyverek kivételével, 14 ércből öntött ágyú, 20 mázsa lőpor, 10 mázsa ólom és ugyanannyi golyó került az ostromlók kezébe.

E szép siker ellenére *Leslie* tábornagy mindenféle képtelen és tarthatatlan ürügy alatt^[2] lemondott az Eszék felé való további előnyomulásról, hanem Verőce megszállvatartása mellett az attól északra fekvő Turanovac mellett erődített táborba szállva, mindössze arra szorítkozott, hogy időnkint a Dráván át portyázó csapatokat küldjön ki. Ilyenformán augusztus közepéig itt is csak kicsinyes portyázó hadviselés folyt, anélkül, hogy ez a főserég hadműveleteit bármi tekintetben is elősegítette, illetve befolyásolta volna.

Az említett időben megtudta a tábornagy, hogy a szlavóniai pasa, aki a hamzsabégi csata után sietve pasalikjába tért vissza, Verőce visszafoglalása céljából csapatokat gyűjt. Erre *Leslie* tábornagy

gyorsan visszahívatta portyázó hadait és egyesített hadtestével elindult Slatinán át Eszék felé. Félúton a két utóbb említett város között, Breznica-nál tényleg rátalált a pasa hadára, melyet megtámadván, teljesen szétugrasztott. Dolgát ekként eredményesen elvégezvén, a tábornagy csapatjait ismét eredeti állásába vezette vissza, honnan október haváig megint csak a kisebb portyázó hadviselésre szorítkozott.

Ekkor a tábornagyot Bécsbe szólították s helyette ideiglenesen *gróf Herberstein* vette át a hadtest parancsnokságát. Csak amikor október 20-án híre jött, hogy a szerdár egy új fölmentő haddal készül Buda segítségére sietni, indította el *Herberstein* hadtestét Eszék felé, de ő is csak Slatináig jutott. Itt a hová lovasság egyszerűen faképnél hagyta a grófot, mire ez dühében Slatinát, Vucint, és Sopje-t elhamvasztván, Verőcére tért vissza smiután ezt a szükséges élelmi készletekkel ellátta, csapatjait téli szállásokba helyezte el.[3]

[1] Lásd a 64. oldalon.

[2] Angeli, id. h. 424: „Nicht nur wären bei einem weiteren Vormarsche seine Verbindungen durch die in seiner linken Flanke befindlichen Festungen Kanizsa, Sziget, Siklós etc bedroht gewesen, mehr noch als dies hindert die Unverlässlichkeit der National-Milizen, die den grösseren Theil seines Corps bildeten, eine jede weiter ausgreifende Unternehmung (?).”

[3] Angeli, id. h. 424–425. – Boeuius, id. m. I, 301. – Wagner, Hist. Leop. I, 649.

Forrás: Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. XVII. kötet, A/2. fejezet. (részlet)

II. A verőcei Pejácsevich kastélyról

A verőcei kastélyt, Pejácsevich II. József fia, III. Antal kezdte el építtetni. A XVIII. század második felének folyamán, a Pejácsevichék a középkori verőcei erődítményben található, szerény házban éltek. A már romos erődöt, 1798. és 1799 között bontották el és a helyén, 1800-tól, 1804-ig felépítették a mai kastélyt, N. Roth építész rajza alapján. Pejácsevich III. Antal (J. Adamček szerint ő az I. Antal volt), 1802-as halála miatt nem fejezhette be a kastélyt.

Az építkezést, fia, IV. Antal folytatta, aki 1804-ben költözött be a kastélyba, feleségével, votyini Jankovich Mária Szidóniával. A kastélyt feltehetően, az északi sánkra alapozva építették fel, így tartva meg, a már meg lévő urbanizációs tengelyt. A kastély főhomlokzata a város főtere, az ott lévő templomok és a dominánsan barokkos tengely felé fordul, mely a kastélytól északnak haladva, beleveszik a drávai síkságba. A kastély főhomlokzatának és nagyszalonjának az északi orientációja, meglehetősen kedvezőtlen, a közvetlen napfény hiánya miatt, de ez szükséges és logikus engedmény volt, az urbanizációs helyzetre tekintettel. Ennek következményeképpen, az összes szoba is északra irányul, míg a folyosót délről a nap világítja meg. A kastély keleti és nyugati záró szárnyainak egyes szobái, aránylag napfényesek voltak. A kastélyba a térről, egy hídon keresztül lehet bemenni, mely a kastély körüli árkot hidalja át. A víz nélküli várárok, még ma is a valamikori középkori vízi várra (Wasserburg) emlékeztet. A XX. század elején, még vízzel volt elárasztva.

A kastély, egy egyszintes, alaprajzában hosszan elnyúló, szabályos téglalap alakú, kb. 88x13 méter nagyságú épület, sekély rizalitokkal a csatlakozási oldalakon és egy különösen kihangsúlyozott középső rizalittal, az északi és a déli homlokzatán. Az északi főhomlokzat erősen kiugró rizalitjában nyúlik el a nagyszalon és az erkély, a déli, udvari homlokzatában, a lépcsőház húzódik. A teraszaként és egy időben kastély bejáratként is szolgáló erkélyt, két sorban elhelyezkedő, 16 oszlop hordozza. Az erkélyt pontosan a bevezető híd és a város barokkos tengelyébe helyezték. Az északi, főhomlokzatot ablak füzérel (ebből négy ablak a nagyszaloné), valamint hangsúlyos fél oszlopfős pilaszterekkel és megereszkedő girlandokkal tagolták. A déli, udvari homlokzat, a park felé fordul, a ritmusát a földszint nyitott, valamint az emelet üvegezett árkádjai adják meg, továbbá a mindegyik rizalit kiugrásában lévő három-három ablaknyílás. A manzárd tetők, az alaprajz azon részei fölött, ahol a kiugró rizalitok vannak, a kastélynak reprezentatív kinézetet adnak. A számos stílár díszítő elem alapján a kastély, barokk véginek, kora klasszicistának sorolható be, ami a klasszicizáló késő

barokknak felel meg. A kastély földszintjén egy kocsí áthajtó van. A földszinten található a kisegítő és a gazdasági helyiségek, az emeleten, a tulajdonos lakószobái vannak. A kastélyban, 1831-ben, 38 szoba volt.

A kastélyban immár a Városi múzeum és a Városi könyvtár és olvasóterme található. Az épület felújítási munkálatait, a XX. század ötvenes éveiben kezdték meg és az alapjaitól elvégzett felújítást, 1971-ben fejezték be.

A kastély eredeti funkciója, a Schamburg-Lippe hercegek elköltözésével szűnt meg. Annak ellenére, hogy Draskovich Iván gróf egy ideig még használta a kastélyt, benne azután többé már nem folytattak a tulajdonosok családi életet. Még 1912-ben, a városi tanács hozott egy olyan rendeletet, hogy a kastélyt a parkkal megveszik és átalakítják Horvát otthonná. Az I. világháború ellehetetlenítette ezt a szándékot. Draskovich gróf ugyan 1916-ban, felajánlotta a kastély megvételét a városi tanácsnak, 60.000 akkori koronáért, de ezt visszautasították.

A városnak csak 1931-ben sikerült megvennie a kastélyt, amikor is lehelyezték benne a város főpolgármesteri hivatalát.

Forrás:

Gjuro Szabó: Középkori várak Horvátországban és Szlavóniában, Matica Hrvatszka, Zágráb, 1920.
Ford.: Szatanek József, Pécs, 2003. Link: <http://varak.hu>

III. Gróf Jankovich-Bésán Endre

Endre gróf a budapesti piaristáknál érettségizett, tanulmányait Kolozsvárott a jogi karon folytatta. Magyaróváron elvégezte a mezőgazdasági akadémiát.

Az első világháborúban Vilmos-huszártisztként szolgált a fronton. A háború utolsó évében hat dunántúli megye élelmezési biztosa volt, Veszprém székhellyel.

A Tanácsköztársaság alatt kapcsolatot tartott a szegedi ellenforradalmi kormánnyal. Gici birtokán a Vörös Hadsereg rekvirálói elől elrejtette az embereit, a ménesét és az élelmiszer készleteket. Öreglakon mindenét elvették, földjein termelősövetkezetet szerveztek. A kommün végnapjaiban az egyik legelső tiszti különítményt szervezte meg, részben volt tisztársai, részben öreglaki emberei segítségével. A különítményt Horthy Nemzeti Hadserege is elismerte, annak működését engedélyezte, sőt 1919 augusztusától szakaszát besorolták Horthy Miklós lovas testőrségébe. 1919 augusztusának első napjaitól előbb a birtokán, Öreglakon szervezett kommunista ellenes akciókat, majd Székesfehérváron, Siófokon, Budapesten, Vácott vett részt a kommunisták, a kommünben közreműködők és a zsidók elleni megtorlásokban. Az osztrákok elleni Lajta-bánsági harcokban is részt vett a tiszti különítményeseivel.

A konszolidáció után az ország politikai életében jelentős szerepet játszott. Az országgyűlésbe 1922-ben és 1926-ban a Veszprém megyei Ugodon legitimista programmal választották meg. 1931-ben Lengyeltótiiban alulmaradt Gaal Gasztonnal szemben, de a képviselő halála után kiírt 1932. novemberi pótválasztásokat Gaal Olivérrel szemben megnyerte. 1926 májusában tanúként hallgatták ki a frankhamisítási perben.

A gazdálkodás mellett érdeklődött a gyermekcipőben járó polgári repülés iránt is. 1923-ban a dassau-i Junkers Flugzeug AG-val közösen megalapította az Aeroexpress Rt-t. A legjobbnak számító Junkers F13 gépekkel 1923 júniusában alkalmi járatot indított Budapest (Mátyásföld repülőtér) - Székesfehérvár - Nagykanizsa útvonalon és öt évre kizárólagos engedélyt kapott a bécsi, zágrábi, prágai, bukaresti viszonylatokra is. Vállalatához jelentős állami támogatást adott és ígért a továbbiakra a magyar kormány. A szomszédos államok közül azonban csak Ausztriával sikerült légügyi egyezményt kötnie a magyar államnak, ezért a nagy nemzetközi tervek meghiúsultak. Az Österreichische Luftverkehrs-szel közösen hat Junkers hydroplánnal - amelyek közül kettő az államé volt - a budapesti Gellért tér előtti Duna-szakasz és a bécsi Reichsbrücke melletti Duna-szakasz, valamint a siófoki kikötő között indított repülőjáratokat. Ezek a járatok 1925-ben naponta többször

is közlekedtek. Bárki felszállhatott valamelyik gépén egy budapesti légi városnézésre, ha ki tudott fizetni érte ötezer koronát. Legnevesebb pilótájuk Endresz György, a későbbi óceán-átrepülő volt. A vállalkozás az ígért állami támogatás részbeni elmaradása és a kibontakozó nagy gazdasági válság miatt nem volt sikeres. A cég működése ellehetetlenült, 1930-ban megszüntette a légi tevékenységét, 1936-ban pedig törölték a légiforgalmi társaságok sorából.

A grófnak sok passziója volt. Szenvedélyesen vadászott. Öreglaki birtokán és másutt kapitalis vadakat lőtt. Az akkori idők néhány arisztokratájára jellemző módon ő is duhaj mulató hírében állt. 1925-ben felfüggesztették az országgyűlésben a mentelmi jogát, mert megvert egy intézkedő rendőrtanácsost egy budapesti mulatóhelyen. A gárdukiak tudni vélték, hogy egy alkalommal egy vagon (10 tonna) búza árát küldte Párizsba egy táncosnőnek.

Nagy vitorlázóként 1922-től a Balatoni Yacht Club elnöke volt. Fonyódon nyaralója volt, a helyi nyaralóközönség nagy öröme. Így írnak róla 1924-ben: "Gróf Jankovics-Bésán Endre öreglaki földbirtokos egy grand seigneur (nagyúr). Autót, motorhajót, sőt hydroplánt tartott magának és szárazon, vízen és víz felett a levegőben viszi kirándulásokra előkelő vendégeit és kedvelte velük a Balatont. De itt nem áll meg, hanem van szíve és érzése is mások baja iránt. Öreglaki birtokán fűrésztelepet, asztalosműhelyt, húsfeldolgozó üzemet létesített, úgy hogy olcsó bútorokat, fűtőanyagot stb. bocsájt a közönség rendelkezésére. Fonyódon egy reggelre modern hűtéssel és tisztasággal húsüzemi kirendeltséget állított úgy, hogy a marhahús árát máról- holnapra nem kevesebb, mint 12000 koronával süllyesztette le, ami maga után vonta a baromfiak árának csökkenését is.

A hácsiak a kenyéradójukat látták benne, mert napszámosként és részes aratóként munkát vállaltak a földjein. Sok szegénysorsú család kapott tőle engedélyt arra, hogy a betakarítás után a földeken maradt terményeket összegyűjthessék (ahogy Hácson mondták, "bilingérezhessenek").

A felgyülemlett köz- és magántartozásainak rendezése érdekében az uradalom periferiáján - pl. Hácson - lévő földterületeit 1928-32 között felparcelláztatta és eladta. Hácsi gazdák vásárolták meg a mai halastó és Mohácsi-domb környéki földeket.

Forrás: Kubik György: Hács története, 2008. - www.hacstortenete.hupont.hu

IV. A Draskovich család története

(Forrás: Pallas Nagylexikon - válogatott részletek)

A Draskovich ősről

A Draskovich család, horvátországi család; első őse állítólag Drasko volt, ki III. Endre király idejében élt. Ettől vette a család nevét. A szakadatlan leszármazás I. Gáspártól hozható le, aki 1464-ben Mátyás király alatt vitézül harcolt Jajca város ostrománál. A család Horvátországban csakhamar nagy szerepet játszik. II. Gáspár fia János 1567. augusztus 3-án nyerik a birodalmi báróságot; ugyanez a Gáspár 1572. Miksa királytól adományban kapja Trakostyán várát, honnan a családi előnév.

1624-ben egy másik Gábor luetenburgi és klenovnikai báró. Báró Draskovich Miklóst 1626. június 26-án az alsó-ausztriai birodalmi rendek közé felvették. A grófi rang szerzői (1631.09.04.) báró Draskovich Péter, fia Gáspár, és testvéreinek János horvát bának fia János, a későbbi nádor. A család, mely római katolikus, jelenleg leginkább Magyarországon lakik, Iván, József, György a főrendiház tagja itt tartózkodnak, vannak birtokai Vas-, Baranya- és Veszprémmegyékben is.

Két ága van: az elsőnek szeniorja Draskovich Tivadar, született 1850-ben, a második ágé pedig Draskovich Iván, neje Erdődy Júlia grófnő, legidősebb fia Károly, Pozsonyban született 1873-ban.

A család grófi cimere: Kétszer vágott és kétszer hasított pajzs, szív-pajzssal; ebben az ősi cimere: vörös mezőben ezüst harmashalom, arany-koronás középsőjéből kinövő aranykoronás ezüst griff, felemelt jobbáiban arany golyót tart. Nagy pajzs: 1. és 9. zöld mezőben arany koronán ágaskodó vörös oroszlán, felemelt jobbáiban arany markolatú kivont kardot tart. 2. és 4. arany mezőben koronás fekete sas, 3. és 7. vörös mezőben arany koronán cölöpszerű páncélos kar, markában hátrafelé lenyuló arany félhold kíséri. Három sisak. Sisak-diszek: 1. (középső) koronás fekete sas; takaró: ezüst-vörös, arany-kék. 2. befelé fordult vörös-oroszlán, jobbáiban egyenes karddal; takarója ezüst-vörös. 3. a kardot és nyilat tartó kar; takaró: arany-kék.

Híres Draskovichok

1. Draskovich György

Draskovics Bertalannak és Utjesenich Annának, Fráter György biboros hugának fia, született Bilina várában 1515. február 5-én, meghalt Bécsben 1587. január 11-én. Martinuzzi György biboros költségén bevégezvén főiskolai tanulmányait Krakóban, Bolognában és Rómában nagyváradi kanonokká nevezték ki. Később aradi, utóbb jászói, végül pozsonyi préposttá lett, 1557-ben pedig a pécsi püspöki széket foglalta el. Ugyanekkor királyi tanácsosi címet nyert.

1561. december 10-én vette a királyi rendeletet, melyben I. Ferdinánd, mint magyar király, őt jelölte ki a tridenti zsinat követévé. Az egész zsinat alatt úgy szerepelt mint a liberalis reformátor párt vezére, anélkül azonban, hogy az egyház tanai s a szentek jogai iránt köteles tiszteletről megfeledezett volna. A zsinat üdvös eredményei, valamint a kellemetlen következmények elhárításai nagyrészt az ő érdeme.

Kolozsvári, csanádi püspök halálával nemcsak mint Ferdinánd követe, hanem mint a magyar egyház képviselője is szerepelt, s nemcsak mint követ, hanem mint ilyen és mint pécsi püspök is irta alá az 1564. december 4-én befejezett zsinat végzéseit. Hogy a többség hangulatával meg nem egyező nézetei s működése folytán mennyi méltatlanságot kellett tünie, kitűnik abból, hogy egy római bibornok őt s társait barbároknak, a szentszék elleni összeesküvés tagjainak nevezte.

Még tridenti tartózkodása közben zágrábi püspökké, mikor pedig visszatért, Horvát- és Dalmátország bánjává nevezték ki. Mint püspök, tényleg életbeléptette azokat a javításokat, melyeket a zsinaton zsavával hirdetett, s két nemzeti zsinat (1570. és 1574.) emelte a valláserkölcsei életet. Neki lehet tulajdonítani, hogy Horvátország hitelgysége megmaradt, hogy itt nem tudott tért hódítani a protestantizmus.

Mint bán, többször visszaverte a gondjára bízott tartományba be-berohnaó törököket s erélyesen szétverte a Gabecz Máté által szervezett pórrajongásokat. Érdemei elismerésül 1571-ben a kalocsai érseki címet nyerte, 1578-ban pedig győri püspökké nevezték ki. Itt hasonló buzgóságot tanúsított; a szombathelyi egyházmegyei zsinaton szívére kötötte a papoknak a tridenti zsinat üdvös határozatának életbeléptetését. Az esztergomi érsekség üresedésében lévén, a királyi helytartó és főkancellár tisztét is ő teljesítette.

1585-ben pedig V. Sixtus pápa II. Rudolf kérésére bibornokká nevezte ki. A következő évben az ő közbenjárására engedte át Rudolf a turóci prépostságot a jezsuitáknak s így ő tette lehetővé a nagyszombati kollégium megalapítását, 1567-ben a pápa meghívására Rómában készült, de ebben megakadályozta őt hirtelen közbejött halála.

Roppant elfoglaltsága mellett tudott még a tudománynak is időt szentelni. Magyarra fordította Vincentius Lirinensis Commonitorium-át s 1561. kinyomatta Bécsben Lactantius néhány hittudományi munkáját.

2. Draskovich György, gróf, győri püspök (1559-1650.11.26.)

Unokája volt az ilyen nevű kalocsai érseknek. Már ifjú korában feltűnt tehetsége Pázmány Péternek, ki őt 1618-ban Rómába küldte, hol mint a collegium germano-hungaricum növendéke végezte be tanulmányait. Amint hazajött, esztergomi kanonokká, utóbb pedig pozsonyi préposttá, 1628-ban pécsi püspökké lett. Tehetségének és tudományos készültségének leglényegesebb jelét adta ama nagyszerű beszédében, melyet Pázmány megbízásából intézett az 1629-ben megyei zsinatra összeült egyházaiakhoz.

1635. püspökségét a győrrivel cserélte fel, hol azonban élte vége felé oly komoly összezördülésbe jött kanonoktestületével, hogy ez vádat emelt ellene a király és országgyűlés előtt, mely a biráskodást 1647-ben az esztergomi érsekre és az ország bírójára ruházta. Vagyonának nagy részét egyházi célokra hagyta, nevezetesen a soproni jezsuita kollégiumra 40 000, a bolognai ill. papnevelő intézetre 10 000, a zágrábi clarissákra 20 000, s az általa netán megkárosítottakra 10 000 forintot hagyott.

3. Draskovich János (1550-1613.03.11. Pozsony)

Draskovich Gáspár báró és ormosdi Székely Katalin fia, Horvátország bánja és a lovasság vezére. Hadi pályáját Erdődy Tamás bán alatt kezdte mint a kőrösi határőrvidék parancsnoka a törökök elleni harcokban 1591 és 1592-1596-ban Rudolf király horvátországi bánná nevezte ki, mely méltóságot 1608-ig viselte. Mint bán majdnem folytonosan a törökök ellen harcolt, több győzedelmet aratott, sokat tett nevezetesen a kanizsai diadal megnyerésére 1600. Lemondván a bánságról, haláláig Pozsonyban lakott mint a Dunántuli részek országos főkapitánya. Neje kisasszonyfalvi Istvánffy Éva volt, Miklósnak, a történésznek leánya.

4. Draskovich János, horvát bán, Magyarország nádora (1603-1648 Óvár)

II. János bán és Istvánffy Éva másodszülött fia. Jogi tanulmányait Bolognában végezte, azután Bécsben az udvarnál élt. 1631. szeptember 4-én bátyjával, Miklóssal és unokatestvérével, Gáspárral együtt II. Ferdinánd király a grófi méltóságra emelte. 1640. július 10-én horvátországi bánná nevezték ki, 1644-ben pedig aranyasarkantyus vitéz (eques auratus) lett.

Bánsága alatt vitézségével és okos, gondos kormányzásával nagy érdemeket szerzett. 1646. szeptember 23-án a pozsonyi országgyűlés magyarországi nádorrá választotta. A Habsburgok alatt ő volt az első és egyetlen horvát, aki e legmagasabb magyar méltóságot viselte. Mivel Magyarországon birtokai nem voltak, Ferdinánd király az óvári uradalmat engedte át neki tíz évre s egyszersmind a hédervári jószágok kormányzását bízta rá. Mint nádor, nagy buzgóságot mutatott a katolikus hit iránt azzal, hogy a protestáns vallás terjedésének hatalmasan ellenszegült. Neje Thurzó Borbála, Endrődy

Keresztély özvegye volt, kitől öt gyermeke született, két fiu: János, főudvarmester és II. Miklós, országbíró és három leány.

5. *Draskovich János, horvát bán (-1733.01.04)*

Draskovich János főudvarmester és Nádasdy Magdolna fia. Tanulmányait Bolognában és Rómában végezte. 1699-ben valkói és baranyai főispán és királyi tanácsos volt 1704-ben Rákóczy ellen harcolt, 1708-ban tábornokká lett. 1716-1718-ig mint altábornagy és a horvát nemzeti milícia főparancsnoka harcolt a törökök ellen. 1723-ban báni helytartó lett és végre 1732. február 17-én Horvátország bánja, mely méltóságot azonban csak egy évig, haláláig viselte. Neje gr. Brandis Katalin volt, kitől öt gyermeke született.

6. *Draskovich János gróf, horvát politikus (1770.10.20. Zágráb – 1856.01.14. Radkersburg)*

Draskovich János ezredes és Malatinszky Apollónia bárónő fia, kamarás és belső titkos tanácsos volt. A harmincas és negyvenes években az „illir mozgalom” egyik vezére volt és a magyarok ellen irással és szóval izgatott. Alapítója volt a *Matica illirska* irodalmi társulatnak és a zágrábi Citaonica-nak (olvasókör), melyből későbbben a horvát nemzeti múzeum, a horvát gazdasági egyesület és a nemzeti színház keletkezett. Hamvait 1893. június 15-én Radkersburgból Zágrábba szállították és ott temették el.

V. A gróf trakostyáni Draskovich család

(Forrás: Magyarország családai: czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, 3. kötet - <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarország-csaladai-1/harmadik-kotet-1435/draskovich-csalad-trakostyani-grof-223A/>)

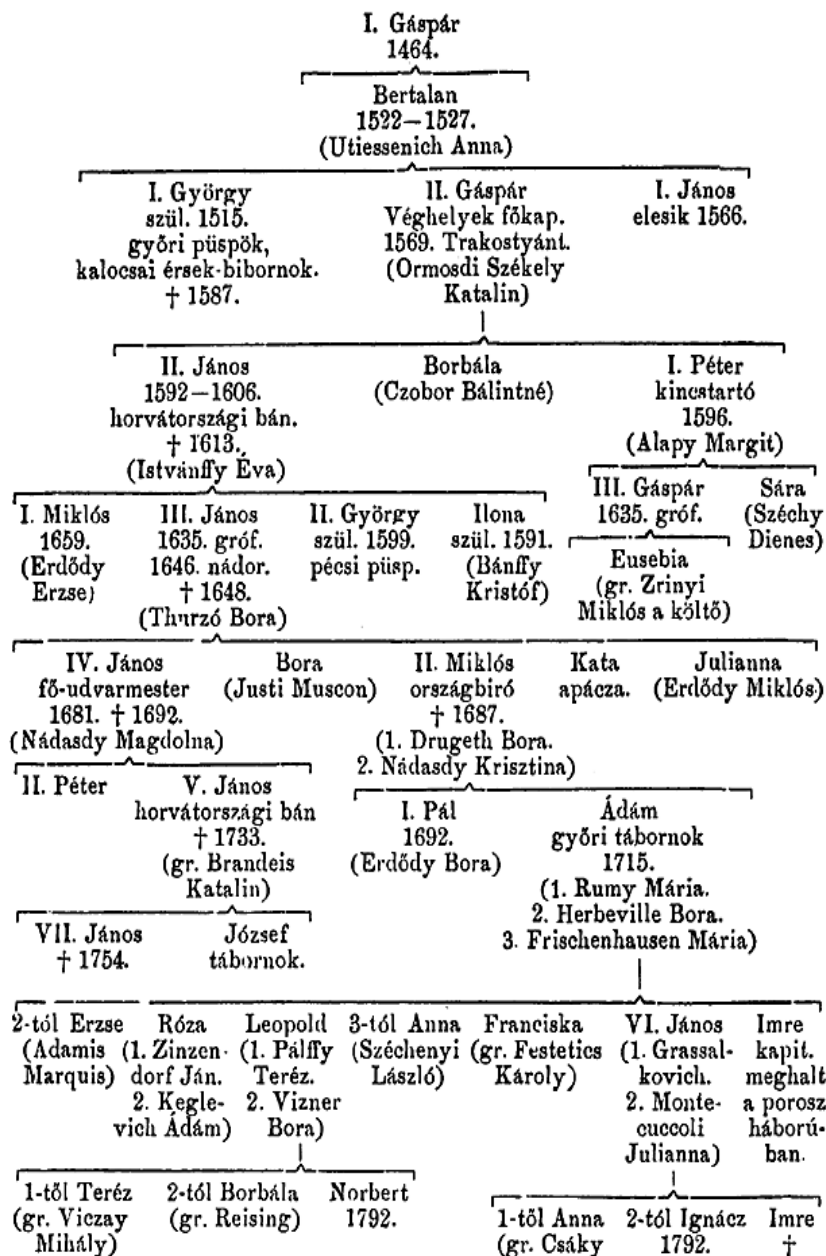
Eredetét Dalmátia és Boszniából veszi, hová törzse – ha a hagyományoknak hihetünk – a tatárjáráskor IV. Béla király kíséretével Magyarországból költözött és telepedett*. A család elődei a

XIII. század végén már Cetina vármegyét birták, és innen Cetinai, másképen Hudinai grófoknak neveztettek. Ez időben tűnt fel a családból Dragos, máskép András, ki III. András királynak hű embere lévén, az ellenpártiaktól, kik Martell Károlyhoz hajlottak, minden javaitól megfosztatott, melyek helyett Horvátországban Tinin (vagy Knin) vármegyét nyerte adományul. Ettől fogva állandó nevet vevén fel, Dragos-tól Draskovich-nak kezdtek neveztetni*.

Dragosnak fia lehetett azon Draskovich Pál, ki 1322-ben scardonai püspök volt*.

Hasonlóan Dragosnak fia vagy unokája volt Draskovich Miklós, ki I. Lajos király a nápolyi hadban vitézkedett, s kivált Salernónál nagy sebeket kapott, mely érdemeiért Bilina várát nyerte a királytól*.

Miklósnak unokája Gáspár I. Mátyás király alatt vitézül viselte magát Jajcza vára ostrománál 1464-ben. Tőle a családja így sarjadzik le:

I. Gáspár 1464.; Bertalan 1522–1527. (Utiessenich Anna); I. György szül. 1515. győri püspök, kalocsai érsek-bibornok. † 1587.; II. Gáspár Véghelyek főkap. 1569. Trakostyánt. (Ormosdi Székely Katalin); I. János elesik 1586.; II. János 1592–1606. horvátországi bán. † 1613. (Istvánffy Éva); Borbála (Czobor Bálintné); I. Péter kincstartó 1596. (Alapy Margit); I. Miklós 1659. (Erdődy Erzse); III. János 1635. gróf. 1646. nádor. † 1648. (Thurzó Bora); II. György szül. 1599. pécsi püsp.; Ilona szül. 1591. (Bánffy Kristóf); III. Gáspár 1635. gróf.; Sára (Széchy Dienes); Eusebia (gr. Zrinyi Miklós

a költő); IV. János fő-udvarmester 1681. † 1692. (Nádasdy Magdolna); Bora (Justi Muscon); II. Miklós országbíró † 1687. (1. Drugeth Bora. 2. Nádasdy Krisztina); Kata apáca.; Julianna (Erdődy Miklós); II. Péter; V. János horvátországi bán † 1733. (gr. Brandeis Katalin); I. Pál 1692. (Erdődy Bora); Ádám győri tábornok 1715. (1. Rummy Mária. 2. Herbeville Bora. 3. Frischenhausen Mária); VII. János † 1754.; József tábornok.; 2-től Erzse (Adamis Marquis); Róza (1. Zinzendorf Ján. 2. Keglevich Ádám); Leopold (1. Pálffy Teréz. 2. Vizner Bora); 3-tól Anna (Széchenyi László); Franciska (gr. Festetics Károly); VI. János (1. Grassalkovich. 2. Montecuccoli Julianna); Imre kapit. meghalt a porosz háborúban; 1-től Teréz (gr. Viczay Mihály); 2-től Borbála (gr. Reising); Norbert 1792.; 1-től Anna (gr. Csáky); 2-től Ignác 1792.; Imre †

A táblázat élén álló Bertalan II. Lajos király alatt élt 1522-ben, a midőn a török beütések alatt minden birtokai, sőt egy templomba rejtett kincsei is elzsákmányoltatván, mindenétől megfosztatott, úgy hogy 1527-ben midőn meghalt, fiaira csak egy kardot hagyhatott*. Felesége Utiessenich Anna volt, ki által fiai Martinuzzi György bibornok rokonságába jöttek.

I. György Bertalannak fia 1515-ben febr. 5-kén született Bilina várában. Papi pályára lépven, korának egyik legeszesebb férfia. Ő volt a magyar király részéről a tridenti egyházi gyűlésen képviselő. 1563-ban zágrábi püspökké, 1567-ben Frangepánnak a horvátországi bánságban társaul, 1578-ban győri püspökké, és egyszersmind az esztergami érseki szék üres-létében kancellárrá, 1585-ben pedig bibornokká neveztetett. Ugyanez időtájban királyi helytartóvá is neveztetett, de ezt, 1586-ki január 1-jén meghalván, nem viselheté. Irt és fordított több munkát. Ő eszközlé ki a jesuitáknak visszaállítását Rudolf királynál*.

I. János 1566-ban esett el Szigethvárnál*.

II. Gáspár Bertalannak fia, I. Ferdinand király tanácsosa, és a véghelyek főkapitánya. 1567-ben báróságra emeltetik, és 1569-ben Miksa királytól Trakostyán várát és urodalmát kapja, honnan utódai a trakostyáni előnevet veszik fel*. Neje ormosdi Székely Katalin, kitől két fia II. János és I. Péter, és leánya Borbála Czobor Bálintné születtek.

I. Péter kincstartó 1596-ban a török elleni táborozásokban részt vett, és egy alkalommal Sziszeknél hidat veretvén a Kulpán, átkelt, és Achmet seregével megütközvén, azt megverte. Meghalt 1616. febr. 17-kén „az elmés és okos ur“ – mint Pethő Gergely írja*. – Neje Alapy Margit volt, kitől leánya Sára Széchy Dienesné, és fia III. Gáspár 1624-ben már luetenburgi és Klenovniki szabad báró, midőn tiszteletére versek nyomatnak ki*. 1635-ben pedig unokatestvérével III. Jánossal grófi rangra emeltetett*. Egyetlen leánya Eusebia Zrinyi Miklós a költőnek volt neje*. III. Gáspár midőn mindenét fényezés és szertelen költés által elpazarlá, végre magtalanul elhalt leánya Eusebiával adott javakat követelése vissza vejétől Zrinyitől, miből pörpatvar támada*.

II. János II. Gáspárnak Székely Katalintól fia, Horvátország bánja, és lovasság vezére. Hadi pályáját Erdődy Tamás bán alatt kezdte a törökök elleni harcokban, kiken Kapronczánál győzelmet aratott, s Eszéket a megszállás alól fölmenté 1592-ben. Horvátországi bán lett 1596-ban, miután a törökökön gyakran szerencsésen vitézkedett, sokat tett nevezetesen a kanisai diadal megnyerésére. 1606-ban a bánságot letévén, Pozsonyban és Bécsben lakott mint a Dunántúli részek országos főkapitánya. Meghalt Pozsonyban 1613-ban mart. 11-kén. Eltemettetett ugyanott*. Nejétől kisasszonyfalvi Istvánffy Évától, Miklós leányától maradtak gyermekei: I. Miklós, III. János, II. György és Ilona, ki 1591-ben született*, és lindvai Bánffy Kristóf neje lón.

I. Miklós 1608-ban Grätzben járt iskolában, midőn Forgách Ferencz bibornok-primás tiszteletére ő is verset irt*. Élt 1659-ben. Lehoczky szerint követségben járt a törökhöz. Neje Erdődy Erzse volt. Utódai úgy látszik nem maradtak.

II. György született 1599-ben*. A papi pályára lépven, pécsi püspök volt.

III. János (II. Jánosnak fia) horvátországi bánsága alatt vitézségével és okos gondos kormányzásával nagy érdemeket szerezvén, 1635-ben gróffá neveztetett, 1646-ban pedig nádorrá választatott, s mivel Magyarországon birtokai nem voltak, III. Ferdinand az óvári uradalmat engedte át neki tíz évre kétszáz ezer forintban; egyszersmind a hedervári jószágok kormányzását bizta reá. Nagy buzgóságát mutatta a katolika hit iránt azzal, hogy a protestans vallás terjesztésének hatalmasan ellenszegült, és nejét Thurzó Borbálát is a kath. hitre áttéríté. Meghalt 1648-ban*.

Eltemetett Pozsonyban a szent Márton egyházban. Gyermekai: IV.János, Bora Justi Musconné, II.Miklós, Katalin apáca, Julianna Erdődy Miklós bánné.

IV. János 1681-ben királyi fő-udvarmester*. 1689-ben a törököt Boszniában megveri, és tizenegy elvett zászlót küld fel Bécsbe*. Meghalt 1692-ben. Neje Nádasdy Magdolna Nádasdy Ferencz országbíró leánya. Fiai II.Péter és V.János.

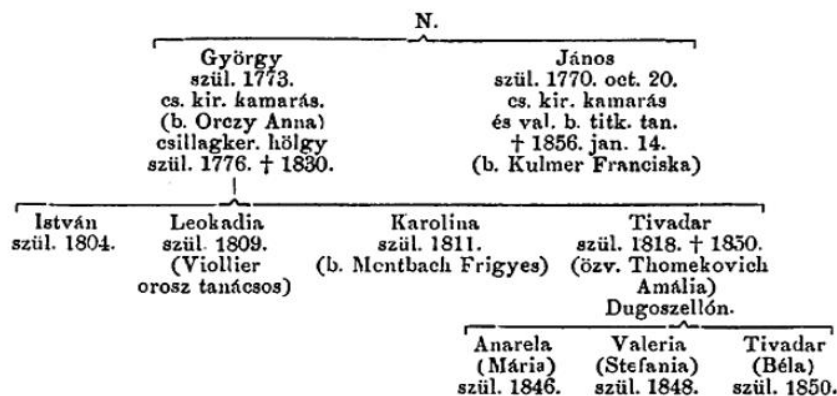
V. János főkomornokmester és horvátországi bán volt. Meghalt 1733-ban. Gr. Brandeis Katalintól fiai VII. János, ki a porosz háborúban esett el 1754-ben; – és József, ki tábornok volt.

II. Miklós (III. Jánosnak fia) 1662-től kezdve a közügyekben élénk részt vett, és mint zászlós hivatal viselő végre országbíróvá lön. 1686-ban jelen volt Buda ostrománál és visszavételénél. Az 1687-ki országgyűlésen a legellenszegőbb ellenzékét képezte. Meghalt guta-ütésben hirtelen*. Neje kettő volt: első homonnai Drugeth Borbála, második Nádasdy Krisztina. Ezekből két fia maradt: I.Pál az Erdődy Borbála férje, és Ádám győri tábornok az 1715-ki és 1723-ki országgyűlésen több választmányban vesz részt*. Neje három volt: 1. Rumi Mária, kitől azonban elvált, ki azután Csány Ferenczhez ment nőül. Második neje Herbeville Borbála, kivel szintén nemsokáig élt, és ennek még életében, de Rumi Máriának már halála után ismét nősült; harmadszor elvevén Frischenhausen Mária Magdolnát, kivel Lengyel- és Muszkaországban élt egészen második neje Herbeville Borbála halálaig*. Gyermekai második nejétől Erzse Adamis marquisé, Róza 1. Zinzendorf Jánosné, 2. Keglevich Ádámné, Leopold maradtak. Harmadik nejétől születtek Anna Széchényi Lászlóné, Franciska gr. Festetics Károlyné, VII. János és Imre, kimint kapitány a porosz háborúban esett el.

Mint a táblázaton látjuk, mind Leopoldnak mind VII.Jánosnak voltak fiu-gyermekük, kik a múlt század végén és ennek elején éltek, s ezektől (ugy V. János fiától Józseftől) sarjadzik le a maig is élő nemzedék, azonban fiui összeköttetésüket nem tudva, a most két vonalon élő nemzedék táblázatát külön következők mutatják:

I. vonal.

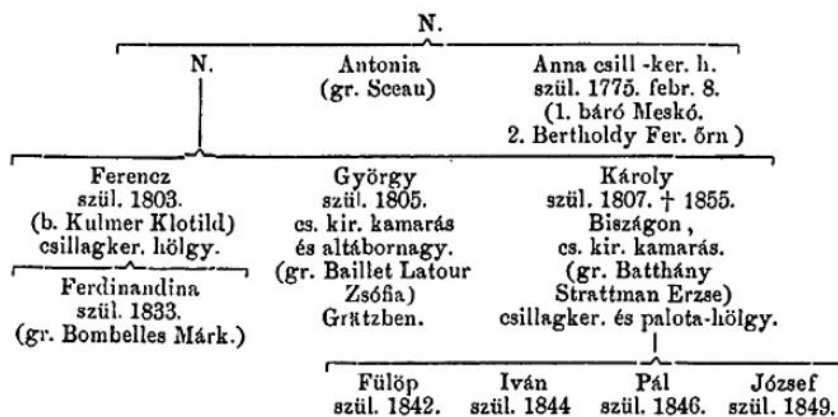
N.; György szül. 1773. cs. kir. kamarás. (b. Orczy Anna) csillagker. hölgy szül. 1776. † 1830.; János szül. 1770. oct. 20. cs. kir. kamarás és val. b. titk. tan. † 1856. jan. 14. (b. Kulmer Franciska); István szül. 1804.; Leokadia szül. 1809. (Viollier orosz tanácsos); Karolina szül. 1811. (b. Mentbach Frigyes); Tivadar szül. 1818. † 1850. (özv. Thomekovich Amália) Dugoszellon.; Anarela (Mária) szül. 1846.; Valeria (Stefania) szül. 1848.; Tivadar (Béla) szül. 1850.

E vonal Magyarországon Krassó megyében birtokos.

II. vonal.

N.; N.; Antonia (gr. Sceau); Anna csill.-ker. h. szül. 1775. febr. 8. (1. báró Meskó. 2. Bertholdy Fer. őrn.); Ferencz szül. 1803. (b. Kulmer Klotild) csillagker. hölgy.; György szül. 1805. cs. kir. kamarás és altábornagy. (gr. Baillet Latour Zsófia) Grätzben.; Károly szül. 1807. † 1855. Biszágon, cs. kir. kamarás. (gr. Batthány Strattman Erzse) csillagker. és palota-hölgy.; Ferdinandina szül. 1833. (gr. Bombelles Márk.); Fülöp szül. 1842.; Iván szül. 1844.; Pál szül. 1846.; József szül. 1849.

E vonalon Ferencz a grünhofi, opekai és kastellaniczi urodalmakat, György az altábornagy a klenovniki urodalmat, Károly gyermekei a biszági és nagy-bukováczi urodalmat birják Horvátországban.

A család grófi czimere – mint főlebb a metszvény ábrázolja – egy négyfelé osztott paizs*, melynek első és negyedik osztályában kék mezőben hármaz zöld halmon koronából kiemelkedő grif, egyik első lábával golyót tart. A második és harmadik arany mezőben szintén koronán egyfejű koronás fekete sas áll szétterjesztett szárnyaival. A paizs fölött grófi korona, azon három nyitott koronás sisak, melyek közül a jobb- és bal-oldalin befelé nézve a paizsbeli ezüst grif, a középsőn pedig a paizsbeli fekete sas szemléltetik. Foszladék jobbról ezüst-kék, balról arany-fekete*. (Némely czimereknél az ezüst színt arany, a kéket vörös váltja föl).

VI. A Pribéri és Vuchini Jankovich családról

(Forrás: Somogy Vármegye nemes családai. Írta Baranyai Béla orsz. levéltári fogalmazó, Somogy vármegye volt főlevéltárosa. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai – monográfia)

Horvátországi származású régi család, melynek első ismert őse, György († 1622 előtt), Orssich Ilonát, Kristóf és Tahy Margit leányát vevén nőül, utódai e vármegyében a Tahyak által 1563-ban királyi adományul nyert birtokok urai lettek. György fiai: János, Kristóf és István, 1642 február 20-án kaptak címerújító levelet, melyet 1643 június 3-án a horvát-szlavon tartománygyűlésen hirdettek ki. Kristóf és István ága gyermekeikben kihalt. János 1651-ben alsólendvai kapitány. Feleségétől, Brukunyeveczi Mikulics Évától több gyermeke volt, de a vérséget csak István folytatta. István működésének legnagyobb részét a birtokigények rendezése foglalta le. A

birtokviszonyok rendezését csak nejétől, Nagygörbői Szüts Katától való fia, István fejezhette be. 1726-ban tíz községben és huszonöt pusztán kizárólagos, három községben és négy pusztán feles birtokos. Ő az első a családból, ki a vármegye közéletében is résztvett; 1714-ben főszolgabíró lesz, 1715 óta az újjáalakult vármegyének főadószedője volt. Biszági Geréczy Katától született gyermekei 1752-ben osztozkodtak; fia, Antal, Öreglakot, Kisberényt, Buzsákot, Szőlősgyörököt, Ordát kapta, Krisztina Hetest, Kaposújlakot, Búút a Szentmiklósi és Óvári báró Pongrácz családnak vitte, Katalin kezével Vámos, Berki, Polány, Mosdós, Kaposkeresztúr a gróf Niczky családra ment át. Antal († 1765) hitvese, Galánthai Fekete Julia († 1815), félszázados özvegyiségében a család vagyonságának igazi fenntartója lett. Leánya Anna gróf Draskovics Jánosné; egyetlen fia, János (1753-1817), megszerzi Vuchint, a melytől a család második előnevét vette. Ennek báró Püchler Teréztől három fia: József, Antal és István és öt leánya maradt. Antalnak (1784-1849), ki helytartótanácsi titkár, kamarás és aranysarkantyús vitéz volt, gr. Batthyány Alojziától fia László (1816-1895), 1842-ben Verőcze vármegye al-, 1848-ban főispánja; 1860-1862-ig és 1864-1886-ig Somogy vármegye főispánja, 1885 október 3-án grófi rangot nyert. Antal testvére, István, a köznemesi ág fenntartója. Br. Laffert Amáliától származott fia, József (szül. 1825), felvette a fiágon (1887-ben) kihalt Dunaszekcsői br. Bésán család nevét, örökölvén birtokát. A grófi ág, mely a főrendiházi örökös jogú tagsággal bír, a vármegyében Szőlősgyörökön, a nemesi ág Öreglakon birtokos.

Az ősi címér, melyet a grófi ág is változatlanul megtartott: hasított pajzs, jobbmezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágva, a bal kék mezőben, zöld hármas halmon ágaskodó arany a oroslán első ballábával csúcsával a halmon nyugvó kivont kard arany markolatát tartja. Sisakdísz: két fekete sasszárny között három lefelé fordított és ezüsthelyeikkel érintkező aranytollú fekete nyíl, középen vörös szalaggal átkötve. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

VII. Schaumburg-Lippe német hercegi családról

(Forrás: Pallas Nagylexikon)

Schaumburg-Lippe német hercegi család. A család megalapítója Fülöp gróf, VI. Simon, Lippe grófjának legifjabbik fia, aki 1681-ben halt meg. Ez a Fülöp 1613-ban Lipperode és Alverdissen birtokokat kapta; 1640-ben pedig Erzsébet nővérétől, VI. Ottó Schaumburg utolsó grófja nejétől a schaumburgi grófságnak egy részét, valamint Stadthagen, Bückeberg, Arensburg és Hagenburg városokat örökölte. Ezeket a birtokokat ez időtől fogva a Schaumburg grófság nevével illették.

Legidősebb fia Frigyes Keresztély, a bückebergi ág megalapítója, 1728-ban halt meg. Második fia Fülöp Ernő az alverdisseni mellékágot alapította. A bückebergi ágnak utolsó sarja Frigyes Vilmos Ernő gróf portugál marsal, Frigyes Keresztély unokája, 1777-ben halt meg, mire az országrészek Fülöp Ernő gróf (a fentemlített Fülöp Ernőnek unokájára) szállottak. Ez örökség Fülöpöt sok viszályba keverte Hessen-Cassel tartomány grófjával és a Lippe grófokkal, akik az örökségre szintén jogigényeket támasztottak.

Fülöp Ernő mint Schaumburg-Bückeberg grófja halt meg (1777). Fia György Vilmos, Schaumburg hercege, aki előbb anyjának, Hessen-Philippsthal Julia hercegnőnek gyámsága alatt uralkodott, 1807. április 18. óta maga vette át a kormányt és még abban az esztendőben csatlakozott a rajnai szövetséghez. Országának alkotmányt adott (1816. január 15-én), de a rendi országgyűlést csak alkalomszerűleg hívta össze. 1854. január 1-én lépett be a porosz vármegyésületbe. Az 1844-iki országgyűlés a hűbéri jogokat és mindennemű nemesi kiváltságokat megszüntette. 1848-ban Schaumburgban is támadt némi mozgalom, mely azonban hamar véget ért. Fia Adolf György herceg (szül. 1817.08.01, megh. 1893.05.08.).

1866 június 14-én Ausztriával szavazott, azonban augusztus 18-án a poroszokhoz csatlakozott. 1868-ban új alkotmányt dolgoztak ki a hercegség számára.

1893-ban fia György követte őt a trónon. Midőn a gyermektelen Woldemar, Lippe fejedelemség hercege, 1805 március 20-án elhalt, a Schaumburg hercegi ház, nemkülönben a Lippe-Biesterfeld ág örökösödési igényt emelt a megüresedett kis trónra. Ebben a körülményben rejlik a Lippe-féle örökösödési kérdés, mely azonban még nincsen eldöntve.

Schaumburg Vilmos, herceg Bückeburgban született 1834.12.12-én. A katonai pályára lépett és az osztrák lovasság soraiban a tábornagy rangig emelkedett. Azonfelül az osztrák urakházak tagja és csehországi nagybirtokos. A nachodi várkastély és uradalom, valamint a ratiboritzi birtok ura. Az urakházában a nemzetiségi kérdésben szólalt fel gyakrabban. Neje Bathildis anhalti hercegnő. Legidősebb fia Frigyes herceg, 1868-ban született, kapitány a Nádasdy-huszárezredben.

Írta és szerkesztette: Lebedy János, 2021.

Források, jegyzetek:

1. Touristic Route of Noble Families, Virovitica Tourist Board, May 2021.
2. Paths of Virovitica – www.matijavt.com
3. <https://www.tz-virovitica.hr/the-route-of-noble-families/>
4. Filip Škiljan: Kulturno historijski spomenici Zapadne Slavonije Zagreb, 2010.
5. <https://www.kurija-jankovic.com>
6. Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu>
7. Pallas Nagylexikon. www.kislexikon.hu
8. Kramberger Ernő: Verőce. Vievac, 1880. in.: Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium, 2. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1902.
9. Timár György: Királyi sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565 - Baranya török kori forrásai 1. (Pécs, 1996)
10. Branko Nadilo: Reprezentativni dvorac u Virovitici na mjestu nekadašnje tvrđave (A Gradevinar horvát építészeti folyóirat 2001. évi 5. számában)
11. Fidich Tibor: Várvadász – Elfeledett váraink nyomában... - Elpusztult várból, rejtőzködő vár: Verőce (2017). <http://varvadasz.bloglap.hu/cikkek/elpusztult-varbol-rejtozkodo-var-veroce-64438/>
12. Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. XVII. kötet, A/2. fejezet.
13. Gjuro Szabó: Középkori várak Horvátországban és Szlavóniában, Matica Hrvatska, Zágráb, 1920. Ford.: Szatanek József, Pécs, 2003.
14. Bodó Sándor - Szabó Jolán (szerk.): Magyar és török végvárak (1663-1684) - Studia Agriensia 5. (Eger, 1985) Rázsó Gyula: A magyarországi várak szerepe a Szent Liga 1684-i haditerveiben 24.o.
15. Dr. Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig (Budapest 1924) IV. könyv. A ladislaita-ferenczrendűek.
16. Filip Škiljan: Kulturno historijski spomenici Zapadne Slavonije Zagreb, 2010.
17. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. (Pécs, 1986) Nagy Lajos: A kurucok és rácok pusztításai Baranya vármegyében 1704 elején.
18. Suhopolje Község Honlapja - www.suhopolje.hr
19. Župa sv. Terezije Avilske Suhopolje – A suhopoljei plébánia honlapja - Župna crkva - Župa sv. Terezije Avilske Suhopolje (zupasuhopolje.com)
20. Suhopolje története a Jankovich udverház honlapján - <https://www.dvorac-jankovic.hr/about-suhopolje/>
21. Fónagy Zoltán: A Nemesi Birtokviszonyok az Urbérrendezés Korában. Adattár II. MTA. Budapest. 2013. 1030. o.
22. Nagy Iván: Magyarország családai: czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, V. kötet
23. Kubik György: Hács története, 2008. - www.hacstortenete.hupont.hu
24. Jankovich-Bésán József – Tolnamegyei Közlöny, 1914 (42. évf., 1-52. szám), 26. szám.
25. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai – Torontál vármegye nemes családai – írta Reiszig Ede dr.

„Ez a tanulmány az Európai Unió pénzügyi támogatásával készült.
A dokumentum tartalmáért Szentlőrinc Város Önkormányzata kizárólagos
felelőssége, és semmilyen körülmények között sem tekinthető az
Európai Unió és/vagy az Irányító Hatóság álláspontját tükrözőnek.”

Készült: Szentlőrinc Város Önkormányzat megbízásából
Írta: Lebedy János
Szerkesztette: Lebedy János, dr. Tóth Sándor, Borda László
ISBN: 978-615-01-6526-4

HUHR/1901/2.1.3/0051 jelű „Nemesi családok határokon
átnyúló történelmi útvonala”. c. projekt Virovitica-Szentlőrinc
vonalon turisztikai tematikus útvonal átfogó bemutatása